

СТРЕМЕЖ
СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРА,
УМЕТНОСТ И КУЛТУРА

2020

Година LXVI, број 1

Издавач:

Национална установа – Центар за култура
„Марко Цепенков“ – Прилеп

За издавачот: Рубинчо Белчески

Редакција:

Габриела Стојаноска-Станоеска (главна и одговорна уредничка),
Јовица Тасевски-Етернијан и Иван Антоновски (уредници)

Лектор: Радослав Митрески

Дизајн на корица: Дарко Талески

Техничко уредување: Гоце Станоески

Секретар на редакцијата: Владо Крстески

Печати: Ацетони - Прилеп

Ракописите не се враќаат

Издавањето на списанието е овозможено со материјална поддршка од Министерството за култура на Република Северна Македонија.

СОДРЖИНА

ПРОЗА

Митко Маџунков: Паралелна стварност и 11 раскази.....	5
Иво Митев: Раскази.....	26
Катерина Данаилова: Раскази.....	33
Билјана Гонеска: Два гласа на една приказна.....	38
Ивана Трајаноска: Две куси прози.....	44
Драгана Евтимова: (За)мислени градови.....	49

ПОЕЗИЈА

Зоран Анчевски: Циклус песни „Природни случки“.....	54
Светлана Босилкова Далевска: Песни.....	62
Сузана Ѓорѓиевска: Песни.....	66
Никола Маџиров: Песни.....	70
Владимир Мартиновски: Песни.....	72
Цеца Видова-Трајческа: Песни.....	75
Тања Кузманоска: Песни.....	78

НОВИ ГЛАСОВИ

Марија Саревска: Песни.....	80
------------------------------------	----

ПРЕПЕВИ*ПРЕВОДИ

Ван Јин: Песни.....	85
Клаус Анкерсен: Песни.....	90
Петар Матовиќ: Песни.....	92

КРИТИКИ * ЕСЕИ * СТУДИИ

Васил Тоциновски: Во потрага по сопствениот идентитет.....	97
Катица Кулавкова: Јадрото на „Расказите за своја душа“ на Габриела Стојаноска-Станоеска.....	101
Венко Андоновски: Слово и глина.....	107
Габриела Стојаноска-Станоеска: За водата во говорот и говорот на водата.....	114

IN MEMORIAM

Тања Урошевиќ	121
Мирисаа багремите, цветаа тополите.....	125
Кица Колбе: „Крајот на сезоната“ – последната новела на Тања Урошевиќ.....	136

ТЕАТАР

Каролина Мицевска: Промотор на домашното драмско творештво.....	141
--	-----

ПРОЗА

Митко Маџунков

ПАРАЛЕЛНА СТВАРНОСТ

И неупатените знаат во колкава мера соништата од искона со својот таен јазик решавале за животот и смртта, за војните и мирот, за жртвувањето на сопствените деца – бесмислено е да се помисли дека нивниот сегашен уплив врз психичкиот живот на човекот и човештвото може да биде помал. Самата претстава за архетиповите и за вертикалното наследување, за налевањето на опитството во калапите на недоловливите форми и слики, упатува на тоа дека индивидуалниот живот е прекус за да може да биде вистински наследник на нешто што немерливо го надраснува. Ако вкупната авантура на човекот може да се сведе на потрага по формата, проследена со непрестајно и симултано уривање на облиците, тогаш пределите на сонот се повластени и проклети од истата причина, што во нив „спонтано“ се создаваат и најчистите форми (на сознание, уметничко обликување) и најстрашните кошмари. Можеби поради тоа, како идеално решение – создавање на засолниште, но и на азил – се нуди нивната денешна „интеграција“ во секојдневниот живот, како легитимен прифат на нелегитимни нешта во вид на вуду сублимација и на подотворен, разладен пекол. Не треба, сепак, да се сметне од умот дека денешниот цивилизациски однос спрема соништата е едностран, истовремено осветлен и загаден од науката за душата, психологијата, која не е ограничена со предметот туку со сопствената методологија. Доволно е да се постави прашањето зошто креативните луѓе не треба да се (психо) анализираат и лекуваат со рационализација, па да се сфати основното: за да се дојде до нови, здрави форми, треба да се преобликува психолошкиот хаос, а за тоа е потребно нешто повеќе од наука или од идеологија (како помајчинска наука): треба нов и инаков распоред на истите нешта, а со самото тоа, и ново и инакво значење на стварноста. Затоа, би се рекло дека соништата се пред сè легитимно наследство на литературата и на севкупниот уметнич-

ки исказ, како декомпонирано царство што треба да се пресоздаде. Ниче се согласува, отприлика, дека вистинската литература настанува од соништата и од мистичните состојби. Но книжевната интерпретација на соништата може да се сведе на еден надворешен и *буден* увид во состојбите на сонувањето, кога можната форма веќе е искривоколчена. Оттука, креацијата и не е ништо друго туку копнеж кон внатрешната форма која, засега, останува во туѓи раце, во рацете на науката, психологијата, психијатријата, впрочем, како што е и верата повеќе или помалку во рацете на црквите, макар што произлегува од зборови вообличени пред сè како книжевни дела. Пионерската улога на Фројд во толкувањето на соништата не треба да се заборава, но не треба да се изуми ни фактот дека неговото толкување – во време кога основната грижа на утрото била да ги избрише авантурите на ноќта – настанало врз многу малку примери во кои се следела интеракцијата на психосоматски дразби, од свесното кон потсвесното, од саканото кон потиснатото, за многу подоцна да се дојде до таинствените предели „од онаа страна на принципот на задоволството“. Јунговата потрага, пак, не е буричкање на свеста по несвесното, туку вистинска археологија, копање во длабочините на заедничкото минато, каде што, во пределите на скаменети а живи форми, ќе бидат откриени драгите камења на архетиповите и колективното несвесно. Но, примерот на Јунг ќе покаже дека животот е краток за обликување дури на сопственото дело, и дека синтезата ќе ја потпише некој друг. Делото кое тој го смета како круна на сопствениот труд – спрема неговото сопствено признание – е *Историското потекло на свеста* од Ерих Нојман, во кое има нешто од легитимното наследство на соништата: конечен триумф на формата. Во книжевноста, која целосно треба да произлегува од тој стремеж кон целината, кон едно конечно поврзување на сè, кон една полифонија на сферите затрупани под земјата, нема такви видливи резултати како во психологијата во која, како во некој перверзен марксизам, наеднаш сè станало премногу познато и јасно. Но книжевноста е, дотолку побргу, на трагата. Нема друга слика освен сликата на целината, ниту постои друга потрага. Целината е предметот на делото, неговата форма е изгледот на таа целина. Колку примери од литературата ги потврдуваат (поточно би било да се каже:

оправдуваат) тие и таквите барања? Сосема малку. Во книжевноста (во уметноста воопшто) има многу врвни стремежи, но малку врвни остварувања. Ретки се творците, но за среќа восприаемањето на нивното дело на творечко ниво е достапно за многумина. Во крајна смисла, не е важно на чија полица стојат драгите камења на откритието, важно е дека тие постојат. Творештвото е медиум преку кој се воспоставува врската со самиот себе. Може да се постави прашање – каква врска има тоа со соништата, за кои беше зборот? Врската е непосредна. Литературата и нејзиниот предмет се во ист сооднос како и соништата и нивниот предмет – во прашање е само корелацијата. Кој е најопштиот предмет на литературата? Стварноста. Според тоа, со што се занимава литературата? Со пишување за стварноста. Тоа е коректно, но дали е точно? Како се дефинира таа стварност со која се занимава литературата, кој неа ја определува? Се разбира, неа не може да ја определи никој освен самата литература, но, според начинот на кој тоа го прави, би се рекло дека таа ја гледа таа стварност како нешто надворешно, као видлив свет во однос на кој литературата ги создава своите форми. Тоа е клучно. Но, во тој случај, што станува со невидливите, внатрешни светови? Тие се даваат како дополние, како врзувачко ткиво. И тоа е сè. Додека книжевноста се создава „според“ светот, таа тешко може да го надрасне својот предмет, поради што е сета во доменот на видливото и препознатливото, почнувајќи од идеологиите, државните устројства, верските занеси, обичаите, личните амбиции, итн. Впрочем, литературата најчесто и е само тоа, пишување „според“ светот, создавање – да го парафразираме Платон – на лоши облици во однос на уште полошите. Врвната литература, меѓутоа, треба макар да проба да создаде нови автономни облици независно од светот. За да се измеси тоа тесто, не е доволен стариот предмет, стариот видлив свет – зашто е тој мал и недостатен – туку внатрешна поврзаност на сè што постои, во сите видови, познати и непознати, видливи и невидливи, стварни и нестварни. И тоа е таа област на соништата и мистичните состојби што ја имал на ум Ниче, кога го назначил предметот на литературата, без да ја занемари, се разбира, старата макар не и добра стварност. Една важна забелешка, од перото на Бруно Шулц, вели дека делото на Кафка

претставува „паралелна стварност“. Таа забелешка е прва од тој вид, колку што мене ми е познато, и би требало да има универзално значење. Само по себе се подразбира дека во текот на обликувањето на тие и таквите интегрални светови искрснуваат бројни тешкотии. Внатрешното чувствување на светот не се совпаѓа секогаш со јазикот кој треба да му биде сообразен. Во тој поглед и самиот Кафка имал доволно проблеми. Неговата идеја за *Процес* како за еден хашековски свет на апсурдна ведрина се сепнал пред мргдноста на стилот. Многу нешта не му оделе од рака. За тие нешта инспиративно пишува Кундера. Пронаоѓањето на новиот метод не се вклопувало во стариот поглед на светот. Пишувањето испаѓало помрачно одошто била вистинската Кафкина природа: затоа тој не ги сакал своите романи, во нив не го препознавал својот внатрешен ритам: делото ја ритмувало заканувачката стемнетост на светот измешана со кошмарот на сонот, со теророт на живите соништа, што е денес очигледно, но тоа за него останало непросирно. Споредувајќи ги Кафка и Роберт Валзер, Елиас Канети му дава предимство на Валзер, под чие влијание бил Кафка, можеби токму поради подобрата усогласеност на граѓата и на стилот. Но, ако преобразбата на јазикот на сонот во вистински јазик, во стил, претставувал проблем за еден Кафка, што да се каже за другите? Литературата речиси не е ни родена.

ИНИЦИЈАЦИЈА СО ТЕМЕН ПРАВОАГОЛНИК

Впечатокот што го остави на мене иницијацијата, како и подоцнежното присеќавање на тој настан, беа несигурни: повеќето детали ги заборавив уште во текот на обредот. Си спомнувам дека големата врата на орманот, во горниот дел со орнаменти, играше важно место во процесот. Страшниот дел (преобразбата) почна токму пред таа врата, а церемонијата ја водеше првин андрогино лице. Потоа водач ми стана една жена која, и самата живописна, ме водеше низ живописни глетки со несомнена уверливост. Кога во еден момент целиот процес заврши, бев убеден дека ќе се разбудам во некој друг живот. Отворениот прозорец на собата во која лежев, во еден многу краток момент го доживеав како дел од тој втор живот. Неколку пати ги отворив и ги затворив очите за да се уверам каде се

наоѓам. Триа напред? Каде е тогаш сегашноста? Отидов до бањата без да запалам светилка. Сè уште бев со тој впечаток дека не знам дали се раѓам или заоѓам? Некогаш како дете поради таквото чувство би се засолнил во постелата на мајка ми. Сега немав каде да бегам ни кому да се поплачам. Знаам дека просторот фрагментарно личеше на моето дотогашно живеалиште. И вратата од орманот беше комбинирана од повеќе врати, само зголемена, изрезбарена и свртена на друга страна (мислам кон запад). Бев свесен дека процесот мора да се изврши до крај и дека ќе биде исклучително болен, поради што ми остана впечатокот дека станува збор за присеќавање на една поранешна иницијација низ која сум поминал, не знаам дали успешно или безуспешно. Болниот дел почна побргу одошто очекував. Ми беше даден знак (со свонче) да се подготвам. Свонењето личеше на телефонски повик на кој не сакаш да одговориш, па извесно време не ја креваш слушалката. Но, знаев дека мора да заставам пред вратата. Набргу се најдов, како што реков дека ми се пристори, во еден сосема друг свет, со поживи бои, со зголемени и искривоколчени облици. Тоа беше истовремено и највозбудливиот дел. Тогаш ме водеше жената. Во еден момент, таа ми рече дека има силен нагон за мокрење и дека не знае што да прави. Сочувствував со нејзиниот проблем, зашто истовремено и јас се најдов во истата ситуација. Жената ме утеша дека тука има специјално уредени простории, каде што нудат, како во некој луксузен бар, специјални „гуски“ во вид на лебеди. При нагло то будење, отворениот прозорец, што во еден многу краток момент порано го доживеав како дел од мојот втор живот, сега беше темен правоаголник во нерасонетото утро и ме потсетуваше на вратата низ која влегов, без да знаам дали сум внатре или ќе ми се откријат нови детали.

ЕДНА БЕЗНАЧАЈНА ЖЕНА

Во текот на случајна средба на еден плоштад во Њујорк, таа жена, што ја сметав за безначајна, а и глупава, ме прегрна и, широко насмеана, радосна, ми рече:

„Во животот се важни само уметноста и силната љубов!“

Бев изненаден. Жената, освен што ја сметав за безначајна и глупава, според моите ублажени стандарди не се разби-

раше во уметност, а со неа не ми одеше ни претставата за „силната љубов“. „Силната љубов“ подразбира или романтична романса или физичка страст, а таа беше дебела и грда и не се вклопуваше во моите претстави за нешто слично. Имаше асиметрично тело, при што долниот дел како да ѝ беше направен од фалтирана кожа наполнета со сачма. Имав впечаток дека стои стабилно на земјата и дека ништо не може да ја кутне поради тој долен дел кој бездруго беше тежок како олово. Нозете ѝ беа искривени од тежината, но кога ќе седнеше, `рбетот ѝ беше прав како кај бебињата. Горниот дел на телото ѝ беше нормален, а имаше мало лице со остар нос и со убави очи со боја на бадем.

И тогаш таа жена, не забележувајќи го мојот израз, туку сè така прегрнувајќи ме насмеана, почна да ми раскажува за возбудливиот живот што го поминала со својот маж, за нивната голема љубов и за тоа како на сè што постои на светот му дале ново име, на деновите, на месеците, на годините, дека живееле во еден лингвистички рај за кој не знаел никој освен тие двајцата, во кој на сите нешта во природата, на сите настани од историјата, на сите предмети од нивната куќа, на сите детски играчки, на сите плачки, на сите креветски закачки им дале тајно име кое било нивно и само нивно. Така успеале да го усвојат светот како напуштено дете и тој станал нивен до последниот збор на таа возбудлива игра.

И тогаш таа почна да ги именува нештата околу нас со зборовите што тие им ги дале, па градот Њујорк заличи на собиралиште на шарени и свонливи зборови, а така било апсолутно со сите места во светот што некогаш ги допреле и со сите нешта што им биле мили, па и помалку драги, а особено со песните што нејзиниот маж толку ги сакал и толку немузикално ги пеел, сè до последниот здив на нивната љубов која трае и сега, додека него го нема.

Она што некогаш било љубов, сега станало уметност.

НЕПОЗНАТИОТ ЧОВЕК ШТО ПАДНА ВО КОМА

Тргна од истото место каде што, во паркот покрај игралиштето, доби мозочен удар еден непознат човек. Беше сам, а јаваше коњ. Непознатиот падна во кома од која никогаш повеќе не се разбуди. Тогаш го зачуди и оттогаш не престана да го чуди

тоа што е толку сам. Понекогаш ќе се обѕирнеш кон некого или кон нешто што недостигаше, што постоеше како отсуност. Другпат му се чинеше дека е тој, токму тој оној што немо го набљудува ова патување на коњ. Врвеше како низ некој внатрешен свет. Среќаваше луѓе, живи и заминати. Понекогаш му се чинеше дека патува по географската карта на својата недамнешна земја чии граници сега се виткаа под тежината на копитата, а надојдени реки од луѓе-преселници газеа надојдени реки од стварноста. Војната траеше и траеше, а разговорите за неа беа такви што се чинеше дека никогаш нема да престанат, дури и тогаш кога ќе се заборави околу што се водела таа исцрпувачки долга војна. Тој јаваше по картата и не се мешаше во воените операции – бараше нешто. Нејасно се присеќаваше дека и пред војната барал нешто или некого, тогаш кога уште немаше коњ. Од долните простори на пределот по кој сега јаваше, кои останаа невидливи но јасно можеше да ги претчувствува, се ширеше страв. Понекогаш се прашуваше зошто воопшто се родил, кога животот што го води не се разликува многу од она што го гледа околу себе – беше сосема бесмислен. Патот врвеше и низ паркот и игралиштето од каде што тргна, но таа слика не беше постојана. Се повторуваше, но и се иставаше од него, оставајќи го пак со она чувство на самотија на коњот. Откако ги изврти сите краишта на картата, пак се врати во она незнајно место од каде што тргна. Доби желба да купи стадо овци и да се повлече од светот, да отиде негде потаму од географската карта и да научи да молзи, да преварува млеко и да сири сирење. Да нема никакви знаења и никакви мисли во главата. Да остане сам со непознатиот човек што падна во кома уште пред да тргне на пат.

ПРЕКИНАТА ПРЕТСТАВА

Првин ја разгледав салата. Беше привлечно мала, со седишта раздвоени само со една патека на средината. И сцената беше мала. На прв поглед, ја заменив со просцениумот. Дури потоа ја видов завесата. Таа беше старинска, не на кревање туку на отворање. Кога нечии раце ја раширија, ја видов целата сцена на чија средина лежеше една шарена мачка. Во задниот дел две мачиња се пареа; тоа беше чудно зашто беа премногу мали.

Потоа завесата пак се затвори. Јас го разгледував предворјето. Зад двата реда седишта, гледано од сцената, имаше слободен простор со приближна големина како сцената, а влезниот ходник беше од левата страна. Размислував дали тој простор и разделната патека меѓу седиштата би можеле да бидат искористени за потребите на претставата. Идејата беше привлечна, зашто така можеше да се формираат две симетрични сцени, едната напред, пред очите на гледачите, а другата зад нивните грбови, со што би се добила сликата на вселенска станица поврзана со патека-црево. Но би настанал проблем ако тој заден простор се наполни со прекубројни гледачи, со што „резервната сцена“ би станала галерија за стоене.

Мојата пиеса требаше да се игра во тоа мало гратче кое се наоѓаше во близина на мојот град кој, исто така, не беше голем, но барем имаше театар. Дотогаш не бев слушнал дека и гратчево имало театар. Не познавав ниту една единствена личност од тоа место, а, се подразбира, ниту од самиот театар. Сорботката, веројатно, ја договорил режисерот заедно со театарот од мојот град, зашто тука беше целиот ансамбл. Во ова гратче со театарче требаше слободно да се интерпретира една веќе готова претстава работена според моја пиеса. Во моментот не знаев дали во претставата треба да учествуваат и актерите од овдешниот театар.

Кога се отвори завесата за да почне пробата, шарената мачка и маченцата сè уште беа тука. Тоа ни даде идеја и нив да ги вградиме во претставата. Се поставуваше прашање дали ќе бидат послушни и дали ќе ги извршат нашите наредби, зашто никогаш не се знае дали се домашните животни питоми или диви. Штом почна пробата, мене ми се наметна мислата дека претставата треба целосно да се преработи. Нејзината дотогашна форма зависеше од повеќе подвижни кревети, како на интензивна нега, а секој кревет подразбираше некоја Судбина што со надворешната раздвиженост и меѓусебната испреплетеност го создаваа дејството. Сега ми се пристори дека малата старинска сцена како за куклен театар не е соодветна и дека нема да ги собере толкуте кревети; би било многу подобро пиесата да се модифицира, а тоа бараше и нова изведба во која ќе бидат вклучени тукашните актери. Многуге кревети треба да се редуцираат само на четири, а најдобро би било тие да бидат замене-

ти со маси. На секоја од тие маси исто така би седела по една Судбина, а другите Судбини би излегувале од празнината под сцената, а секоја од нив би се претставила со транспарент пред да се вклопи во драмското дејство. Така би добиле нова пиеса и нова изведба, можеби со нов назив, на пример, *Судбини*, или некое слично збирно име (*Патила?*). Режисерот на претставата беше одушевен, а можеби негов беше и предлогот да ги вклучиме и локалните актери.

Дојде долгоочекуваниот момент. Пред почетокот на претставата, сите седишта на малата сала беа зафатени, но никој не стоеше на празниот простор што порано ми се виде добар како резервна сцена. Сега беше доцна за измени. Мошне ме изненади културната публика собрана небаре од минатите векови. И дамите и господата беа облечени вкусно, но ненаметливо, и сите беа внимателно тивки. Она што требаше да уследи, за нив очигледно беше настан. Тоа дополнително ме стаписа, зашто, како што реков, настанот се случуваше во гратче за кое мислев дека нема театар.

Кога се отвори завесата, среде убаво осветлената сцена стоеше шарената мачка, а и маченцата во заднината ја играа својата бесрамна игра. Одекна силен аплауз. Тие ќе го добијат најголемото ракоплескање, си реков. Небаре како одглас на мојата љубоморна помисла, сцената одеднаш се наполни со мачки кои, проследени со светлосни ефекти, извежбано се растрчаа, а шарената мачка што ја играше главната улога при крајот на изведбата мигновено се качи на таванот и оттаму засветли над салата како плафонска ламба со две зелени очи.

Увертирата, да се каже така, помина успешно и сега требаше да почне главната претстава. Во уводната сцена се појави една постара артистка која играше и во некои мои поранешни драми. Ја истуркаа на креветот до предниот дел на сцената и таа го рече она што беше го подготвила. Ми се виде многу уморна и изнемоштена. Истото се повтори со еден стар актер. Зошто креветите не се заменети со маси - се прашав вознемирено. Сцената се испусти и завладеа молк. Публиката тивко и трпеливо чекаше.

Ми се пристори дека никогаш ништо не ме изненадило повеќе од таа пуста сцена и – како очигледен контраст – од таа културна, трпелива публика. Не можев да поверувам дека ре-

жисерот, кој ги одобри моите идеи во врска со претставата, ништо понатаму не презел, туку ја оставил без маси, а згора на тоа и – незавршена. Барем да беше изведена старата верзија со која дојдовме! Или воопшто не стануваше збор за тоа? Повеќе не бев сосема сигурен дали тука дојдовме да изведеме една веќе изведена претстава или да прикажеме нешто сосема ново. По сè изгледа, свечената атмосфера и одбраната публика упатуваа на ова второто. Трпеливото чекање на гледалиштето ми стана неподносливо. Сцената остана празна, а публиката чекаше без протест, не со минути туку со саати. Јас седев на своето седиште меѓу посетителите и ми беше сè потешко и потешко да ја поднесам својата положба. Во еден момент забележав дека пред предниот ред има една заградена ложа. Полека станав од своето седиште и вадејќи од џебот на палтото блокче и пенкало, небаре ќе фаќам белешки како фудбалски тренер, се упатив накај ложата. Со олеснение видов дека е празна. Седнав на кадифеното седиште и, среќен што најпосле се скрив од погледите на публиката, почнав да го скицирам понатамошниот тек на драмата.

Не знам дали таа се изведе до крај и дали беше прифатена од трпеливата публика како перформансот со мачките. По премиерата требаше да се собереме во куќата на еден актер од тукашниот ансамбл. Одев полека по росната трева, а времето врвеше накај полноќ. Мислев дека ќе бидам последен, но бев прв, барем од оние од трупата со која дојдов. Собата предвидена за седење беше послана со душеци. Ми објаснија дека ќе се седи наземи, поради што требало да се собујат чевлите. Во собата сега-засега имаше само жени. Едната беше домаќинката, сопругата на актерот во чија куќа престојувавме, а и другите кажаа кои се. Јас не познавав ниту една. Според атмосферата, седенката личеше на сцена со одалиски, но жените беа облечени како провинцијалки верни на своите мажи. По сидовите висеа старински предмети од народната носија, а имаше и едно огледалце со две куки. „Ќе си го закачам палтото тука, никому нема да му пречи“ - реков задоволен што ќе ми е при око. Долните поли на палтото налегнаа врз килимот, а јас ги стуткав и седнав внимавајќи да не ја допрам со чорапот жената на домаќинот.

Од режисерот и артистите уште немаше ни абер. Дали

задоцниле или претставата и понатаму траеше? Во добар час се појавија некои големци од малото гратче. Јас повеќе не седев на земјата туку стоев среде соба внимавајќи да не удрам со главата во таванот. Прашав за директорот на театарот. Ме претставија првин на еден господин, за кого беше речено дека бил градоначалникот, а зад него стоеше младо момче за кое рекоа дека бил вршител на должноста директор во театарот. Мене тој израз, „вршител на должност“, не ми се допаѓаше зашто ми личеше на „вршител на нужда“. Сепак, се зарадував, а во моментот кога ги слушнав во претсобјето гласовите на режисерот и на некои актери, меѓу кои беше и домаќинот, јас веќе разговарав со убавото момче кое пленеше со истите благороднички навики како и публиката во театарот.

Почнав да му го претставувам новиот театарски проект со маси наместо кревети и со сосема нова содржина. Се интересирав за актерскиот потенцијал на неговиот ансамбл. Освен актерот што ми бил добро познат, ми беше речено од соговорникот, тешко дека познавам уште некого. Иако од текот на разговорот разбрав дека бил син на градоначалникот и дека боледувал од наследна болест чии прогнози биле лоши, но, сепак, сосема се излекувал, јас не можев да се сетам на „актерот што ми е добро познат“, иако тој, како што дополнително ми беше речено, во меѓувреме се стекнал со светска слава. За жал, се покажа како точно она за што бев свесен од почетокот, дека не познавам никого во таа забутана средина која мошне ме изненади со својата публика и со својот млад, успешен кадар. Продолжив да му ја објаснувам идејата за новата драма на идниот директор на театарот, но, како и во оној мачен момент кога настапи молк на сцената и долга пауза – пауза која културната публика ја прифати трпеливо и со голема воздржаност – повеќе не можев да ги фатам нишките на првобитната идеја, која во еден момент, за време на пробата, ми се пристори толку оригинална. Не сметајќи ги оние што имаа фиксни ролји да седат на масите, ми требаа и нови актерски лица кои доаѓаат од просторот под сцената и самите импровизираат нови улоги, често зачудувачки, така што, ако еден од масата е, да речеме, рогле или скржавец, новодојдениот се претставува со лик кој нема никаква врска со таквите стереотипи, а сепак, може хармонично и успешно да се вклопи во она што ќе се случи на

сцената, односно во дејството на драмата. За жал, иако во текот на таа седенка повеќе пати го повторив текот на настаните, и тоа сè поживо и сè појасно, од мачките до паузата, сепак, повеќе ни самиот не можев да се сетам на текот на прекинатата, а можеби и неодржана претстава.

ЗМИЈА НА ПАТОТ

Откако ќе ѝ се спомене името, од змијата не можеш да се ослободиш додека не потрошиш сто збора. Тоа е причината зошто толку многу се зборува за змиите, а воопшто да не зборуваме за прикажувањето за напишаното, прочитаното и гледаното. Станува збор за влашка песна која нема крај, зашто откако ќе се спомене змијата и ќе почне разговорот, уште пред да се потрошат стоте збора, во текот на самата расправа секој учесник на симпозиумот ќе ја спомене барем неколку пати, што бара дополнителни зборови од секој говорник, а додека тие да се изговораат змијата ќе се спомене уште многу пати што ќе го раздвижи чепаратчето на јазичето за ново зборување, и така додека има змии и змијоговорници.

Постојат сомневања дека еден од главните виновници за таквата состојба во светот на збороговорот за змиите бил оној што прв ги разбудил од змијарникот каде што мирно си спиеле (се знае кој е). Секој сам нека си реши дали е така или не е, дали првпат слушнал за змиите тогаш или тогаш го слушнал она што порано и самиот добро го знаел, но не сакал да си ги потроши стоте збора кои му требале за друго. Како и да било, откако веќе еднаш се раскудија од змијарникот, змиите се распрснаа по светот и не престануваат да шетаат насекаде околу нас, па и низ мојот двор. Жената моја не веруваше порано во народните грабоноси, но откако лично го виде царот нивни исправен на својот престол врз плочата на септичката јама како голта шарено јаре – добро се увери дека името на Македонија требало да се смени во Грабадонија. Што се однесува до мене, при последната средба со еден од внуците на Царот, се уверив дека манукот е *многу* брз и дека *навистина* се качува по скали и прерипнува огради како гамен со опаш (тоа не е лага со опаш).

Неодамна Царето (така барем се прикажува) било видено како низ оваа рана есен вози мотор без капа и како на

една опасна кривина ги испрдел патарите со гасовите на пампоретката своја. Со голема мака, одвај застанал зад кривината. Тогаш изговорил еден непознат збор на немски јазик, но патарите не го разбрале. Потоа рекол со човечки говор: „Забележав змија на патот, тула боја, така лази, помислив да не ме згази – кажав ли сто збора“, и бидејќи знаел дека не кажал, само го распрдел пампорчето и продолжил понатаму.

Последното појавување на змијата се случи деновиве во кино „Милениум“. Си купи бесплатен билет, влезе во салата и без срам и страв се изјази и сви гнездо врз платното. Публиката икна, стоте збора секому му останаа под јазикот, а сликата ја снема.

ЧОВЕКОТ ОД ТРИБИЧИНО

Одам по градот занесен во книжевна дебата. Некогаш таквите ситуации беа чести, но откако дојдов во овој град книжевните разговори се проретчија. Тукашните писатели не се заинтересирани за книжевноста. Нивните разговори се вртат околу истите теми како и кај другите луѓе: каде биле, што виделе, со кого се сретнале. Ако се мажи, „фатиле ли нешто од страна“; ако се жени, што си купиле. Но, денешниот ден е инаков, зашто пред нас е голема тема која не е за кажување.

Писателите се обично логореични и не сакаат да слушаат, тие само зборуваат. Најчесто не можеш да им се уфрлиш во зборот, толку се брзи што ќе те прекинат штом ќе ги прекинеш и без прекин непрекинато ќе ти зборуваат, сè додека не престанеш да ги слушаш размислувајќи во себе што ќе им одговориш кога ќе папсаат. Кај нас умот многу се цени, така што секој смета дека е важно да ја искаже правилноста на својата мисла. Кога ќе се погледа така, доволно е да му се даде власт на еден наш специјалист за политика, наука, спорт и разонода, па да му го најде колајот на светот. Писателите во тој поглед не се разликуваат од простите народни маси. Но тој ден, како што рековме, беше инаков.

Разговорот течеше на мовчето со бисти над реката Вардар што прикажува уметници во творечки пози, но се однесуваше на друга, многу поболна тема. Токму беше објавена веста дека, на општо изненадување на целиот свет, а особено на на-

шата средина, овогодишната Нобелова награда за книжевност му била доделена на еден поет од Трибичино. Не на некој „од овие простори“, или „од оваа намачена земја“, или на „наш класик на умирање“, туку токму на „нашинец аматер“, топук од село Трибичино.

„Ако е веста точна, ќе ја искинам мојата диплома стекната на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, рече едниот од соговорниците.

„Јас ќе ги запалам сите награди што сум ги добил, од првата до последната, и книжевни и државни“, рече втор.

„А јас самиот ќе се запалам како Јан Палах, која година беше?“ рече трет.

Еден колега, сериозен политички идеолог, со крива насмевка забележа дека работата дошла дотаму што царот шведски, Копар Ибрахимбеговиќ, не знаел како да постапи во дадената ситуација, дали да ја даде наградата на друг, позаслужен, или да го бојкотира настанот.

„Ќе видиме што ќе биде, ја“, рече колегата замислено, а потоа додаде дека друга зачудувачка работа била што лауреатот од Трибичино сега се наоѓал во Охрид. Ајде за Стокхолм, и така и така, секој може да стопира до Стокхолм, но како да стигнеш во Охрид, дали добил покана за некој од многубројните фестивали или нашол спонзори, зашто во касата на Фондот, „добро знаеме, нема доволно средства за релаксација“.

Во разговорот тогаш се замеша една учена поетеса и соопшти дека реченото било дезинформација. „Одговорно тврдам“, рече, дека човекот од Трибичино не добил Нобелова награда, туку Оскар за книжевност – „а знаеме како срамно се доделуваат Оскарите“.

„Е, од арно поарно“, беше коментарот на претходниот коментатор кој уште додаде: „Од кога глупчовците почнаа да даваат книжевни награди?“

Веста била мошне вознемирувачка, дотолку повеќе што не само „на овие простори“ и во „земјата наша поделена“ туку, рече, „и на овој мост“ имало многу позаслужни писатели од човекот од Трибичино.

„Патем“, додаде поетесата, „знаете ли од каде доаѓа Трибичино? Основоположници на селото биле три бичиња кои први ја заорале земјата со копитата токму на тоа место.“

„Не“, рече командантот на разговорот. „Јас не сум од тој крај, туку отаде планината, но одговорно тврдам дека станува збор за тројца бичкиџии кои залутале и почнале да ја бичат шумата додека не ја избичиле до дрво.“ На тоа место настанало селото, „а таква е и поезијата на човекот од Трибичино“, додаде тој.

„А да не е името според поезијата на лауреатот?“ скромно забележа едно момче кое не се мешаше во разговорот, па така и рече: „Не се мешам во разговорот, туку само прашам“.

„Не“, отсечно пресече познавачот, „си нема врска.“

Така книжевниот разговор дојде најпосле и до она главното, до делото. Момчето што не се мешаше во разговорот рече: „Ме интересира што мислите за неговата поезија?“

„Што арно може да излезе од Трибичино“, рече некој парафразирајќи го Писмото, а само еден го разбра, оној што спие под смоквата со Книгата под глава, но ни тој не се огласи.

„Јас си признавам дека не сум му ги читала песничките, иако сум обично добро информирана“, рече поетесата со важно збрчкана уста. „Како му се викаше последната збирка на јунецот? *Трите бичкии*? А кој ја објави?“

„Самофинансирано издание“, рече момчето што не се мешаше.

„Белким самофинасирачко, колега“, рече поетесата сета наежавена во одбрана на јазикот, „ви се молам, да не сте и вие од Трибичино?“

„Е да му се мочам на изданието, побргу ќе ги запалам сите мои книги, но нема да дозволам ниедна комисија да ме зема в уста и да ме споредува со Бичкијата“, рече деецот кој токму му измисли прекар на Трибичанецот. „Однапред се откажувам од секоја награда што ќе ми биде доделена против моја волја. Ако се јават од Стокхолм, ќе ги пречекам со одговор – ‘Ја одбивам наградата што ме посра!’“

„Уште да му стават биста тука, ви се молам, покрај, покрај – кој е овој, не, навистина?“ – рече поетесата покажувајќи на една од бистите забодена во оградата на мовчето како глава на кол.

Тогаш некој трезвен, што добро ја познаваше народната психологија, рече: „Луѓе, да не избрзуваме со заклучоци, нека преспие, можеби е грешка!“

На мостот со бисти завладеа молк. Молкот се прошири низ вселената. Вселената најпосле здивна. Свездите, макар и невидливи, престанаа да трепкаат, а дискутантите надежно се замислија.

ГРУБО ЛИЦЕ ГРУБ ГЛАС

„Како се вика?“

Мисли на лицето што треба да дојде.

„Груб глас“, одговара жената со грубо лице.

„Е нели беше Грубо лице?“ прашува човекот со груб глас.

Жената се поднасмевнува. Смета дека мажот тера шега за сметка на Грубиот глас што го очекуваат. Мажот се прави недоветен. Вели:

„Бездруго си му го чула грубиот глас на оној што има и грубо лице?“

„Не се согласувам“, вели жената со грубиот глас. „Грубо-то лице што го викаат и Груб глас се преправа дека е мој двојник. Но тој понекогаш има сосема нормално лице со нормален глас.“

За да не дојде до кавга, жената застанува пред огледалото и три дни се огледува колку остарела.

За тоа време лицето Груб глас донело плочи со симфонии од Бетовен за кои вели дека сите почнуваат ем исто ем мошне грубо – татататааа. Сметаше дека треба да се разведеме од жената со грубо лице и така да се спасиме од нејзиниот груб глас.

СУРИ ОРЛИ

Во долните краишта на Балканот живеат јата сури орли.

Тоа беше реченица од еден оштетен текст, единствен остаток од летописот на еден изумрен народ. Оеднаш, тој стар, одвај читлив ракопис ми зазвучи налудничаво. Замислете си, *јата*. Зар орлите не се единаци? Или живеат во парови, во длабоки гнезда, но во туѓи, загубени предели?

Една дебела библиотекарка, можеби не подебела, но ни послаба од времето кога ја видов последен пат, стоеше на скалите, на влезот во Академијата и, според својот обичај, се

ладеше со фустанот. Не би ме зачудило да се испрска со спреј под мишките и под здолништето, зашто имаше и таков недамски обичај. Инаку, немаше формирано мислење во врска со темата за орлите ниту ја интересираше изумрениот народ за чиј таксират не беше слушнала.

„Како се снајде во каменото здание?“ ме праша дебелината дама.

Не ми се виде саглам нејзиното прашање. Поим си немав на што токму мисли. Дали сум се снашол во замрсениот распоред на просториите што нејзе, како на вработена во Академијата, мошне добро ѝ е познат, или – што сум открил од пергаментот за изумрениот народ кој, исто така, живеел во камени пештери слични на Академијата?

„Само отидов по информација“ - реков суво. „Ако некој случајно го изучувал тој ракопис.“

Таа заврте со очите како аполитична личност што знае сè, но не се меша во политика.

Реченицата од летописот, сепак, рече, можеби неволно споделувајќи ја таа информација со мене, била оставена за спомен на едно друго писмо, различно од она на земјата на орлите. „Една единствена реченица, замисли“, забележа таа. „А две писма!“

Тоа изгледало сосема откачено. Измислиле две писма и два јазика, за да им остане една реченица!

ЕЛЕКТРОНСКА БИБЛИОТЕКА

Во зората електронска, најдобрите писатели ги одбија услугите електронски и продолжија да стругаат со своите пера и да чукаат со своите машини како од нив да зависи колку снег ќе падне на Лабрадор, а колку дожд во Мегалај.

Еден ден писателот се возеше во чамец со еден мајстор за весла. Мајсторот токму беше ги оставил веслата и сега ловеше риби. Писателот размислуваше. Тој не беше голем љубител на реки, но имаше разбирање за рибарите чија професија беше слична на неговата: везден да седат, да гледат во една точка и да молчат. Рибарот држи стап, тој држи цигара; рибарот гледа во крајот што излегува од стапот, тој гледа во димот што излегува од цигарата; рибарот гледа во тапата, и тој

гледа во тапата: ако се фати рибата, рибарот ја вади и ја става во сермето, а тој го вади пенкалото и ја запишува случката. И токму тој ден, откако заврши со риболовот, мајсторот извади од мајсторската торба со алатите една штичка и почна врз неа да ги чисти рибите, фрлајќи им ги на другите риби цревата во водата. Тогаш рече:

„Што мислиш, што е ова?“, па чукна со глуждот на малото прсте по штичката зашто раката му беше зафатена со рибата.

„Нели е штичка за сечење месо, зашто и рибата е еден вид месо?“ рече писателот.

„Не е.“

„Што не е?“

„Не е штичка. Тоа е библиотека полна со книги.“

„Ајде?“ се зачуди писателот и го фрли догорчето врз рибјиот меур што плуваше врз водата: меурот пукна, догорчето згасна и се удави.

„Ќе ти покажам откако ќе ги исчистам рибите“, рече мајсторот. „Внатре во штичката има и риби, какви не си сонил – ако сакаш ќе ти покажам.“

„Какви риби?“

„Секакви, главно, расчепени. Да ти ги покажам?“

„Прво книгите.“

Мајсторот продолжи вешто да ги чисти рибите, а кога заврши, ја избриша таблата.

„Го гледаш ли ова копче?“ рече тогаш.

Писателот навистина виде копче на таблата.

„Притисни го.“

Писателот го притисна копчето. Таблата засветли. На неа се појави едно прозорче од спилата на Али Баба кое бараше во него нешто да се напише.

„Што да напишам?“

„Напиши што сакаш. Побарај нешто.“

„Што да побарам?“

„Побарај книга.“

Писателот го напиша насловот на една ретка книга и од прозорчето на таблата, како од кутија за писма, излезе бараната книга. Писателот вчудовидено ја зеде в раце: беше вистинска, оригинал. Долго и занесено ја прелистуваше.

„Може ли уште некој наслов?“

„Колку што сакаш!“

Писателот напиша едноподруго уште неколку наслови, на разни јазици, и книгите излегоа пред него. Побара и една своја книга. И таа се појави.

Тој длабоко се замисли. Додека се возел во чамецот и пушел цигари, бранот на новото време му дошол од задгрб и го потопил. Се чувствуваше како медуза исушена на карпа покрај морскиот брег: морската пена се прелева преку карпата и речиси ја допира по краците, но морето е толку близу а толку недофатно.

„Новото време ќе дојде за други луѓе, но не и за мене“, замислено рече писателот. „А од кога ти знаеш за ова, о мајсторе?“

Мајсторот рече дека знае одамна, но дека таблата ја користи исклучително за рибите: за чистење, а и за оние што се внатре во таблата.

„Да нема внатре морски сирени без опашки?“

„Токму така. Ако сакаш, избери си една да ти седне во skutot.“

„Ова е чамец за размислување, а не за курвање“, рече по извесна пауза писателот. „Можеш ли да ми ја покажеш целата библиотека?“

Како на човек што залутал во некој минат век, мајсторот му го покажа на писателот она што го знаеше секое дете. Меѓутоа, она што го знаеја, децата не можеа да го видат со очите на писателот. Тој проверуваше и проверуваше, но што и да провереше – излегуваше. Во чамецот на еден безделник, тој го откри она по што трагаше цел живот.

„Тоа е, значи, тајната Вавилонска библиотека на Боро Херц“, рече писателот. „Тука се книгите на сите времиња вкрстени во сите невозможни варијанти.“

„Не знам, не сум паметен“, рече мајсторот. „Јас не сум учен, не ми се исплаќа да шетам низ времето, сè што ми треба ми е тука во торбата.“

„Толку книги, толку книги, а секоја можеш да си ја земеш со себе и да си ја однесеш дома“, воздивна писателот.

„Како што има книги, така има и аздисани риби, а има и секакво друго ѓубре“, рече мајсторот.

БАХ

Патем видов млади убави луѓе синциросани во ќорави ходници.

Тоа ме потсети на една серија за Јохан Себастијан Бах. Додека ја гледав, си приспомнувам, ме фати страв ќе успее ли да го заврши своето веќе завршено дело? А особено: ќе стигне ли тоа дело воопшто до нас?

Заробен во кафез. Кога отишол во Дрезден на натпревар, го ставиле во затвор.

И сега, додека од Вајмар со 500 куќи шета по Универзитетот, си мислам: има ли право некој од земјата негова или на планетава топчеста сета да му го спомене името?

Некој рекол: „Никогаш немало таков уметник. Сите документи му се уништени“.

РОДИТЕЛИ

На лицето во крупен план му се познава секоја пора на кожата. Тоа е татко му. Мајка му, додека беа помлади, понекогаш ќе речеше: „Само јас да си отидам прва!“

Таа многу го сакаше својот домаќин и не можеше да замисли да живее без него; ниту пак веруваше дека би можела да се снајде, зашто таква си беше, вљубена и неспособна. Но кога поминаа години и кога подостареа, таа стана свесна дека ни тој не би можел да опстане без неа, зашто ќе нема кој да му дава апчиња. Па тогаш почна поинаку да зборува: „Кога би паднале заедно со авион во морето!“

Но ѝ беше жал за другите патници. А и како да се качат во авион, кога немаат нозе? Прости женички и едни никакви па туваа насекаде, а тие беа врзани за дома. Мажот ѝ падна в кревет, така што таа престана да споменува и авиони. Почна да верува во бајки и да се надева дека би можеле да умрат заедно на сон – тој во постелата, а таа покрај постелата.

Тој како син беше загрижен. Постојано рашетан по светот, во една држава се будеше, во друга работеше, а во трета заспиваше. А и кога ќе останеше во својот град, повеќе беше во кола или на работа одошто дома. Работата му беше тешка и одговорна, а семејството чекаше да се донесе. Откако ќе се

вратеше дома, одвај ако му остане петнаесетина минути да се истушира, па в кревет. Мачен успешен живот за каков сонува џганот!

И покрај сите титули, остана старовременски син, приврзан за родителите. Толку ги сакаше, што секојдневно им се јавуваше по телефон, обично од кола, зашто инаку немаше време. Мајка му бодро ја одржуваше врска, а се огласуваше и таткото, да не се создаде сомнеж во врска со неговата неподвижност. Синот им предложи да отидат на одмор, сами, додека можат, додека има време, зашто кога ќе се раздвојат, ќе почнат проблемите.

„Белки нема да се раздвоиме“, рече мајката.

„Како мислиш да ги победиш природните закони?“ – праша синот.

„Колај работа за природните закони, ние сега си имаме работа со неприродните“, рече мајката.

„На што мислиш, да не ви се разработи сексот?“

„Пушти-пушти“, се пожали мајката.

Синот праша за здравјето на татка си. Тој го знаеше како тежок човек кај кого нема лесни муабети, па повеќе комуницираше со мајка си, со која можеше и да се пошегува.

„Како е?“

„Секое утро му налевам виски во водна чаша, во последно време сака да испие по една на гладно срце“, рече мајката.

„Ајде, значи добро ви врви?“

„Моментално е на рекреација“, рече мајката за таткото.

„Трча по улиците и мери која колку чекори има.“

„Се мери со стапки, а не со чекори“, забележа синот.

„Нели е тоа исто?“ рече мајката.

„Може и така да се каже“, рече синот кога застана на паркингот. „Кога ќе дојдете на гости? До кога ќе ве молам?“

„Сега сме зафатени“, рече мајката.

„Што треба да кажам јас ако сте вие зафатени?“ - ѝ се врекна синот. „Со што сте зафатени?“

„Сега и двајцата учиме да летаме“, одговори мајката. „Се запишавме на специјален курс. Штом ќе доучиме, ќе долетаме кога најмалку се надевате, биди сигурен во тоа.“

Иво Митев

ПОСЛЕДНАТА ИЗЛОЖБА

Во неговото ателје сè беше завиорено од времето, обезвременно и направено за сите времиња. Неговите слики не го покажуваа минатото, туку го издолжуваа и продолжуваа, градејќи го мостот со кој тој сакаше да ги спои двата брега што реката некогаш ги одделила. Седеше на средината од просторијата, облечен сиот во црно, во својата омилена фотелја, спокоен, чиниш ги впил сите мудрости на овој свет и го читаше Чехов. Ракијата беше тука само да ја загрее имагинацијата. Го препрочитуваше најпознатиот доктор меѓу писателите зашто тој никогаш не прикажуваше големи настани, ниту големи ликови. Беше едноставен, а во тоа е убавината. Таа убавина се обидува-ше да ја претстави во своите слики. Преку едноставни решенија, создаваше расположение и специфична атмосфера која поттикнуваше на размислување и на крајот објаснување на тоа што го бараше сиот свој живот. А тој секогаш велеше - јас сум само еден мал човек кој ја бара светлината во ноќта и кој сака да го врати достоинството на сликата. Со таа разлика што овојпат имаше и причина повеќе да му се наврати. Последните три месеци ги помина во одгатнување на делото на Чехов за да успее на својата изложба која се одржуваше вечер да говори што е можно пократко, а тоа да постигне ефект кај присутните посетители. Се напи од ракијата положувајќи ја книгата на масичето до столот. Погледна во сликата во која најчесто гледаше додека престојуваше во својата работна просторија. Тоа беше портретот на жената што не се смееше. Единствената негова слика што никогаш не била изложена. Никаде. Насликана уште додека беше студент. „Само детството е спас, а во него веќе не можам да се вратам“ - ги изговори на глас овие зборови. Полека стана и тетеравејќи се, се придвижи накај сликата. Го почувствува дејството на ракијата. Возачот што требаше да го однесе на изложбата доцнеше. Гледајќи го портретот си спомна за настанот со неговиот драг професор кога во универзитетската библиотека подготвуваа една групна изложба на сите студенти од класата. Никако не можеше да се одвои од оваа слика. Нешто не му давеше да ја закачи на сидот. Кога му го кажа тоа на профе-

сорот тој вреснувајќи и привлекувајќи го вниманието на вработените, а важеше за мирен човек му нареди да ја врати веднаш сликата во кутијата и да одбере некоја друга, а истата да си ја постави на место каде додека работи најмногу во текот на денот погледнува. Оттогаш таа слика стоеше спроти неговата фотелја упатувајќи си меѓусебно погледи со години наназад. Никој не знаеше која е таа жена. За тоа не сакаше да зборува.

Ја запозна во Париз во едно кафуле каде што го пиеше своето омилено вино. Беше зима, надвор врнеше влажен снег. Во еден момент во локалот завладеа една чудна тишина. Во истиот миг во него влезе една жена. Како што стапи, така сите присутни како по договор погледнаа во неа. Не знаеја дали е вистинска или им се причинува. Седна на масата до него. Не знаеше како сето тоа да си го објасни. Снег, неубаво време, ништо не беше сјајно и наеднаш ваква убавица. Внимателно ја набљудуваше. По втората чаша вино собра храброст и ја покани да дојде на неговата маса. Беше убава како ружа, доаѓаше од Пекинг. Разговараа како да се познаваат долго време. Си помисли дека овој е можеби некој среќен ден за него. Не почувствува кога излегоа од кафулето, разговарајќи за филозофијата и во следните месеци посетувајќи ги буквално сите бистроа во градот на светлината. Беа добри, се чувствуваа сами на светот. Немаа ништо и ништо не им недостигаше зашто го имаа целиот живот. Постојано му потенцираше дека е пресреќна оти во својата реалност запознала сликар. А нему му беше мило што си ја запозна својата ружа, зимска ружа. Беше многу интересна. Никогаш не се смееше. Еден ден, сличен на оној кога се запознаа, седејќи и молчејќи во нивното омилено бистро, го изненади со предлогот да ѝ нацрта портрет. Насликај, насликај нешто што затоплува, што ќе ја грее душата кога ќе ја гледа, нешто што сите ќе го почувствуваат од далеку, нешто за кое никој ништо нема да знае, за кое секој ќе се прашува, а јас ... јас ќе додадам љубов. Со тие зборови му се обрати, а нему му требаше долго време да се освести од тоа што го слушна. Многу брзо го нацрта нејзиниот портрет. Кога сликата беше речиси готова, се случи нешто непредвидливо. Таа, едноставно, се изгуби. Никој не знаеше каде би можела да биде. Не знаеше каде да ја бара. Дури откако исчезна, увиде дека тој, всушност, ништо не знаел за неа. Му останаа сликата, спомените и

реченицата која ја изговори неговиот пријател поет, без да знае кој е нејзиниот автор: „Кој е овој волшебник кој умее цел еден свет и филозофија да ги собере во една слика?“ Мислеше дека ќе ја заборава, ама се излажа. Често знаеше да ги обнови споменот и приказната за неа за која сè уште и после толку години не беше сигурен дали беше сон или јаве. Веќе не можеше да твори во тој град. Влезе во кругот од неговата внатрешна страна и не можеше да излезе. Жената која влезе во неговиот живот толку ненадејно го обликуваше во она што беше денес. Иако неочекувано одлета и немаше вистинска причина да им се разделат патиштата, тој ја издржа таа ситуација како нешто што така требало да се случи и продолжи понатаму. Сепак, фактот дека никогаш не ја изложи сликата и што ја стави на највидното место во неговата работна просторија за постојано да ја набљудува говореше многу повеќе од чувствата што ги покажуваше.

Конечно, стигна и возачот што требаше да го однесе на изложбата. Беше модерно младо момче кое никогаш немало пробано ракија. Стариот сликар не трпејќи објаснувања и не прифаќајќи „не“ за одговор веднаш го послужи со својата ракија, нагласувајќи му дека ракијата лично тој ја правел и дека од неа не може секој да пие. Откако се напија по неколку чашки, полека се упатија кон автомобилот. Се допре со главата на прозорецот и почна да го разгледува градот тивко говорејќи си го во себе текстот што го подготви за присутните на неговата јубилејна експозиција. Дождот тивко ромореше. Гледајќи го градот од автомобилот забележа и се изненади дека станал предимензиониран со концентрација на луѓе во еден простор кој ја изгубил својата природна убавина. А во градот, си го парфразираше Чехов, сè мора да биде убаво. Конечно сфати зошто повеќе не можеше да твори. Истражувањето на рамнината заврши.

Во изложбениот салон беше преполно. Влезе и стоеше како маѓепсан. Кога го повикаа неговото име тој почна да говори полека благодарувајќи им се на големиот број луѓе што беа дојдени. Во еден момент во салата загосподари тишина. Еден чуден мир. Тоа спокојство што завладеа додека тој говореше нему му беше добро познато. Морници му го полазија целото тело. Однадеж во салонот, со истата сталоженост со каква

влезе во кафулето во Париз пред многу години се појави жената што не се смееше. Не знаеше дали од умор или од ракијата му се присторуваше сево ова. Таа стоеше спроти него и го гледаше насмевнувајќи се. Убаво ја гледаше. Го заврши набрзина и онака краткиот говор и сега веќе целосно деконцентриран се обиде да се упати кон неа за да се увери што се случува, но беше запрен од толпата луѓе што сакаа да му честитаат. А бројот на оние кои сакаа да му честитаат беше голем. Доволно за да ја изгуби во сета таа мешаница. Пружајќи ја мрзоволно раката и насмевнувајќи се секому, а во себе обидувајќи се да си објасни што беше тоа што предмалку го виде започна да ги набљудува лицата на оние кои имаа можност да му пријдат. Мораше да си најде некоја занимација кога неа ја изгуби од повидок. Набљудувајќи ги, самиот се изненади. Нивните лица му изгледаа како јунаците од расказите на Чехов. Тоа малку го расположи и го смири. Полека забораваше на неа.

Утредента се разбуди видно остарен. Спиеше на својата омилена фотелја. Му беше многу ладно. Ништо, ама апсолутно ништо не помнеше од претходната ноќ. Си спомна дека штом заврши честитањето продолжи со алкохол, многу алкохол. Стана просевајќи се и триејќи ги очите. Штом ги отвори очите следуваше неочекувано изненадување. Му поминаа трпки низ снагата. Срцето почна брзо да му бие. Нормално, прво нешто што погледна беше неговата омилена слика. А кога ја погледна имаше и што да види. Се скамени од глетката. Стоеше пред портретот целиот избезумен. Жената што никогаш не се смееше, упатувајќи му го толку познатиот поглед овојпат милно му се насмевнуваше. Исто како претходната ноќ.

ПОСЛЕДНАТА ПЕСНА НА ЕЗЕРСКИОТ ТРУБАДУР

Беше почеток на летото. Држејќи ја во рацете својата виолина од која никогаш не се одвојуваше, езерскиот трубадур Садило, од чардакот на својата куќа гледаше во белото езеро. Беше дотеран небаре ќе оди на веселба, а не мрдаше, чиниш закопан вземи. Се мислеше што да прави. Во училиштето имаше дојдено една група луѓе што сакаа да го снимат човекот што ги знаеше сите песни. Имаа предлог такамот да ја собере својата

тајфа за последен пат за да го забележат тоа што многумина им го расправале со солзи во очите. Беше изненаден од понудата. Си мислеше дека веќе е заборавен. Не сакаше да појде на таа средба, иако ја извести тајфата да дојдат. Таа видувачка му претставуваше товар. Секогаш велеше дека трубадурската песна треба да вклучува три работи: радоста, младоста и љубовта. А радост во неговиот живот одамна немаше, веќе не беше млад, а љубовта останала во спомените. Веќе ги имаше одбиено. Тие се враќаа секојпат поупорни и со нови убедувања. Се нешто измислуваа колку да се согласи. На крајот попушти и им вети дека ќе го стори тоа. Думајќи се и повикувајќи ја мудроста на помош, а чувствувајќи дека срцето полека му се гасне, увиде дека сега му е исто дали ќе пее или ќе умира.

Од кај езерото дувна некој чуден, топол ветер што го враќаше да остане во градината, а не да излезе од куќа. Погледна смирено во небото, со виолината под колтукот, се насмевна на сонцето што се успиваше над езерските води. Тргна за да не заседне. Одеше напред, а спомените одеа наназад. Чекореше полека, привилегија на оние кои ги изиграле сите игри со животот. Ја замандали вратата и нога за нога почна да се спушта низ маалото на кое му остана верен, со ретки исклучоци целиот свој живот. Варош, маалото во стариот дел од градот со најубавите кафеани. Ги гледаше куќите, начичканите соби едни до други кои како и луѓето беа свртени кон езерото и само кон езерото, таа божја убавина. Си спомна кога за првпат го напушти Охрид и замина да учи музика кај Лозанчеви. Беше мал кога го гледаше својот татко како свири со својата виолина и кога еден ден скришум му го зеде инструментот и испушти звук. Преубав тон. Сите се зачудија. А тој немаше дилема дека музиката ќе оди заедно со него низ животот. Беше занимлив за целиот град. На виолината свиреше со левата рака. Вредно учеше цела година од стариот Лозанче кој на разделба му ја продаде првата виолина. Од неа никојпат не се делеше. Многу лесно ги учеше песните, а набргу почна да создава и сопствени песни кои ги запишуваше во својата песнарка. По извесно време оформи сопствена тајфа. Со членовите се грижеше за веселите мигови на градот. Си појдоа низ џанот со звуците на своите инструменти се додека не станаа неизоставен дел од стариот град над езерото. Злато вредна беше нивната музика, кој ќе ги запоз-

наеше вечно ги помнеше. Нивните песни даваа љубов секому, без исклучок. Посебно виолината на Садило. Бескрајна и искрена беше неговата музика. Велеа дека ги смирува бистрите води на езерото. Кога тој свиреше, звукот од неговиот инструмент се слушаше низ целиот град. И тогаш сè замираше за да се насладува од љубовта што ја даваа тие жици.

Во училиштето вриеше како во кошница. Многумина беа дојдени да го гледаат овој настан. Вакво збиднување ретко се случуваше во балканскиот Ерусалим. Сиот Охрид беше дојден пак да ја слушне музиката што ја лечеше душата. Магнетофонските ленти беа подготвени. Екипата беше нервозна. Главниот музички уредник излезе да ги пречека пред училишната врата. Запали цигара да ја убие неизвесноста. Ја крена главата и беше сведок на една нестварна сцена. Музичарите полека се појавуваа, еден по еден на испразнетиот бел плоштад покрај езерото. Сите веќе остарени, свечено облечени, со тажни погледи, како духови минаа покрај него оставајќи зад себе мирис на едно убаво време. Во училиницата преполна со народ влегоа Садило, Курте, Пепелко и Карче, трошни од староста како и самиот град, дотерани за да му дадат почит на настанот, а тажни зашто неизбежно заминуваа онаму од каде многумина мислеа гледајќи ги дека дошле – во минатото. Животот завршува со смртта, но нејзе знаеме понекогаш и да ѝ се опираме. Ова беше еден од тие моменти. Дотука стигнаа после многу премрежија. Многу страдаа, но еве ги сега пеат и свират. Во еден глас. Како во најдобрите времиња.

Снимањето траеше два дена. Тие старци во своите црни свечени и помалку излитени костуми ги пееја своите најпознати песни во кои беа опеани љубовните страдања и разните премрежија на нивните сограѓани. Нивната песна одекнуваше над езерото, вивнувајќи се угоре кон легендите. Пееја тие прекрасни старци, повремено насмевнувајќи се. Со своите напрснати гласови, полни со емоции и со треперливи инструменти кои од старост чиниш секој момент ќе се распадат, неуморно докажуваа дека уште долго по нив ќе нема никој сила на славеите да им се додворува. Очите им гореа. Свиреа без престан, како по договор, додека ѕвездите над езерото се распрснуваа во тресок.

Започнувајќи ја песната за Фросина, омилената на Садило, без да се колебаат со своите последни сили ја исполнија

оваа песна и го завршија снимањето. Тоа беше еден од последните заеднички настапи на Охридските трубадури. Долго во училиницата никој не можеше ништо да изусти. Едноставно не знаеја што се случи. Сите молчеа и ги гледаа трубадурите како си ги собираат своите инструменти. Веднаш потоа тие како по договор почнаа тивко да си заминуваат. Сите како маѓепсани застаана на прозорците за да ги набљудуваат. Некој одненадеж извика дека старците исчезнаа. Навистина ги немаше. Никој не ги гледаше. Сите беа зачудени. Тогаш некој се сврте кон толпата и рече: - не чудете се, тие си го исполнија заветот на својата песна. Преку нивните срца, нашите срца ги чувме. А за другите, тука направи драмска пауза и се накашла, останаа снимките.

Катерина Данаилова

ДУВАЊЕ ВО СВИНСКИ ЦРЕВА

Качувајќи се, симнувајќи се, летајќи и постојано вртејќи се, стигнав. Како екстравагантен трагач по нов простор за живот и нов простор за мисла, стигнав. Беше одлична шанса да се втурнам во една изолирана, но сепак, отворена култура со единствена можност за неисцрпни имагинарни патувања и задоволување на мојата номадска суштина. Пристигнувањето ми се виде доста едноставно, поминав низ процедурата на регистрација на мојот идентитет со едно топло *Welcome to Cyprus*.

Со *Вајтовско* чувствување на светот и реалноста, го одбрав мојот дом на еден од најубавите брегови на островот. Се восхитував, мојот дом го чувствував како закотвен брод кој ќе ме носи на новиот пат на сопствена самоиницијација. Во сè гледав некое симболично, космопоетско значење. Во мојата работна соба – *центар на универзумот* едниот прозорец гледаше на исток, па секое утро можев да се восхитувам на изгревот на сонцето, другиот прозорец гледаше на запад па така можев да се восхитувам и на залезот на сонцето.

Сè уште се немав соочено со домаќините на островот.

Се соочив. Првата средба беше шокантна, се најдов сред група ксенофобичен народ кој сè уште не може да го надмине провинцијализмот. Се претставив. Моето претставување не беше прифатено. Мојот идентитет (национален, културен) не беше прифатлив. Тогаш за првпат го почувствував шаманското враќање во минатото и повторно го доживеав исконскиот културен судир помеѓу античките хелени демократи и македонските империјалисти – космополити. Се соочував со убијците на Аристотел. Сакав да викам: „Па вие го убивте, вие!“ Но од мојата уста излегуваше само прашина. Така се случи моето прво жигосување. Ми ставија стигма. Јас бев варваринот, дивјакот, бедникот, злосторникот (крадец на историја). Целото обвинување, историско – космичката грешка, беше проектирано во мојот БЕДидентитет. За нив бев потенцијална опасност, невоспитано детиште кое оправдано треба да се изнашлака.

Многу кратко потоа дознав дека самиот славјански призвук на моето презиме ќе ми додаде ново имплицитно жигосување. Многу брзо осознав дека рајскиот остров е гнездо на проститутки и стриптизерки кои по потекло од славјанските земји доаѓаат на островот во мисија да им ги крадат мажите на островјанките. Славјанскиот призвук на моето презиме по автоматизам ме ставаше во кошот на крадачките означен со „ПРЕЗИР“. Сосема неочекувано ја доживував најголемата мизерија на светот, распад на моето јас, криза на идентитетот, апатија, nihilизам и дезинтеграција, бев персона нонИНТЕГрата. Мојот разум доживеа несреќа, тотална изгубеност. Моето битие се раскинуваше на илјада парчиња, а јас сè повеќе се криев во школката и ја подзатворав. „Сите ме мразат!“ - извикував безгласно. Звукот се одбиваше од сидовите на школката и се враќаше како: „Ти ги мразиш!“.

Помина една година. Сè уште живеам во закотвениот брод на брегот на морето кој како секој момент да ја чекаше мојата наредба да заплови. Сè беше потонато во една област на недефинирани енергии и излезено од патеката на времето. Ги снима сите. Ме снима и мене. Се преобразив во *ЧОВЕК МАШИНА* со изгубена животна картографија кој се движи само по инерција. Не чувствував ништо. Се обидував да се сетам на некоја прочитана книга. Почнав да се набљудувам и тогаш за првпат сфатив, мозокот ми беше ставен во протеза, а самиот јас ја имав наместено позицијата и затегнато жиците. Моето внимание се лизгаше по ствароста околу мене. Нагло се свртив и го побарав патот до мене. АМНЕЗИЈА? Паника, безброј прашања.

Сфатив. Потребно беше да почнам да живеам интензивно, требаше да се спротивставам на мојата бедна и расштркана небулоза, на мојата преплашена свест. Тогаш се препознав. Мојот идентитет беше згмечен од потиснати потреби, парализирачки грижи, ништожност и болни опсесии. Под итно ми беше потребна автотерапевтска филозофија. Се сетив на Повис и неговата *техника на живеење*. Не знам зошто се сетив и на Башо и неговиот *живот патување*. Почнав со самоанализа и со практикување на јога за да можам да го зајакнам мојот дух во перцепцијата на стварноста и вистинските потреби. Тогаш се решив да се *покултурализирам*, како начин да се интегрирам себеси. Престанав да ги мразам. Го научив нивниот јазик. Поч-

нав да читам литература и да го истражувам островот. Првата работа која ја дознав е дека островот е жив и дека сè уште расте. Патував низ времето, присуствував на раѓањето на божицата Афродита и, воедно, го доживеав моето повторно раѓање. Учествував во градењето на куќата на Дионисиј и го доживеав моето ново чувствување на светот. Учествував во библиското палење на островот за да се спаси од напаста од змии. Го почувствував отоманскиот камшик, фашистичкиот куршум, британскиот садизам, грчкото предавство, турската инвазија и фобиите и револтот кои демнат над островот. Ја разбрав причината за паничното однесување и ксенофобичноста на островјаните како одбранбен систем наметнат од нивната инхибирачка историја и етикетирање како неспособни, изиграни, предадени, нецивилизирани и проста туристичка атракција. Ја оправдав нивната борба за културно докажување пред светскиот аудиториум.

Активно почнав да се дружам со жени постари од мене, затоа што сметав дека тие имаат повеќе искуство кое може да ми биде полезно. Одев на свадби. Ги научив сите обичаи, готвев како нив, живеев хедонистички и се смеев како нив. Учествував во сè, па дури на празникот Цикнопемти фрлав пржено тесто по покривите на куќите зедно со нив, а за Божиќ како дел од неопходните подготовки требаше под итно да правам традиционални колбаси без кои не можеше да се замисли празникот, тие се главната и неизбежна божиќна декорација на дворот и терасата. Моите две пријателки, горди учителки, кои се восхитуваа на мојата желба за знаење и брзиот напредок, ми дадоа инструкции.

Го купив месото, четири дена шамански го залевав со вино. Секој пат тоа за мене претставуваше митски ритуал на оживување на едно диво време. Низ моите жили течеше традиција. Се трудев сè да биде впадено во таа контемплативна церемонија. Тие повремено доаѓаа и проверуваа како напредува месото и дали е подготвено да се полнат цревата. Купив и снопче свински црева кои се чуваат само во сол. Кога сè беше подготвено, дојдоа да ми покажат како да ги наполнам. Прво требаше да се проверат цревата да не се дупнати. Упатство: „Земј го едниот крај, стави го во устата и дувај!“ Наеднаш се згнасав. Митскиот свет ритуал доби чуден момент. Се мачев, реков дека не можам. Ми одговорија сериозно: „Е, ако сакаш да станеш кипарчанка, треба да научиш да дуваш и во свински

црева". Така островјанката прва почна и дуваше, а цревето добиваше облик на двометарски кондом.

Дував и јас.

Декорацијата од колбаси беше поставена на едниот крај на мојата тераса. На другиот крај од терасата стоев јас и низ разнишаните палми го набљудував морето: изгледаше како испокршено огледало. Нагло се свртев, ги погледнав колбасите и не можев да поверувам. Се запрашав кој ги правеше?!? Не можев да поверувам, станав хибрид, претоп, жив Ихтосаурус со реминисценции кои досегаат до вегетативниот и минералниот свет и со свест која еволуира и сака да ја надмине состојбата на *ПОСТ-ЧОВЕК*.

Зар овие колбаси ја претставуваа крајната точка на моето културно поместување?! Се смеев наглас и се прашував што ако сè се случуваше во некое африканско племе каде се врши клиторидектомија. Се смеев. Низ смеата се ослободи заробениот номад, се ослободија и космичките сили кои воспоставија нови врски во хаосот и се реализира мојот *хаосмос*. Моето битие се претвораше во информација во континуитет. Афродита, Аполон и Дионисиј ме држеа во некоја екстатична состојба. Гледав во испокршеното огледало и чувствував како кожата ми се претвора во ништо, а коските ми стануваат јарболи на отворено море!

ИЗБРАНИОТ

Размислував, тоа беше баш како да бев во кома, не можев да ги отворам очите, зашто знаев дека белината ослепува. А колку беше тесно, чиниш си во градски автобус, кој заглавил и воопшто нема намера да тргне. Бевме начичкани еден до друг, а сепак беше толку студено. Во почетокот се потев од нервоза, но потоа, ми се чини дека дури почнав да уживам во таа „конзервирана“ состојба.

Што награда беше тоа, еј! Ми упаднаа дома без најава и ме фатија на сурфање. Едноставно ми рекоа дека сум добитник на некаква милениумска награда. Патување! Бинго! Избезумен ги прашував каква е таа награда и од каде, пак, јас добитник, а тие почнаа да врескаат: „Ти си избраниот!“.

Замислете - јас сум бил избраниот претставник од мојата нација. Највисок интелект, најшироко срце, најздрав организам

и бинго! Завршив како конзервиран човек.

На доделувањето на наградата испадна дека имало многу гении - среќници како мене. Не ни помислував дека оваа награда има толкава моќ и дека незамисливо ќе ни ги промени судбините. Со некои од наградените дури можев и да се разберам. Се вцашив кога слушнав дека ние ќе бидеме претставниците- примероци на човечкиот род избрани за продолжување на видот. Некои се радуваа, а мене ме фати глупава нервоза кога се сетив дека мојот телефон не е во мојот џеб. Но веќе се движевме низ еден бел тунел, кога почна да се шири глас низ толпата за катастрофа, за некакво Чудовиште на темнината, за апо... Да вцашен извикав – АПОКАЛИПСА! Се вкочанив и почнав да се стресам, но силната шлаканица и кратката инјекција ме освестија и немо продолжив да се движам низ тунелот.

Кога нè тутнаа во „конзервата“, шушкањето веќе престана, сите замолкнаа. Тогаш силно посакав да ги отворам очите и да го видам ова „Ноево“ чудо што дотогаш се чувало во најстрога тајност, но не се осмелував. Во еден момент компјутерскиот глас почна да нè прозива и да ни ги кажува бројките на леглата. Една рака ме одведе до моето место, за кое почувствував дека е, всушност, калап, кој совршено ми одговара на телото. Откако нè сместија сите, а компјутерскиот глас нè поздрави со „среќно“, почнав да чувствувам како ладна пареа ми го обвиткува телото, а мислите веќе ми се губеа во времето и просторот. Мислев на новогодишната прослава, апокалипсата, за гулабот со маслиновото гранче, но една мисла постојано ми се повторуваше: Чудовиштето е „ништо“. Во еден момент повторно се сетив на мојот телефон, колку го замразив тогаш тој пеколен голтач на бесцелното време, кога гледав како се краде цела една вечност.

Посакав да станам и да се раздвижам, но кога? Веќе немаше време за тоа, а и никој не стануваше од својот калап. Ми се чинеше дека калапите се магнети кои ги влечат телата. Тогаш, храбро се решив да го победам својот магнет и да станам. Каков предизвик, а? Но, многу брзо сфатив дека ремените се одлично затегнати. Не се откажував, решив барем да ги помрднам прстите, но само што го мрднав палецот, се огласи ужасен звук. Исплашен, почнав да се тресам мислејќи дека активирав некој аларм. Но тоа беше само компјутерскиот глас, кој ечеше: „Тестирањето е успешно завршено! Тестирањето е...“

Билјана Ѓонеска

СПЛЕТ ВО НЕДОГЛЕД

Сè започна кога една намера му се намерачи на татка. Така му се наврте, просто в ум почна да му `рти. И до вртоглавица низ глава да му се мотка и врти. Ошумоглавен, татко везден си повторуваше: „На наши места ја да си идам, да видам Охрид, Струга да видам!“

Негде тоа време, токму оваа идеја се закатанчила во главата и се втреничила во мислата на големиот Коле Чашуле¹. Само на горниот стих таа калемела нов, но препознатлив: „Нејќам дуќан, туку стан на Струга да си имам“. Па, правела нов рефрен: „Во Струга домаќин да бидам!“

Така се ујдисало со идејава. Таа една, а два стопана. Се војвала и им се јавувала на обајцата, севезден и секаде. На јаве ја јавала мислата, на сон ја главела главата. Сепак, тие не си пателе од главата, туку од срцето. Биле мераклии без мерка и со еден единствен мерак: за ист град, за иста зграда и ист стан. Дрчен по дрочниот езерски дар, татко побрза да го плати, ама избрза и не успеа да го исплати капарениот стан. И така, по пишаните закони на правдината и по напишаните закони на судбината, местото посекако му припадна на Чашуле. Мене пак, ми припадна вербата дека не сум се вселила во неговиот дом, оти ми било судено да се вдомам во неговиот збор. Поточно, во некоја негова или нечија друга приказна. Само да е писателска. И некако поетска. И секако - струшка.

Во меѓувреме, јас раснев во Струга и Струга растеше во мене. Поправо играјќи, јас го израснував детството, а Струга ми прираснуваше за срцето. Сепак, со својата мала големина, Струга успешно ме прерасна. Ме надрасна за три неба, па ме тресна од земја. И почна да се исчитува во сите мапи чии координати ги опишував со нозе, и во сите книги чии маргини ги испишував со раце.

¹Струшкиот мерак и летните крајезерски починки на македонскиот романописец Коле Чашуле, се документирани во неговите дневнички записи, опфатени во зборникот „Чашуле, отпосле“ во издание на Македонската академија на науките и уметностите (Скопје, 2013).

Еден ден во моите раце пристигна расказ од Оливера Ќорвезироска. Напишан суво, стегнато и новинарски, а толку чувствено и женски. Посветен божем на еден струшки клавир, расказот вистински беше за љубов². Сиџето беше брза мамка, а јас бев лесна жртва. Силно ме повлече да поверувам дека е вистина, и целосно ме вовлече во својата содржина. Сосем се соживеав и запнав да ја оживувам приказната. Па, во Струга се вдадов во потрага по главните статисти: Клавирот и Клавиристот.

На мислата се појави тој и го подели мојот век, на дел што ечел и се влечел зад него, и дел што оди и се води по него. Потем неговата ера ја праметна од своја страна и вера. Испреметкана, ги пометнав сите часови што грижно ги носев за други, и останав сама со неговото време подметнато под моите мигови.

А тој го полнеше со својот клавир. Ех. Клавирот и Клавиристот чинеа две совршени композиции. Звуковната бликаше под неговите разжуборени прсти, а сликовната се слеваше со мојот поглед. Тонот и сликата, песната и глетката, сите меѓусебно се вовираа. Навираа во моите сетила, ги зовриваа мојте патила. Ме спржија во најдлабокото, ме запекоа право во срцето. Понираа во најскриени длабини и слабини, ме вивнуваа во невидени висини. До врв го полнеа моето битие со неговото. Со радост и преданост го примив под кожа. За тој да е суштината што останува кога се соголував. Тој да биде моето вистинско наличје, мое второ и трето 'јас'. По едно за сета челада што ја породив од неговиот прв поглед.

Во меѓувреме, тој почна да пораѓа некоја своја музика. Градејќи чудесни и чудни мелодии, го уриваше моето спокојство. Предејќи созвучја и неблагозвучја, ја точкаше мојата енергија. Долевајќи звуци и крици, ја це-

2 Расказот со наслов „Струшкиот клавир“ е поместен во збирката „(С)плетени раскази“ во издание на „Магор“ (Скопје, 2003). Стилски, текстот се повикува на вистински личности, вметнува (не)постоечки новинарски објави и комбинира фикција со факти. Содржински, расказот се потпира на (можни) романтични искуства и ги претвора во (реални) уметнички творби. За авторката (писателка) тоа е приказната, за нараторката (пијанистка) тоа е мелодијата, а за споредниот лик (книжевник) тоа е литературата. Струшкиот клавир е јадрото на таа приказна, а една негова мисла служи како водилка низ оваа приказна: „Сите добри писатели ги дознаваат туѓите вистини побрзо отколку своите“.

деше мојата сила. Просејуваше жестоки гласови и гласни затишја, безмилосно ронејќи ја мојата среќа.

Мислев така било пишано. Да се изедеме. Од слад и јад. Мислев, што е љубовта ако не каса. Од срце да апне и да загризе подлабоко. До коска. Да се вреже во нејзините години како писано сведоштво за сите идни години. Арно ама, писанието со некое тешко мастило ко да беше начинето. Од некаква жилава течност што потече низ коски како низ жили. Па ги соголи и изглода. Јалова шупелка ги стори. Останав соголена до гола коска. Коска без своја срцевина. Празна шуплина што зјае од тело и во око, оти окото се беше истркало по него да го зјапа, да се зерка, да го сирка. Бел ден да не видам, останав помрачена, оти тој беше мој вид и виделина. Таква саката, не го догледував крајот на мојата приказна.

Испадна така, што јас занесена по приказните, место да замислувам туѓи, сум побрзала да измислам некоја своја. Ама, во плетењето сосем сум се сплеткала. Јазолот го отплетка нова приказна за најголемата приказничарка од крајот. Депа Каваева³. До што било вредно за приказ, таа наизуст го прикажувала и на светот во зборник му го покажала. Заради дарот таа како најумна со прст била покажувана, а приказните од уста на уста биле прекажувани. Со време и самата станала една од тие приказни. Можеби најубавата.

Во меѓувреме, јас некако сум успеала да извлечам жива глава од приказните. Таква, исправена од глава до петици, стоев цврсто решена нив да ги вовлечам во своето писмо. И така, денизден со збор го растајнував нивно сочинение, лека-полека сричинувајќи некое ново, тајновито, поубаво. Којзнае, можеби најубавото?

3 Деспина (Депа) Каваева била собирачка и пејачка на народни творби. Внука на браката Миладиновци (која дала бележит придонес за нивниот зборник) и тајна свршеница на Прличев (која по неуспешната љубов го одбрала калуѓерскиот повик). Запаметена по опсежното знаење, составување и уредување на народното пеење, таа животот го посветила на убавината на зборот и усното умење.

ИСПОВЕД

Јас сум најразбраниот маж в Стругав!

Ова што го реков е печено, па речено, и дури најодзади е пресечено. Го викнав во полн глас и со белообраз. За зборов би одговарал пред цел град. В гуша би се фатил и со најблизок род. Оти во животов само еднош сум дозволил да ме победет страстите ам' и то ми се случи свесно. Шо се велит, со мој аманет. Убо' но отко' се случи, од чевли ме истај. Од корен ме разментеша. Та јас, ко што ме дал Горнион од ништо нереметен, си останав на место пореметен. Јас овде и сега, најверно ќе ви ги наредам сите места кај шо затетеравен им потпаѓав на ниските страсти, духовно паѓав и само шо не бев пропаднал. Нек' си стоет напишено за идните генерации. Да знает, да не далдисвеет ко мене. И за ништо живо да не разврзвет врзано оро со развратни вештици. Љуѓе, слушајте ми го зборов и иставајте им се од патон! Дан ви фрлет некоја маѓија, дан напрает ѓурултија. Пу-пу скраја и далеку било!

Вервејте ме, оти ја су чоек од фиљан фамилија. И најодговорно тврдам, глава сечам, со две раце потпишвам оти одговорната е вештица. Со тапија!

Требаше да сетам едно штом ги запулив тие очи. Десното зеленкаво, а левото малу кун синкаво. Сè заедно некако шарено. То' ми ти е јасен знак, веќе појасен здравје. На прва паѓат в очи! Ам' јас слепецот и при очи да сум ти бил оќорен. А ја гледав, боже ме прости, ко ококорен. Гледам, се царам – виделата шарени. А, пак видени заедно, некако зелени. Ај, мајката! Знаев оти и зелената боја е вештерска. Сама по себе не е за арно, уш' ак' е удвоена веќе сигурно не ќе е на арно. Моќна е пустинската, те запустува. Пустина да фатам, и мене ко да ме имаше замајано. Таков разврголен, ја гледав разроко во очите разнобојни, зелени, море сештобојни. Или од многу пулење да сум се штукнал, а? Ај 'бам ти стопанката, мојт! То' ќе да е! Маалу сум ти се поместил со умов. Инаку ќе се сетев ко ми рече дека градов ѝ бил полн со носталгија и маѓија. Сега ко' се присетвам, ми теквит оти таа вештерските знаци на тацна ми ги давала, со лајца на пајнца ми ги подавала. И пак јас ко некој излапен. Лакомо сум сркал и изгледа се бев засркнал и сум го сматил сметениов ум и... ја поканив дома. Оф мори мајче, со боринче беља си барав. Си знам!

Прво стапнување в двор и ете ти ги мачињата. Ја намири-саа - ѝ се навртија. Мојте мачиња нејзе ѝ се заплетија околу нозе како змии. За мене ко за некој мрднат, нит с'опаш да не мрднет. Тие

по девет животи, таа кизнај колку! Се препознале вештицине. И тука ја ти прам нова грешка. Место да се врткам околу мачињата, требаше да кружам околу куќи и да вардам. Дан' дојт некоја чавка, дан' ми слетат на гла' и да ми го испиет уше то малу ум шо ми имаше останато. Сега е јасно дека не сум довардил и сум ти останал без акал. И место да си го берам умот в гла', јас ја прибрав неа кај себе. Велам, в куќа ја собрав, кутук еден кутукосан!

Таа едно влегување дома и се стрча право по скали. Се качи на кат и се чудеше што таму собите се гранеле ко некое дрво. Од претсобјето се двоеле врати што воделе во нови претсобја, откај шо се двоеле нови врати за нови соби. Рече имало многу врати и многу соби. Јас цел живот поминав во куќата ама такво нешто не бев забележал. Како да сум ги клател пустинскине врати и од многу клатење да ми фатиле промаја мисливе. Зато ја слушав недоветно и изветреано. Ам' бргу-бргу се повратив, ко зеде да трчат угоре-удолу по скали. Побрзав да ја втасам. Ја стигнав на меѓукат. Таму шарените пенџери го пропуштаа зракот да паѓат точно во средето од нејзините шарени филџани. Или крупни џамлии. Как' сакаш речи ги, важно очите беа убај. Веќе пренајубај. Таа ко да знаеше и ме гледаше прерадвано, а јас пак неа занемено. Со молчење сум ти купил тамам толку време колку да си го потсоберам погледот од нејзината коса и да ја поканам во библиотеката. Се буфна внатре и оп, место книги, почна да ми ги ваѓат дипломитеее. Виде оти имам едночудо награди по математика и со смеење заклучи дека мора да сум пресметан. Малу ко на шала, малу на мајтап и со подигравање, реши ќе сум решавал математика. Е, тука бев свој на своето и истиот час се сложив. Се израдвев оти со една равенка ќе решам две непознати, па ќе се пресметам со неа и со себе. Арно амааа, ете ти ја шеретнава со чудна задача. Праша дали сум знаел да сакам во круг. Што можев да одговорам на вакво непрецизно прашање? Траев ко струшкине риби, тормев ко некое магаре. Вол бе, вол! Таа зеде буквално да ми го цртат одговорот. Ко на некој подмален. Јас, пак, бев премален. Од неа. Ги подреди првите девет бројој во совршен круг. Направи и втор, ист таков, само малу потака на листот. По вториот и трет. Прво се смешкав, ама на крај подвикнав во чудо. Видов дека кругојте се наместени така, што да прае исти кружни творби во просторот меѓу нив. И новите кругој беа изредени од истите девет бројој, исто подредени по совршен редослед, од нула до девет, во круг и со ред. Мајчината вештица ме натера да признаам дека во кружното сакање еден опишан круг ми ти отворат друг ист таков, и дека секој крај е нов почеток. Потврдив дека кругот е целина и нема почеток, а уш' помалу имат крај. Инаетливо

додадов оти ништо ново не докажала. Оти кругот е круг и точка. Бргу врати дека кругот можит да бидит и срце, а нејзините шарени очи фрлија неколку искри и ме подозрачија. Јас пак, и пак, не го догледев крајното решение. Тоа си се кажа само, отко' оваа опиша кругој што се сечеа, а од нивните пресеци никнуваа срца. Едно, две, три... точно девет! Тоа биле нејзините срца, рече. Е, да му се невиди! До тогаш мене веќе ми имаше паднато перде на очи, па ни тие зборој не ги гледав во право светло. Да ги видев ќе знаев оти не се играат математички игри со вештици. Ни на сон, ни во ваква приказна!

Сега знам дека ме заведе, дека голтнав водичка. Некоја чудна водичка, пеена од неа, не од поп. Сигурно! И пак подголтнував по неа. Таков подзинат и разлигаен, ги заборајв сите теореми и аксиоми, од ум ги сметнав сите зборој и бројој, се сведов на некои крици и самогласки, и за да се спасам ја викнав кај клавирот. Ам' пустото ми се врзаа рацете. Или ако си кажвие право, таа ми ги врза рацете! Со очи. Ја замолив да гледат на страна. Се насмеа и ги повика другарките. Нејзините мачиња, што само до вчера беа мои. И почнаа да предет приказни. А, јас низ мојта мелодија ја сеќавав нејзината маѓија. Нејзиното признание дека ме бендисвет во овој и сите останати животи. Се редеа нејзините зборој ко песна над мојата песна. И толку. Не памтам ништо потоа. Го загинав умов. Ојде, се витоса! Аш!

Цела среќа вештицата бргу по ова си замина. Кизнај кај ојде, кај испари, ветар да не ја саштисат, оган да не ја изгорит. Важно ми даде време да се потсоберам и да удрам еден есап. Веќе пресметав оти таа е точно таква каква овде ја прикажав. Значи, јас тука требит да заклучам оти су' среќен берикетлија што се сокрив од нејзиниот поглед и сполај му на Горнион, куртулив. Сега така повлечен, времето го гонам лунсајќи низ куќи и падејќи нејзини мириси, погледи и какви годе амајлии. Да ги набркам, па ќе се ставам во борба со соништата што оваа вештица, факмански ми ги подметнала под перница. Белким тогаш ќе можам да затворам очи што будни и несклопени везден ја сонвет...

...да ја не би досонвеле.

Ивана Трајаноска

БРОД КОЈ НЕ ПЛОВИ

Прва ноќ во Стокхолм. Хотелот е брод. Закотвен. Хотелската соба - тесна кабина. Тој спие и полугласно под'ркнува, наизменично со нежниот глас на брановите. Трепери бродот на далгите, ламперијата крцка. Јас мижам оти така помалку ми се лоши од ова лулање. Не спијам. Долг, заморен пат, од дома до тука. Евтини летови, одложени конекции, преполни терминали. Балканска миграциска голгота. Мажи, жени, деца, бебиња, студенти, бизнисмени, распослани во чекалниците, ги чекаат авионите кои ќе ги донесат до нивните родни слепи црева. Десет години како не го правам тоа повеќе. Стокхолм - Љубљана - Белград - Скопје, последната релација со автобус и обратно. Скопје - Софија - Берлин - Стокхолм, првата релација со автобус, и обратно. Дипломирав, магистрирав, докторирав. Се вратив, се вработив, се омажив. Родив две деца. Предавам, подучувам, преведувам, пишувам... туркам. Сопругов слично, на свој начин. Ова патување нè чини премногу, повеќе отколку што можеме да си дозволиме, но ете, тука сме. Тој спие, а јас си спомнувам. Студентка, магистрандка, докторандка, во Стокхолм... Ах... воздухот тука е необичен, таинствено свеж, мистично немиризлив... поинаков, поредок, постуден... како здив на викинг во ескапистичките филмови кои ги гледа сопругот навечер кога ќе легнат децата дур јас работам на лаптоп... Музика и книжевност. Квантна физика, ми велат домашните и пријателите. Нели предаваше јазик, сè што треба одговарам... Конференцијата почнува утре. Во мојата сесија сум трета. Трета среќа, си вела, веројатно од трета. Пред мене се двајца теоретичари од чии книги учев, а јас ни куфер немам, заскитал по аеродромите, па ќе морам да застамам во истите панталони со кои патував и некоја маица на сопругот. И онака сите ќе бидат во патики, се надевам. Балканска преоптовареност со облека... На паузите ќе разговараат за нивните истражувачки институти, за делата што ги издале, изведбите што ги виделе, романите и композициите на кои работат. Јас ќе им кажам за тишината доколку сакаат да чујат, се разбира... Чудно е да си на брод кој не плови. Бродовите не се направени да

бидат закотвени, да бидат хотели... квази хотели, тесни, неудобни, раскрцкани. Бродовите се да пловат, да едрат, да ги сечат морските струи, да јаваат по белите далги... Ветрот се засилува и брановите стануваат сè погласни, но и бродов со нив. Ко врзан свер кој сака да ги скине оковите, рика. Ранет рис в кафез. Ко да сака да ги раскине прангите и да запливи, да биде повторно она за кое е создаден, она што е, пловило. Се затегаат јажињата, слушам, а гумите снажно удираат по бетонот од кејот. Се погласно крцкаат ламперијата, подот, креветот. Сопругот се поцврсто спие, веќе не рчи. Доцна е. Мора да заспијам, си велам, мора да заспијам.

СКОПЈЕ СЕ СЕЌАВА

На дваесет и шести јули 2013 година навршуваа педесет години од скопскиот земјотрес. Градскиот татко тоа утро стана рано, не во пет и седумнаесет но, сепак, многу порано од вообичаеното. Во седум часот веќе имаше појадувано, ги имаше облечено белата кошула и црните панталони подготвени од вчеравечер, а агендата за претстојниот ден ја прелистуваше веќе по вторпат. „Набиено“ - си промрморе за себе, „а претопло е, мајку му“ - додаде. „Градски гробишта Бутел, цвеќе пред споменикот на загинатите... ќе бидат и Претседателот на Собранието, Претседателот на Владата, делегации на неколку политички партии, претставници од сите општини, официјални странски делегации; па да поминам на традиционалната крводарителска акција на Црвениот крст на Град Скопје... медиуми, сликање; па Панихида во Соборниот храм-само да не трае долго; па средба со претставници на збратимените градови и земјите кои му помогнале на Скопје по катастрофалниот земјотрес - уф... изјава за медиуми; ручек ова - она, а од седум поетско читање пред Музејот на Град Скопје – пх, пх; отворање на изложба, па да делам благодарници на земјите кои испратиле помош; потоа на плоштадот „Македонија“ во 21:30 часот на мултимедијалниот проект со Македонската филхармонија... актери и членови на Македонската опера и балет... перформанси - толку е! Има и некое кино на отворено, друга изложба во Музејот на македонската борба – таму не треба да одам... ок... добро... преубава програмава... и насловов убав „Скопје се сеќава“... браво“- читаше и си мислеше гра-

доначалникот на Скопје. Се упати во тоалетот каде пред оггедалото ги кажуваше своите подготвени говори и го извади листот од папката положена пред лавабото. Го направи својот сериозен лик и го прочита еднаш. Потоа се обиде уште два-трипати без да гледа во напишаното. Одлично му одеше. Не гледаше воопшто во листот, а зборовите течеа од неговата уста. Го врати говорот назад во папката и си стави течен сапун на рацете. Како што ги триеше дланките една од друга, еден дел од од говорот му поминуваше низ главата: „Би сакал да изразам огромна благодарност за помошта што му е дадена на Скопје. Скопје се сеќава на земјотресот во 1963-та, ние се сеќаваме на нивната помош, а тие се сеќаваат дека помогнале во обновата на овој град на солидарноста кој како Феникс, со несебичната помош на светот, изникна од пепелта и повторно беше изграден. Ние се сеќаваме како градот изгледал пред земјотресот, како се развиваше потоа, како се развиваше во последниве години и имаме визија како да се развива понатаму“. „Ова на англиски убаво би звучело да им го кажам на претставниците од странските делегации и збратимените градови кои помогнале во изградбата. Сега во кабинет на преведувачката ќе ѝ спомнам да ми го запише за да го извежбам...“ - се подготвуваше Градоначалникот миејќи ги своите раце. Кога заврши, ги избриша дланките од малото пешкирче и излезе од тоалетот. Истото тоа утро, дваесет и шести јули 2013 година, некоја минута пред седум часот во скопската општина Карпош, во населбата Тафталиџе, на малата уличка „Мексичка“ која, впрочем, градските власти ја прекрстија неколку години претходно во „Петре Пирузе“, од една од куќите една жена извади пластична маса и четири столчиња и ги постави на сред улица под крошната на големата липа. Од својот дом го изнесе и својот лаптоп, една дебела папка, термос со кафе и снопче пластични чаши. Седна и за неполна минута од главната улица ги здогледа двајцата полицајци кои секој ден веќе два месеца повремено патролираа да го надгледуваат протестот на неформалната група граѓани која си ја нарекоа „Граѓанска иницијатива Мексичка“ во чест на нивната преименувана улица. „Добро утро! Сама си?“ – довикна едниот полицаец. „Добро утро. Еве се собираме полека“ - одговори отворајќи ја папката каде уредно, хронолошки беа подредени сите претставки, жалби, молби, барања и писма на Иницијативата. Ги вртеше лист по лист: Писмо до

градоначалникот на Општината и стотина потписи на жителите на улицата со кое бараат да не се уништат паркот и детското игралиште пред Мексиканскиот споменик поставен во 1964 при отворањето на улицата „Мексичка“ и донираните бараки – помош од Мексико по земјотресот; писмо до Градот Скопје, писмо до Амбасадата на Мексико во Белград... Потоа следуваа документи и формални барања: документот за денационализација со која му се враќа на првобитниот сопственик нивата, а сега сервисна улица, парк, детско игралиште и дел од „Мексиканскиот споменик“, која му била национализирана за да се изгради солидарната населба, со образложение дека не е во функција на околните објекти; дозвола за градење на триклатница на местото на паркот и игралиштето; претставка до Народниот правобранител, Државниот обвинител, барање до Градежниот инспекторат за инспекција и стопирање на градба бидејќи одобрението за градење е на една парцела, а реално се гради на друга, барање до Министерството за култура за впишување на „Мексиканскиот споменик“ во регистарот на споменици и спомен-обележја на РМ, тужба пред Управен суд, тужба пред Основниот суд... Разлистуваше и размислуваше што уште може да направат. Секој ден протестираа, педесетина граѓани од дваесетина куќи, во смени, за да можат да ги вршат и секојдневните обврски. Јавуваа и во медиумите, пишуваа написи во весници, портали. Доаѓаа повремено и од некоја телевизија да снимаат, но прилозите неретко беа со тон на осуда кон нив како на луѓе кои газат по приватната сопственост... Ја погледна агендата за денот која ја составија на синоќешниот состанок на Иницијативата. „Напладне сум слободна, и пред да ја земам Мони од градинка, ќе поминам до Архивот на град Скопје да го побарам актот со кој е поставен споменикот, барем него да го заштитиме. Па ќе направам уште неколку фотографии од споменикот, тука од страна, каде овие со машинава за бетонирање урнаа дел од платото“ – си рече и ѝ мавна со рака на баба Соња на која ѝ го чу бастунот по коцката. Ситната женичка седна на едно од столчињата и рече: „Денес се разбудив точно во пет и седумнаесет, и така педесет години на овој ден. Втората година по земјотресот, кога се вселивме во мексиканските бараки, се разбудив, замисли, во мексикански пижами, бели, со жолти квадратчиња. Какви луѓе... не ни дадоа само покрив над главата туку и ни ги опремија домовите со покуќни-

на, со сè, до пижами... Затоа денес, собери кафето, да се напиеме по една текила, па да ти раскажам на што се сеќава оваа осумдесетгодишна скопјанка"- се насмевна со младешка радост и затропка со прстите по шишето кое го извлече од платнената торба за пазарење.

Драгана Евтимова

(ЗА)МИСЛЕНИ ГРАДОВИ

АНТАНАНАРИВО

Стоев на излогот од продавницата, во која се продаваа играчки за деца. Децата ми мавтаа и јас им подарував бонбони, лижавчиња, балони, моливи со шарени гуми и други ситни работи. Потоа си праќавме бакнежи и се прегрнувавме. Еден ден, додека им правев некакви смешни гримаси со лицето и се клатев со цело тело, а децата што стоеја пред излогот гласно се смееја, една жена со црвена коса почна да ме влече кон една кола. Залудно врескав, сакајќи да се ослободам. Жената ми ја доближи фискалната сметка до лицето, а нејзиното детенце скокаше од радост што доби нов подарок за Божиќ. Некои луѓе мислат дека можат да си го купат целиот свет.

БЕРЛИН

Рано утрото автобусот пристигна во Берлин. Платив сместување за два месеца и со ранецот на грб поминав покрај сите значајни и незначајни споменици, порти, сидови, музеи, паркови и дрвја. Потрошив четиристотини и тринаесет филмови и купив двесте и седум разгледници, напишав сто и дванаесет хаику песни и дваесет и девет писма со впечатоци за градот и им ги испратив на пријателите, за да не ме забораваат. Мојата љубопитност немаше граници, па одлучив да ги посетам сите двесте и шеесет музеи, да земам автограми од сите кустоси во нив и да им подарам по една песна од Октавио Пас. Така, трчајќи по улиците на Берлин, забравив да се вратам дома.

ВИЛНУС

Стојам меѓу сидови и големи капи. Околу мене има некаква катедрала и една градска куќа. Покрај мене трчаат луѓе и врескаат деца. Тишина. Еден дедо брзо прелистува весник, пра-

ви гримаса со лицето и бесно го фрла весникот во корпата за отпадоци. Тишина. Почнувам да плачам на глас, вриштам, тропам со нозете, но ништо не можам да слушнам. Ниту другите, ниту себе. Ми се доближува една жена и почнува нешто да ми зборува, веројатно се обидува да ме смири, но не можам да ја слушнам. Жената ме прегрнува, претпоставувам дека ме теши, станувам, се прашувам „што ми се случува?“, но – тишина. Одеднаш почнувам да трчам и да бегам од тишината. Ми треба град кој можам да го слушнам.

ГВАТЕМАЛА

Денес Б. ја отвори својата изложба, на која ја презентираше новата слика. На сликата Б. имаше нацртано една кутија, од која се гледаше глава на човек, кој во десната рака држи молив. Се доближив до сликата и погледнав во очите на човекот. Тој нешто ми покажа надолу. На ѕидот под неа беше запишано името на сликата: „Единственото нешто што не се менува е промената“ – пишуваше. Замислено се оддалечив од сликата, без да го погледнам човекот што беше нацртан на неа и шетав низ преполната сала со посетители. Сите избекумено трчаа по Б. и бараа негов автограм. Човекот што беше насликан на сликата ја поткрена главата од кутијата, го фрли моливот кон мене, ме погоди во главата, скокна од кутијата, ја скрши рамката во која беше врамен и излезе од огромната сала. Никогаш повеќе не се врати.

ДАБЛИН

Мајка ми никогаш не го спомнуваше мојот вистински татко. Само еднаш ми рече дека се вика Патрик. По многу години, денес влегов во катедралата што се наоѓа во центарот на градот и бидејќи имав два слободни часа, бавно ги разгледував портретите на нацртаните луѓе што ги прогласиле за светци. Пред да излезам од катедралата си купив една малечка икона. Стаписано гледав во човекот со брадата, кој гласно ми се смееше. Брзо ја свртев иконата од задната страна и му го прочитав името: свети Патрик.

ЕРУСАЛИМ

Веќе четири часа комшијата се обидува да ја обие сопствената врата. Сигурно пак го заборавил клучот. Кога конечно престана тропането, некој чукна на мојата врата. Отворам, а пред вратата стои непознат човек со крвави раце и глава. „Ве молам викнете полиција! Сакам да се вратам дома!“, викаше. Брзо влегов во станот, викнав полиција, а човекот седна на прагот од вратата, ја наведна главата и тивко почна да плаче.

Другиот ден на вестите имаше репортажа за пронаоѓањето на еден познат човек со крвави раце и глава. „Уапсена е фреската на Исус Христос од израелското гратче Ефрат во Скопје на улицата „Иван Козаров“ 3, рече новинарката. „Во обидот за реставрирање на познатата фреска на Исус Христос што се наоѓала во израелското гратче Ефрат од страна на М.С. (86), со цел да се стекне со голема популарност поради ова необично дело што се наоѓало во локалната црква, во 1813 година од непознати причини ликот од фреската одеднаш исчезнал и никогаш повеќе не се вратил назад во Ефрат. Но, денес фреската си го најде својот изгубен Исус, а човекот што е во рацете на македонската полиција, своето огниште“, заврши новинарката со насмевка на лицето. Стаписано гледав во човекот со заврзани раце на грбот. Потоа на екранот почнаа да се емитуваат реклами.

КАРАКАС

На репертоарот во театарот денес беше претставата *Безимениот*. Купив еден билет и седнав на нумерираното седиште. Глумецот излезе на сцената, се поклони и ја започна својата улога: „Минувачи низ градските улици, вас ве прашувам, зошто постојано? Зошто гласно пцуете пред да се запали зелено светло за пешаци? Зошто...? Зошто...?“ Замолкна. Се вртеше во круг, како да сакаше да добие на време. Брзо трчаше по сцената, како да се бркаше со некого, иако немаше никој. „И зошто постојано се довикувате од едниот до другиот крај на булеварите? А кога се разминувате еден покрај друг се одминувате како никогаш да не сте се виделе? Зошто не плаќате.....? Зарем мислите дека така ќе заштедите дел од своите пари што ги немате?“, глумецот го продолжи својот двочасовен монолог. Пуб-

ликата сконцентрирано го слушаше. Кога заврши претставата, глумецот учтиво се поклони. По громогласниот аплауз на публиката, тој исчезна зад сцената, брзо ја избриша својата шминка и уште побрзо ја издади периката. Потоа полека си ја соблече облеката, па си ги извади нозете и рацете и замина дома да се одмори за утрешната претстава. Во друг град.

ЛИСАБОН

Секој ден доаѓав на истото место и седев покрај реката Тахо. Сакав да ти испратам порака. Остро се критикував дека сум кукавица, нерешителна и мрзоволна личност. Цела недела ја составував, но залудни беа сите обиди конечно да ја испратам. И кога конечно сакав да ја пратам, наместо „испрати“, по грешка го притиснав копчето на кое пишуваше „избриши“. Некои пораки бараат време.

ЉУБЉАНА

Од денес престанав да те гледам со розови очила, бидејќи само што помислив дека те пронајдов, ти ги извади моите розови очила од главата и ги скрши со ѓонот од твојата лева чизма. Така, продолжив да бдеам над својата осаменост.

МОНТЕВИДЕО

На работната маса го најдов твоето писмо. Во него имаше само еден празен лист хартија. „Што се вознемируваш без врска“, ми вели Б. „Можеби некој се исплашил да ти ја напише вистината“, ме охрабри.

НУК

Вчера бев на изложбата на Војновиќ. Под секоја слика имаше поетски наслов. Комшивката Акимура беше фасцинирана од концептот на изложбата. Погледот го приковав на последната слика која беше најнеобична од сите други. Под неа пишуваше: „Ех, таа хиерархија на чувствата“, а на сликата имаше нацртано мајмун. Комшивката Акимура си ја купи баш таа слика, со мај-

муноот. Мислам дека повеќе беше одушевена од мајмуноот, отколку од насловот на сликата. Имам впечаток дека денес луѓето повеќе сакаат да се забавуваат, отколку да слушаат патетични лелекања, дури и кога уметноста е во прашање.

ОТАВА

Седев на една клупа меѓу заливот Џорџијан и реката Отава, додека црвената и жолтата боја од природата се огледуваа на синото небо, водата и зимзелените дрвја во паркот Алонгвин. Покрај мене поминаа момче и девојка: „Не сакам да ме заборавам“, рече девојката. „Нема“ - ѝ одговори момчето. Девојката го прегрна и го праша: „Ветуваш?“ „Не“ - момчето ја оттурна од себе. Додека меѓу клупите претрчуваа лисици, верверички и црни мечки, а над главите им летаа некакви шарени птици, нивниот разговор се претвори во едно големо недоразбирање.

РИГА

Седев во блиското кафуле и го пиев своето утринско кафе. На соседната маса седна еден бискуп, отвори книга и почна да чита. Љубопитно се обидував да го прочитам насловот на книгата, но залудно. Бискупот како да ги читаше моите мисли и вешто го криеше насловот. Престанав да зјапам во книгата. Однегаш бискупот стана, се доближи до мене, ја остави книгата на мојата маса и замина. Брзо го прочитав насловот: „Отворам врата на сидот (за влез во друг свет)“.

СКОПЈЕ

Забрзано одев по Камениот Мост. Брзам да го фатам автобусот. Имам нова порака на мобилниот телефон. Застанав и почнав да ја читам: svi imaju otisci od prstima, to je razlika ljudima: svi su isti, ali nećeš na svih tih isti ljudi da ostaviš otisak od svog prsta... Градот има поинакво значење во шест часот наутро.

ТАЛИН

Колку е несреќна мојата сенка. Патува заедно со мојот живот.

ПОЕЗИЈА

Зоран Анчевски

ПРИРОДНИ СЛУЧКИ

(циклус песни)

ПРОЛЕТНО РОНДО

Април е најсуровиот месец

Т. С. Елиот

Што мир си имав, што спокој, оваа зима –
(петиците сега ми 'ртат, ми зјапаат слепите очи)
таа кралица треба да е во секоја клима.

Гласникот на љубовта иде, со себе тој ме зема.

Но од раат ли, во тажен свет, нешто полошо има?
(ох, неиздржлив е тој растеж, риеш што дрочи).
Прегратката од оваа зима? – ах, таа не ме прима!

ПРОЛЕТНА ПОПЛАВА

Со таква страст се споија небо и земја што
и рибите си положија икри во облаците.
Покривите на куќите баботат ко барабани
пред одлучна битка со трошките од денот.

Сонцето си го здипли пламењето и замина
на гурбет во друга клима со суви огништа.
Калта ни доаѓа на вечера ко речна нимфа,
а ноќта не може да си дојде на себеси од чудо.

Патиштата се сториле водени огледала,
ни стапалките по нив не остануваат долго,

измиено им е сеќавањето на ситната радост
со која барале лек за болешливи далечини.

Реката алчно голта и минато и сегашност.
Прејадена до гуша, брбори темни согласки
во кои ја препознаваме песната на потопот.
Збунет до несон, не знаеш кој пат да фатиш!

Следат денови исплетени од пискот и лелек,
а по нив недели заветени на молк и мака.
Звучните имиња на деновите ги забораваш,
а помниш само тапи зборови за преселби.

Поплава. Штом ќе го заобиколи светот,
влегува в душа и таму размножува суши.
Сè дури не долета некој гулаб-намерник
од срцето на виножитото и не загука песна
на нов јазик.

РАНО ЛЕТО

Пролетта веќе заминала, а летото
упорно бара колевки за новиот пород
што ќе го вежба чекорот на идното оро.

Полињата се лелеат зелено, лесно,
славеите стивнуваат и оставаат слогови
за тишина во зреењето на класот.

Тогаш секоја птица, за да биде птица,
треба самата да го научи својот лет
и тешкиот ритам на жуборливата песна.

Среќната детска смеа им држи такт
во широките крошни на црешните
што се подаваат со црвени бакнежи.

Ткаежот на тревите го препнува чекорот
на планетата и ѝ вели да почека малку
со постилање на шарената есенска черга,

да го остави летото да соблече чевли
и на раат, босо, да зачекори по спилите
каде во секоја своја стапалка ќе нариса
нежно цветје од кандилки и боливачи.

ЛЕТНО ПЛАДНЕ

Жешко е	Сач	И треба да е
Јадецот на пладнето	се скршил	
од повтеж	за утринската свежест	
што испарила	под копитата на бикот	
со пламени плеќи	и златни рогови	
кој ене го	моќно рика од небесата	

Јадицата	фрлена	од сончева рака
го уловила најголемиот		сом на утрото
но капката вода	што треба да збере	
безброј светови	ја нема	
Летната трпеза	е испукана лепеза	што нуди
сал крти белутраци	ко јалови боски	

Во нив се коти коска	на громот	
што ни ги суши	усните	
та кога зборуваме	не кажуваме	ништо
Потсмешлив привид	ги раствора	
облаците	во ништо	Ништо
ни се вовлекува	во литите сенки	

за да нè потсети на животите што чекале на нас,
а ние не сме ни знаеле за нив,
како што сега не знаеме ни за тој што го имаме.

Жешко е.

Сачччч...

ЖЕГА

Што ќе ти го сето злато на сонцето
кога тоа се растопило во течна лава
што те џишка по спотнатото чело?

Лунсаш низ градот по тешка жега.
Улиците и зградите зрачат повеќе жештина
отколку сонцето во колибата на жетварот.

Нема сомнеж, секој сонува разголено
за некоја северна земја на сладоледи
во која никогаш нема да зачекори будно.

Бегаш во далечини за чекорот да се искачи
по здивот на ветрот како пајажина по сидот
и раката радосно да заврти лист на календарот.

Низ правливите полиња болни од жолтица
бодина атот на гладта, вимињата од кои
се појат неродените личат на суви бунари.

Јата гладни молитви во воздухот се збираат
и се мрешкаат како подвижни привиди,
та си мислиш дека се дождовни мешини

од кои ќе плисне влажниот здив на радоста
и конечно ќе ги спои преломените сенки
врз коравите, распукани дланки на земјата.

ЛИЛЈАЦИ

Лилјаците се со боја на ноќта;
само движењето ги разликува од неа.
Наопаку го мирисаат светот кога спијат,

а кога полетуваат, лете, божем ноќна вода
да истекува по свој нишан, самата од себе –
и да се разлива со моќен, ноќен жубор.

Цивкаат, мислиш чеканчиња сингараат
по црната небесна тепсија. Слепи –
со песната сал го гледаат светот кој, ене го,

кружи стежнат од карпести согласки
околу вечниот оган што не ги допира.
Ништо не им го сопира летот под месечината:

првкаат, кршкаат ваму-таму и чиниш
лесно се провираат низ ушето од тенка игла
за во ѓердан да ги нанижат часовите на ноќта
божем црни бисери невидливи за окоото на денот.

ЕСЕН

И во најтемното слепило има длабочина
во која почива дива вода со бистри глетки,
така што едрата на видот може да заплонат
отаде привлечните рабови на посланите килими
од лисја, навезени со вселенски ибришими.

Избришани се падините на пладневните жеги
и на плимите што ни клокотат под петици,
божем џагор на недоиграни деца в квечерина.
Вечерната тишина благо го обрабува сонот
што кротко крека во бара од збунети бранови.

Постои ли попладне без маѓија во октомври
кога и безбојното паѓа во замката на боите?
Пред мракот да долета од никаде и да сплете
дебела рогозина нашарана со сури спили
израснати во места што не сме ги именувале?

Тогаш во копнежливите мисли на девојките
се прикрадуваат бели еднорози со долги гриви
што ги простираат во мугрите како чисти, љубовни
чаршафи под нивните кревки и трепетни тела –
им нудат преградки од празни ракави и вежбаат

воздишки од кои потоа зимата ја цеди страста
и ја таложува во нивните осамени, распукани срца.

ДОЦНА ЕСЕН

Стегнато во цврсто менгеме
од два долги, досадни дожда
што се лигават во два соседни дола,
сонцето е бледо ко крупна ларва
вгнездена во гнил кутук.

Се збираат и пребројуваат јата
ластовици нанижани на вејките
ко опашки од паднати змејови,
а сивите планини зад нив се стуткале
божем стадо заспани слонови.

Полето скипнало ко празен мев
на сиромашец кој не видел бел ден.
Го полазуваат морници од стрништа
од кои и месечината намовнува –
сосвездијата се влакнести гасеници.

Бројани се последните плодови
што мирисаат на гнила мушмула
во ова презреано годишно доба,
така што ни ветрот веќе не ги вика
по нивното вистинско, јадро име.

Часовите од долгите летни дни
се преселиле во мрачни долапи,
се прелеале во дробни минути
што далдисале по кални патишта
долж кои и ние сега се тетеравиме

како натрапници во нешто
навидум познато, но веќе празно –
и речиси заборавено.

ПРВ СНЕГ

Падна првиот снег. Прерано.
Не ќе да е толку до снегот,
ами до изненадата што – еј!
ни ја смрзнува летната крв.

Стежнал врз последните рози
како бушава бела јамболија
и им шепоти приспивна бајка,
божем погребен благослов.

Летните стапала 'ртат мрансулци
наместо прсти, пајациите плетат
калчунци наместо нежни мрежи
и вјасаат да ја навасаат јансата.

Не ќе да е, сепак, до снегот.
До нас ќе да е. Сега итно треба
широко да ги отвориме мапите
на северните ледени брегови

и катаден смерно да ги следиме
поларните светлини во мракот,
сè дури под нив нагло не расцутат
првите пргави сливи и бадеми.

Трница, ран ноември, 2018

ЗИМСКА НОЌ

Ладно е Цибрина И треба да е

Превалецот на ноќта замрзнал
во сонот за летна благод
што станала кристал под пајажина од ѕвезда
со бледо лице и бела коса
што ене ја болно тажи од небесата

Цветот нарисан од трепетна рака
го уловил најголемиот прозорец на утрото
но капката полен што треба да мами
јата златни пчели ја нема
Зимската трпеза е мразна лепеза што нуди
сал крти латици ко јалово саќе

Во него вирее коска на студот
што ни ги пука усните
та кога зборуваме не кажуваме ништо
Ветер со заби ги грицка
облаците во трошки Морници
ни лазат и ни ја ежат свеста

за да нè потсетат на сонот што постојано ни се нуди
како топла постела иако во неа веќе се вгнездило
јадро ехо од некое далечно ледено доба.

Ладно е.

Цибррррина...

Светлана Босилкова Далевска

ВОЗРОДУВАЊЕ

Виовноста, мисла зароби
во млади коренчиња закорени
да длабат и шират низ времиња,
во млади стебленца ги порасна,
ама покајание...
патека стара не промени.
Ако чувство на божји грев
со грижа не те навали, а
висиш над ледено море
чекајќи последен чамец
тебе да те земе
знај...
мразулец веќе си сторен.
Силно стремиш пат угоре,
ново скалило да качиш,
забраваш да чекориш по тлото,
ако на прва сопка паднеш,
се прашувам...
како ли беден ти ќе станеш.
Посакуваш блажена душа
во чемерна дупка да слезе
и веруваш во Библијата
како во детска сказна
не дозволуваш...
божја слава во тебе да влезе.
Изгони го потсмевот зол
на севишна цел изгради ѝ бедем,
за да го видиш семожниот лик,
облечен во свето руво
насмевни се...
честа и љубовта те прават вреден.

СИЛНИК ОД СОЈ

Среде ден, јасна виделина
во метежот една средба со
ноќна пеперутка што во лет
чудни бои врз кошула обојува,
во љубовна сказна веќе видено-
на заборав отпор дава блед.

Насмевката се шири на лика,
во јанса се уми, немир се буди,
мрежен час на возбуда стара
во беспатина нов пат да забразди
невина игра на сцена стапна-
дребна скршевина умут да бара.

Средбата ко вител врти врти
и погледот сака да каже,
зборови не можат да се сложат,
мигот бара спас за старо место
во тело жуга болка и не дава-
на спомени рокови да се одложат.

Ако свездите ноќе намигнуваат
а искрата нивна забјајатила
за уметник над гласот ко утка
со бои што на мекава се вртат,
на стар камен класје мелат-
мало зрно, и силник од сој кутка.

ВО ОЧИТЕ

Ако во очиве
искра чедна засвети,
мислата,
крв од тело веќе цица,
ќе се врзе за жилите
и... врзана потоака
ќе бабри како пијавица.
На прв блик, посака

да војуваш со мирот
во дамарот мој,
во беспат, во бескрајот
очите ти бараа по ноќите
свезда на коњ...
свезда не се виде
коњ да јава.
Со песни обликуваш
жена од далечина,
на вилино коњче да долета
по патот од свездената млечина
да засвети таа со светки за
нов желбовен оплод.
Таму каде што зрно од клас 'рти
ти зрно песок под јазикот носиш,
таму слетува ранета птица,
таму допир на копнеж распалува срца,
таму и од далечината
во опулот јаснее виделината.

СОНЧЕВИОТ ЛАЧ

Во вселената на моето Сонце
искри крајот на Големото јајце,
во изгревот,...
старецот умира за светлина.
По сончевиот лач што
крши карпи планински
телесноста се тркала по удолина
сопрена од планктонот во морето,
каде баботи
зовриената магма на разумот,
се качува, го допира
пегелот на Водата-
есенцијата на битот.
А Божјиот збор со волшебно стапче
го маѓепса морското синило,
да трепери и вибрира во нијанси
низ призмата на призракот.
Визијата на мистеријата

се отвора и затвора во книгата,
во мудроста на универзумот
со поврат кон Прамајката,
сржта преобразува реалност
во вселената на новороденото Сонце.

БЕСТЕМЕЛНА КУЛА

Таму каде што реката
под камења се крие
ќе растајнам пајажинеста
синевина
со гласносилен изблик,
 ќе прикачам црвена маска на лик,
 кога реката пат кривулест ќе извие
 да се искапам во
 блескотна сончевина
и ќе исперам кошула стара
да истријам душичето таговно
што брзоплето ми здива,
а починка залудно бара
во минато време јаловно,
кога и кулата на здивот
ми се урива,
 ќе застамам простум да
 послушам кукувија што вие
 коби бура, дождови лијат,
 задушно јас да стишам
 ерупции што диво вијат,
 диво вијат
 сплотени вистини кријат,
камењата пак ја сокрија
реката на моите
безгласни лелекања,
црвената маска, бојата ја губи,
 за тоа "што било" има малку
 правила, за тагата што и
 свезди в темнина завила,
 ја зарази тоа "што е"
без темели, кула ми издига
 како вејка на ветер, да се вее.

Сузана Ѓорѓиевска

УПЛАВНАТА ВОДА, ТАГАТА

На дедо ми, Алекса Достумот

Го наоѓав во визба
седнат крај сандакот
во кој татко ми
ги остави реденикот,
црвените фишеци,
широкиот ремен,
матарката и чорапите од волна,
по својот заден лов,
како гологлав
ги завратува ракавите
на жолтите подлактици
со ретка бела мов,
за да ги гмечи печените лубеници.
Прашував дали му сенам
и за кого е уплавната вода
а тој, загледан во сокот темен,
ќе речеше - на уплашен човек
сонот му е земен,
и - бром капки, оди малце потаки.
Се подиставав - добро е вака?!
сноп светлина врз плеќи му лежи,
и го гледав, подведен над туѓа мака
а неговата триж појќе тежи,
како чека со двете раце да го гушнам
и да му речам
колку посакувам да можам
душата од тага збигорена
со уплавна вода да му ја излечам.

ТВОИТЕ НЕШТА

На баба ми

Пониетив да им најдам место
на тенките игли
со кои плетеше калчунуи,
на две-три дополу полни
шишенца со пампур-боја,
на исцрнетиот питуличарник,
на струшката,
на одлушнатиот чајарник,
на поскурничето,
на една рака фуркети,
на лимените кутии од паштети
во кои чуваше закретни,
безопасни, копци
и разно-разни петличиња,
на напрстокот, на сантиметарот
и на многу други нешта,
ама измолкнав
од некаде фотографија
со насмеани дечиња
и плачка каква што сум
се изнаплакав
кога во едно од нив
татко ми го препознав.
Пониетив
да им најдам место
на твоите нешта...

СВЕТИ ИЛИЈА ПРЕД ВДОВИЦАТА ОД САРЕПТА СИДОНСКА

Именден слават Илин, Илија, Илина, Иљо...¹

Тишвитјанину!
Тешко му кој лажи -
брашно во ношвите- грс'
масло во масларник – прс',
толку од кутра жена.
Тешко му кој лажи –
јарем кобна мена,
син единак
од бола снеможен лежи,
колку нему, колку тебе,
ти кажи.

ВОСТОРГ НЕУГАСЛИВ

Мартир на секакви дланки и цапалки,
на бессони шопурки,
на влажни образи,
завратени ногавици и
бистри брзаци,
на вревливи брегој и пиралки,
Еригон уште љуби аба-здолници
уште ја љубат дремливи намерници.

Мартир на турско и каурско,
на секакви бајраци,
дрмолен од јатагани и цокули,

¹Господ, според „Житието и чудесата на пророк Илија Тесвитецот“, во време кога се затворило небото и настанала суша, го испратил свети Илија во Сарепта Сидонска, кај сиромашна жена вдовица. Пророкот, кога пристигнал кај неа ѝ побарал парче леб, а таа му раскажала за својата беда, дека има само малку брашно и малку масло и дека сака, последен пат, пред да умрат двајцата од глад, да зготви јадење за себе и за болниот син. Свети Илија, имајќи според мерата на својата вера благодат на чудотворство од Бога, направил така што брашно и масло не снемало во куката на вдовицата.

од копита и крвјосани опули,
расонуван од недотеци,
капладисан од тажни месечини,
Расимбегов мост
уште снова без да почини.

Мартир на секаква пригода,
погането од тешколетна живина
и ловџиски пци,
полевано со бунарска од црпки и бардаци,
катаден стишно од мирисно билје и јастије,
манастирското дворје
уште гули топуци,
лула соголено лисје.

Мартир на мраморни капиции,
на гиздави палатини и
стројни санџактари,
на секакви заоди и ламбади,
полни души и кошари,
Градок ни неземјен тупот не ќе го испади,
тој од памтивек тупоти
во Еригонските дамари.

САБОТА ВЕЧЕР НА ВЕЧЕРА

(заборавеното СБВ од поканите за на свадба)

Крај астал,
од јастија секакви потиснат,
сват до сват,
сестра до брат,
до невеста зет,
по адетот - адет.
Крај астал,
од јастија секакви потиснат,
ведне глава обран цвет.

Никола Маџиров

ВЕТЕРНИЦА НА ГРОБОТ

Ќе ја пресликам далечината меѓу мојот гроб и плодовите,
ќе фрлам камен во бунарот на отсутноста
чекајќи го звукот на сеќавањето.
Ќе ги изгорам сите наследени вистини,
ќе ги наполнам сите напуштени гнезда
со парчиња облека веќе премала за нашите
израснати тела и копнежи.

Ќе ја пресечам границата како дива трева што ги прегрнува
остатоците на детството и предвидливото минато.
Ќе станам едно со ледот, водата, пареата, празнината.

Ќе се разбудам каде што денот
се враќа по заборавот,
каде што мојата сенка не ја издава
длабочината на реките и раните,
далеку од сништата на освојувачите
на јазици, тишини и статуи.

Ќе ја пресечам сенката меѓу мојот гроб и другите светови.
Ветерница сум што гледа кон сонцето.

ТИШИНАТА ОД ДРУГИ МЕСТА ДОАЃА

Кога навечер ќе го чујам гласот на мојата мртва мајка,
повикувам елени во својата соба —
оние кои никогаш не прозбориле,
оние кои ги разбираат сите јазици на стравот.
Ќе им кажам за тежината на правта врз очите
кога детството напушта и за гревовите на неродените.
Ќе ги поканам во дворот на тивките промени
и ќе ги прашам за далечината помеѓу крвта
на двајца непријатели по војната.
Ќе ги замолам да ја закатанчат
тишината - тајната на отворените очи.

Владимир Мартиновски

УПОРНА ПЕСНА

Ја брише но пак се враќа
Си мисли си испарила
Но пак ишарети праќа
(И во ум му се зарива)

Во океанот од мисли
(Едно-две ќе му исплива)
И со пет четки да чисти
Неа не ќе ја измива

Со години таа песна
Да ја батали не дава
(И го по[т]сетува често)

Еден ден тој се предава
(И зема нов чист бел лист)
Збор до зборче текстот е ист

ПОПРАВНА ПЕСНА

Прво напишала „луна“
Ја заменила со „облак“
(Па ѝ притребал збор појак)
И си напишала „круна“

Ама кај што има круни
Се креваат лути буни
(Таму летаат и глави)
Па затоа нов збор стави

Тој поим свеж бил „сончоглед“
(А за да има в што да пули)
„Сонце“ изгреа пред поглед

Но почнало да ѝ студи
(Зад облак сонцето шмугна)
Па се вратила на „луна“

КРШЛИВА ПЕСНА

Оваа песна е најкршлива
Кривка е ко тревка ронлива
Прогласена е за заразно мрзлива
(И попладне е сè уште сонлива)

Оваа песна е неретко негирана
Ко доверба на политичар пука
(Од критиката не е цитирана)
Кој ќе стигне на неа плука

Оваа песна е претерано нежна
(Ронка ѝ треба за да пушти солза)
Се распрснува ко топка снежна

Од оваа песна никој не видел полза
Баталена е ко прегорен стар лонец
(Но слична е на нејзиниот творец)

ПЛАДНЕВНА ПЕСНА

Таа го преполовува денот
„Пола за мене пола за сите“
Како кога се дели и пленот
(За некој залакот е поситен)

Таа е песна за сите кои
Не ги следат пладневните вести
(Во неа сончев спокој се рои)
Медитеранска дремка се мрести

Во неа има најкратки сенки
(Сонце во зенит подгорен ручек)
Во неа има слатко од дренки

Парче торта чаша вода зелник сучен
(Има кукла што лежи и мижи)
Само не смее да има грижи

ПОЛНОЌНА ПЕСНА

Таа има многу мачкини очи
Кои во мракот светкаат без почин
Во неа се шират мириси сочни
Ко стрелки од часовник што се точни

Кога сите три на полноќ се галат
Неа сите љубовници ја фалат
Од неа скриени страсти се палат
Што премин од еден во друг ден слават

Полноќната песна секунда трае
Најмалата стрелка кон небо цели
Средната месечината ја гаѓа

Најбрзата стрелка на полноќ знае
Дека нов круг ќе врти па си вели
Сè што е кратко во вечноста спаѓа

Цеца Видова-Трајческа

ТУГА КОЖА

Ми ја фрлија туѓата
набрчкана кожа врз мене,
не ме ни прашаа
дали ми тежи, товарот нејзин.

Ме притиска, ме мачи
кожурецот туѓ,
- немам воздух...
Се гушам во туѓата кожа.
Никој не ме слуша....
Така треба да биде,
убаво ти стои !
Сакам да избегам, од ова време
што се обвитка околу мене.

ПО КАМЕНАТА КАЛДРМА

По патот на камената калдрма
со чекор тежок,
оловниот куфер го влечам, уморно.
По камената калдрма, грубо
куферот го милува каменот,
греби по староста нејзина.
Го влечам....
Тежок е, небаре е сраснат со
нејзиното постоење.
Со отрпнати и испотени дланки
ги влечам рацете на куферот.
Нешто тупоти, ровари
однатре сака да излезе,
вешто напнува,
по сидовите од куферот.
Една мисла ко трепет мина...

Убаво го притиснав внатре животот,
Спомените и сеќавањата ги одделив,
во посебна преграда.
Го здиплив и времето,
врз него мирисните опојни
цветови од младоста.
Сплетив плетенки од копнежот
внатре да не се растурени,
место да има.
Ги наредив сите
скаменети кристални солзи
во кадифена кутија.
Притиснав силно сè...
Во куферот...
И тргнав да го влечам
по камената калдрма.

НА РАБОТ ОД МЕСЕЧИНАТА

Ноќва со мислите
стоев на работ
од Месечината.
Сонував исправена,
додека месечевата светлина
ги галеше деловите од моето тело.
Топлина ми се всади во срцето...
Овде е како кај боговите
Овде си рамен со нив...
Станав свесна кај сум
кога го сетив студот месечев,
додека стоев на работ
од Месечината.
Свездите ги пратив
да ја донесат бисерната
светлина во моите коси.
Азган ветар ме занесуваше,
а јас ја држев цврсто Месечината.
На работ од Месечината

стоев цврсто
со исправена глава
и гледав далеку,
далеку во времето мое.

КОЊИТЕ

Коњите повторно ја истурија
грациозноста на тревата...
Секој здив е потсетување на
нов живот што навлегува во телото.
Нивни гриви ја милуваат тревата
и се китат со боливач.
Убавината ги ослепува очите
и глетката потсетува
дека си жив,
исконски ја смирува душата.
Сè додека повторно тупотењето
на копитата не го допре
прашиносаното бигорливо време.
Ги стегам дланките и ги одлепувам
спомените сраснати во каменот,
и одново ги стегнам уздите
за уште една трка меѓу грациозноста
на коњите и голиот живот.

Тања Кузманоска

АКО

Ако Бог не го кажа зборот
и дека е добро тоа што го створил
Пред времињата ќе имаше само ангели, светли и темни
Во вечна битка со невидливи копја,
во која победуваат понекогаш добрите, но најчесто другите.
Ако Бог тогаш само му кажа на светлonoсецот да исчезне,
немаше да има толку тага.
Ако велат земјава е одблесок на духовниот свет
тогаш чија болка живееме ние?!

ВО ТРИ ЧАСОТ НАУТРО НА БАЛКОНОТ

Само понекој задоцнет автомобил
брза по влажната улица
и мирисот на дождот
измешан со цветот на липата
вдишувам – издишувам
во хармонија со тропкањето
на дождот по асфалтот
по олукот и лисјата компонирајќи симфонија.
Сонливо се согласувам - време е за спиење.
Ветерот донесува посилен дожд и мирис на канализација.

НА ГОДИШНИНАТА

Ништо не сокривме
еден од друг
сите овие години.
Не се наситивме доволно
еден од друг
сите овие години
Можеби тоа е тајната
на вљубеноста.
Благослов е страста на овие години.

Дваесет и една многу ли е?
Зрели во добро и лошо.
Се тешиме дека сме млади
толку колку што се чувствуваме.
Ти велиш старец си веќе,
јас велам животот допрва почнува за мене.
Како два океана со различен состав и боја
се привлекуваме, се разминуваме
не ја исцртуваме линијата на допирот.
Луксуз е страста во овие денови.

УТРО

Разјарените пци го поздравиле портокаловото изгрејсонце
Жестоко си ја бранат територијата,
нивни се контејнерите.
Гулабите тропкаат на окапниците.
Таткото буден, веќе е на работа.
Керката, мајката и кучето сè уште не заспиваат.
Кучето се возбудува и им 'ржи на гулабите.
Керката полна со енергија сака да ја фотографира сцената.
Мајката е инспирирана да напише песна.

ТАА

Таа е љубов, поезија, болка,
женско чедо.
Откината е од месо,
родена низ крв и солзи,
прочистена низ безброј сита и свивања ноќни.
Молитвите ревносни Бог ги услишува
и со неа те благословува.
Исцелението пак е цицалче,
во колевка што јачи со продорен плач
ја бара мајка си да го надои,
во чисти пелени да го повие,
во преградка да го залулка.
Предците се прочистуваат преку нас,
ние преку потомците.

НОВИ ГЛАСОВИ

Марија Саревска-Тодоровска (Скопје, 1978) е поетеса, книжевна преведувачка, новинарка. Живее и работи во Скопје. Дипломирала на Катедрата за Општа и компаративна книжевност при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ - Скопје. Нејзини песни се објавувани во повеќе домашни и странски списанија во претставувањата на македонските поетеси. Има две збирки поезија во ракопис, а за идната година планира да објави една збирка поезија и сликовница за деца.

НЕВЕСТАТА ВО ЦРНО

На С. Босилковска

Светлина во името кога носиш, веднаш во светлина те носи
невестата во црно,
никогаш невенчана, никогаш во брачна постела нелегната,
секогаш настрана од јасноста, секогаш најбудна во мракот.
Да биде прва кога душата ќе се измори, да не е последна
кога срцето ќе откаже послушност.
Наслушнува и не ја врти главата на другата страна,
насетува и пребројува.
Никогаш не ги остава сметките неподмирени,
оти никогаш необесчестена секогаш чесна била -
никому повеќе од она што може да го понесе.
Невестата во црно на животот во очи што не му погледнала,
а најмногу испила од неговиот извор,
оти некој мора и таа тежина да ја понесе, да ги пренесува
душите
од другата страна, во светлината
без бел ден да види.
Само таа и тој знаат што сјае во моментот на преминот.

НИКОГАШ ДОВОЛНО ВРЕМЕ ЗА ЗБОГУВАЊЕ

Да не се оние што заминуваат пред нас
никогаш не ќе сетиме колку тежи нашето присуство.
Ниту ќе се прашаеме зошто доцна
сме почнале да ги поставуваме Прашањата.
Да не се оние што заминуваат пред нас
не ќе стасаме да направиме ни половина од недовршеното.
Оти со нивното отсуство започнува нашето неприсуство и
двете страни од огледалото се втопуваат
во една (не)биднина до непрепознатливост.
Да не се оние што заминуваат пред нас
не ќе се сетиме на себеси и на вистината дека
постоењето е само голема подготовка за последниот поздрав.
Да не се оние што заминуваат пред нас
не ќе знаеме како да се подготвиме за извесноста дека
и по нас ќе останат други затекнати од
непрепознавање.

СЕБИДНИНА

Долго, многу долго се подготвуваат,
како девојка чеизот што си го спрема за
неспознаената љубов доживотна, а уште недоживеана.
Бавно, бавно кон другата страна се наклонуваат,
да не ги пресретне нешто предвреме, неподготвени.
Има денови кога со демони оро водат, и такви
кога само ангелски гласови
приспивни песни од утрина им пеат.
Сè додека не ја почувствуваат невидливата рака,
кроце-кроце до срце што им се притајува,
помилен допир никогаш не сетиле,
повесел повик на уво не ѝ засунел...
И во следниот миг веќе се таму каде што
душата е вечно 21 грам жива мера.

скриени зад сите заштитни реквизити кои само од животот нè
штитат.

И уверени сме дека сега кога знаеме повеќе за крајот
отколку за почетокот, никако за средината,
првпат во историјата на постоењето,
доброволно би се откажале од сонот за вечен живот.

НИКОЈ И НЕ ПОМИСЛУВА

Панично зуење како во кошница
додека сите од ужаснатост снеможуваат,
премерувајќи колку тежи туѓиот ужас непочувствуван на
сопствена кожа.

Кој да се сеќава дека судниот ден му се открива
само на оној што му е досудено и никој пред него,
и никој до него тоа не може да го узнае ако не е избран.
Нема кој да помисли како им е на оние што
последни се поздравуваат со туѓата смрт додека ги фрлаат
последните лопати земја во свежите гробови.

Ниту кој да се праша како им е на оние што не можат ни да ги
закопаат
своите ближни оти не знаат ни каде им завршиле телата.

А да не зборуваме за душите кои ќе лутаат и повеќе од 40 дена
над своето тело оставено без жива душа на работ на бездната,
ни ваму ни таму во вечниот самрак на бесознанието.

Ни на крајот од умот веќе не се ни оние кои
последни ги исклучуваат апаратите што го одржувале телото
во нешто што само живот не е,
само за мирна совест на останатите.

Нема веќе никој ни да ги зауми бездомните кои
и онака знаат само за милоста на улицата,
сетики не забораваат да му се израдуваат на априлскиот снег,
иако цела ноќ ќе ја поминат намрзнати и влажни,
со сјајот на уличните светилки во очите, небаре небрусени
кристали.

Не останува никој да помисли чуму тој ужас и страв
што се туркаат од себе како најстрашна чума кога таа е
отсекогаш тука,

од самото доаѓање на овој свет, нè држи рака под рака
за да нè пушти леко, неосетно, само во судниот час.

СОВРШЕНАТА ЛЪУБОВНИЦА

За завидување ли е страста што ја споделуваш
на границата меѓу овде и онаму.
За копнење ли е она што го гледаат сите та
во слаткиот миг на врвот на наладата се препуштаат
како кога се губи здив на раб од бездна.
За прелага ли е тој миг кога им поткусуруваш
уште само малку лебдење над острицата од млада месечина
пред целата утроба да биде
распорена угоре-удолу неброени пати.
За радување ил за преколнување е
неколкупратното враќање
од онаа страна за одново да се остане во бессознание.
Само за миговна средба со она лице
кое никогаш не го покажуваш, со она име што никогаш
не се повикува доброволно освен... освен
во чинот на небиднина кога се чиниш
послатка од мајчино млеко,
попосакувана од самиот живот
и најслична на вечноста.

ПРЕПЕВИ *ПРЕВОДИ

Ван Јин

Ван Јин (1962, Шангај) е современ кинески поет, прозаист, фотограф и новинар. Во 2005 година објавува поетска збирка која ги содржи песните пишувани во период од дваесет години. Во 2015 година излегува од печат неговата книга „Под светлина“, селекција од постари и понови песни. За оваа збирка ги добива поетските награди „Џианан“ и „Дон Дан Зи“. Неговата поезија е преведена на шеснаесет јазици.

ВРЕМЕ НА ЦВЕЌИЊАТА

Време на цвеќиња, црна ноќ на стаклото
и длабоко загледаните ледени костури
Се враќаат срчи отсечени од сонцето
Се отвораат пополека очи без зеници
Душата секогаш има засолниште
во раскошните длабочини на темнината
Како житен клас, еден бегалец се навалил
на тесна скала, извишена во темнината
Полноќните свона бијат жаловно
Зрнца песок крцкаат во танцов занес
Оваа ноќ е само уште една бескрајна црнина
Градот крај мене лежи тивок и мирен

МИРИСОТ НА ЕСЕНТА

Дождови истекуваат по усните, се шират како антисептик
Преку новопосланиот асфалтен пат
Бетонската ограда избледува и се суши
Чад од запалени лисја и весници
Мирисот на леб патува кон мене по внатрешниот сид на вагонот
Така мирисаат рајот и пеколот, одвоени со најтанка линија

Миризба на книгите, и мирисот на ларвите во нив
Една мачка се допира до печката, замирисува на подгорена кожа
и влакна

Дамки од мастило по прстите, овошјето гние во кошницата
По брегот се разлива парфем
Одеднаш темното небо испарува како алкохол
Пајаковата мрежа, светла и цврста, премостува речни потреси
Телефонска линија го сврзува мојот град
Срцето на соседството е понижано од непријатниот мирис на
плинот

Еден покрив светнат од дожд е единственото писмо што
пристигнува

Празно шеталиште осветлено од месечината
Сувата коса на есента
Тивко тоне во меѓупросторот од фиоките

ЗОШТО КРУЖИШ ОКОЛУ МЕНЕ

"Зошто кружиш околу мене"
— Хуго фон Хофманштал

Љубено сонце, пеперутке моја
Зошто кружиш околу мене
Моите песни се зрнца сол прилепени противречно врз грбот на
некој коњ

Како молчаливи поштари на работна задача

Познати тажни сенки
се притаиле крај белата карпа
Океанот светнал како месечина
рајот никогаш не е таму каде што е Бог

Дождовните капки дишат со дождот
слизнувајќи се непречено во минатото, а сезонската
болест се колеба на прозорецот
Замачканите стакла се друг вид вистина

Сакам фотографии стари и оштетени
Свикнат сум на времето за критикување во кината
Бах е како водата, Шопен како снегот
Оваа жал и ова оризово вино се истиот вид темница

Црниот човек на пијаното не ја гледа правта што се поткрева во
круг

Слепите птици ги исклучуваат миризбите
Искосената светлина сепак не може
да го премине бавното будење на ноќта

БЕЛО МОРЕ

Бело море тече низ болницата пред мугри
Траги од топлина се движат врз голото стакло
Лежам на полноќниот тротоар
Бетонската површина замрзнала како стакло, градот
Под мојот `рбет
Тивко протекува

Во најниските длабочини на болката
Може да биде единствено ноќ
Мојот сон го носи името на сите длабоки сништа
Моите солзи се сите солзи што постојат
Балсамот на лиричноста
Го крева капакот на лаги

Вселената е лесно кршлива
Младоста не знае за сомнеж
Бело море тече низ болницата пред мугри
Додека мекиот челик раскажува
За едно лето одамна потонато во `рѓа

КАПКА ДОЖД ВО ДОЖДОВНА КАПКА

Немаше веќе големи снегови по онаа зима,
само траен дожд и тешки облаци

Дождот се подјадува во наkisнатиот весник
ми ги подјадува усните

Чадор, неколку вчудовидени дождовни капки
удираат по кесе со кикиритки
тропајќи како моето второ срце
туѓата сестра во моето тело, се враќа во живот

Ова не е жал, тоа е само ноќниот
болскот на коњската грива
тоа е само ненавремен мир
капка дожд во дождовна капка

ПОСТИГНАВМЕ ТОЛКУ МНОГУ

постигнавме толку многу
прескокнувајќи преку балконски огради и птичји гнезда
само си ги поткрена алиштата
постигнавме толку
се спуштивме вртоглаво од високата платформа
и за кратко настапи мрак во падобранот
толку сме успешни
северното сонце
тукушто осветли мноштво ледени брегови големи и мали
направивме толку многу
искачувајќи се на место пусто како месечева површина
гери снајдер
одмора на планината на крајот од патеката
небесната светлина е нејасна
за да се види дали тој сè уште е со долга брада
ги собу чевлите и истури малку песок
толку тогаш дојде ветрот
и му ја замрси косата
црната гавранова коса
месечевиот ветер засвири ритам од тапан
и се испразни од секакво значење
но одеднаш чувство
дека сме само некаков вид животни

СЕГА

Со автомобил ги носиш твоите две деца
надвор од пролетните простори, додека лежам в кревет
напрегајќи се низ смогот да здогледам градина, цвеќиња
но гледам само поле од виолетови точки

Таму, невини пајаци
живеат и умираат во тишина, полни среќа
Една нежна млада жена остава празна чаша за вода
на тревникот

Чашата ги свиткува зелените стракови под себе
како одминат настан што некој мора да го спомне
пред да се појави како сеќавање или како куршуми
што го пробиваат телото на некоја газела

Речиси пред нас, мај
е сè уште длабоко сокриен во аквариумот
и сонува за шеќерна трска
накисната од дожд далеку од главниот град

Препев од англиски јазик: Македонка Божиновска

Клаус Анкерсен

Клаус Анкерсен (1967) е дански поет, писател, книжев-ен активист и преведувач. Пишува и објавува на дански и на англиски јазик. Учесник на бројни книжевни фестивали ширум светот. Автор на десет книги, а досега е преведуван на повеќе од 12 светски јазици. Книжни избори од неговото творештво се во најново време објавени во Украина (2016), во Индија (2018) и во Романија (2019). Овие песни, кои првпат се преведуваат на македонски јазик, се поместени во неговиот книжен поетски избор *Песната на тигарот / Song of the Tiger* (2019).

ПЕСНАТА НА ТИГАРОТ

Јас сум тигар со илјадници лица
врвот на сите оние што ја минаа земјата пред мене
Ти си тренер на животни
Ние дадовме,
Вие имате сè.
Ти јадеш канапе на престолот на слоновите
Јас се борам да преживеам на дното од џунглата
Ние се гледаме еден во друг преку екрани, стакло или
електрични огради
отпорни на куршуми
Мислиш дека сум егзотичен за да гледам
преку стакло или ограда, преку научен есеј, современа игра
или преку милостивиот монокл на историјата.
Мислиш дека сум опасен
но наедно и малку симпатичен, како жртва
најдобро помогната на далечина
Поинаков вид од тебе.
Мислам дека е многу лошо стаклото да се разликува
како моите раце од твојата крема-мека
под стомакот
Ти ме научи да ја ценам вредноста
на јадење инсекти и на гледање на светот

преку екранот, имплант
Јас сум оштетен заради мојата погодност
така што секогаш знаеш каде сум
и можеш да ме најдеш, ако случајно сум се загубил.
Додека ги обработувам рудите, растеш
органиски зеленчук во твојата градина
јадеш трева, крава на тревата
со главата во мистериите на светот
бесмртно практично
човечки бог.
Дали стаклото не е одвоено
Како моите заби од твоите очи
Можев да ги изрежам моите соништа
во мртвите води на твојата рожница.

СИРОМАВИТЕ

Морам да го игнорирам
старецот со тенки нозе
и малото девојче што продава користени учебници
послушните очи
премалку храна
и премногу загадување
Морам да ги игнорирам, помалку ми страда срцето
зашто не можам да им помогнам, да ги спасам
уште помалку
Па го вртом слепото око
кон слепите
и одиме низводно подалеку
кон мирната оаза
вие пак јадете органиски бавна храна од бела маса
фино направена од човечка коска
Ги слушам така птиците
поздравувајќи го зајдисонцето.

Препев на македонски јазик: Звонко Танески

Петар Матовиќ

Петар Матовиќ е роден 1978 година во Ужице, а студиите за српска книжевност ги завршил во Белград. Пишува поезија и есеи, објавува во периодиката и застапен е во повеќе антологии во Србија и во странство. Песните му се преведувани на повеќе јазици: полски, англиски, германски, шведски, француски, италијански, шпански, каталонски, португалски, летонски, галициски, романски, словенечки, словачки, унгарски. Ги објавил следниве збирки поезија: „Камерни парчиња“ (1996); „Куферите на Џим Џармуш“ (2009; преведени изданија: „Walizki Jima Jarmusha“, Maximum, Kraków, 2011, „Les maletes de Jim Jarmusch“, La Cantarida, Palma de Mallorca, 2013); „Од каде доаѓаат добрите“ (2013); „Од среќната република“ (2017) и „Не леб, туку морфиум – избрани песни“ (Загреб, 2019). Добитник е на стипендијата „Gaude Polonia“ (Полска, 2013); стипендијата на „Балтичкиот центар за писатели и преведувачи“ (Шведска, 2015); „Традуки“ (Сплит, 2016); „Kultukontakt“ (Виена, 2017) и „Q21“ (Виена, 2017). Учесник е на бројни меѓународни поетски фестивали. Добитник е на наградата „Трећи трг“ (за „Куферите на Џим Џармуш“) и на „Бранко Миљковиќ“ за збирката песни „Од среќната република“. Живее во Пожега.

НЕ ЗБОРУВАМ ЗА АУШВИЦ

*Не фотографирај, ме советуваа
пред патувањето, Дозволи нека те обземе,
занесе.*

Молитвените шалови висеа
во витрините, нестварни,
неподвижни.

*Пријди со стравопочит,
слушав.*

*It was fun, рече една студентка
од Америка на излезот додека
објективот се вовлекуваше во телото на камерата.*

Светлината од рефлекторот цутеше врз стаклото:
одзади имаше тони човечка коса.

Ме бакнува *дјевушка*, водач низ комплексот,
на враќањето, тогаш чувствувам како правта се симнува
низ алиштата и кожата и го презема нашиот стан.

Пишувај за тоа, вели еден познаник, *тоа е
добар мотив.*

Под осветлувањето не одблеснува
ниту една честичка, ништо: зад стаклениот
фронт се туркаат куферите.

Посебни попусти од превозниците
за повратни билети до Ошвјенќим.

Планината од обувки во вакуумот
со еден чекор ќе исчезне.
Никогаш овие гонови не се беа истрошиле.

Во малиот град немав друг избор
освен да го проучувам холокаустот.

Сега живеам во Краков, насекаде има
сувенири. Не зборувам за Аушвиц. Штом
помислам на татковината, замолкнувам.

СТРАВУВАЈЌИ ОД ЦЕЛИНАТА

Никаде не би можел вечерва да одам
надвор од белите слапови. Август, а дождот
предизвика есенска мисла за суицид. Утре
ќе се загреат растителните смоли, жешкиот мирис
ќе донесе уште од летниот одмор. Ме потегна
однекаде мирисот на кафето измешан со мемла

од напуштена селска куќа, каде се границите
на љубовта и сиромаштијата?!, прозорецот го кадрира
џагорот на децата кои трчаат кон ридот, ветерот
силно им удира шлаканици на зелените лисја: тие двајцата
во занес, зборовите хаотично се симнуваат од усните
како патници од автобус во шпицот.

*А како, во ова лето, под болскотот
на електричните празнења во климатската
нестабилност, до трајноста, целината?*

Се искривуваат единствено капките зад клепките на прозорците
и очите. Скриен од бурата и толпата
во приватност, задоволен како во ритуалот
на празничното ручање или пиене чај
во недела, за да ѝ се доближам посигурно
на исполнетоста, без стравување од целината: од нејзините
рабови

остри, од крвта на усните кога
капиларите на сидовите испукуваат.

СОНОТ ДОАЃА СО СЕКИРИ

Ќе станеме нераздвојни како
уморен воин и прогонувачки
сон. Сите реки се влеваат во исто море,
во струјата која ги носи рибите во искинатите
мрежи на сиромашните рибари. Балтикот
беше тага и неразумен копнеж, насолен
бакалар на празнична трпеза. Студот
стиска посилено од болката во градите, мразот на прозорецот
зборува преку безобличните линии за нашите
сегашности, седативи и за немоќта
на која ѝ нема крај. Ти велама, ние сме
бескрајно сложена реченица, односните
искази изненадуваат со нови значења,
прикриени чиниш зад градните коски, и звукот
не потсетува на срце, туку на длабочина од простор

исполнет со ништо. Сонот доаѓа со секири
да ја раситни стварноста во струготини.

СТАПИЦА

Будење, насмевката доаѓа со завесите,
потоа му го вртиш грбот на сонцето, тогаш не се
случува ништо: стоиш како споменик
кој ги изгубил публиката и птиците. Но пријатна е
таквата повлеченост кога незабележливите нешта
се донесени тука и го осветлуваат станот. Зборовите
не знаат што да прават со тебе, на некој начин те
имаат надминато и веќе не можеш да ги земеш: крај
себе конечно ќе бидеш. А јавните косачи
ќе ги косат тревниците, ти и понатаму
ќе стоиш со свртен грб на кој носиш
вредина мирисите на трева ќе влетаат низ насмевката
како муви во пајажина.

ЕГЗОДУС

Ништо не може да стивне под сводот
на оваа станица, ни распадатите вентилатори, ни
грозоморниот трепет на скршените крила. Ниту
гласот на спикерот низ продорните звучници.
Ни осипувањето на графемите врз инфотабелите.
Куферот ме носи кон пероните, кон барањето
композиција за мал, личен егзодус.
Можеби и овие гласови одзади ќе останат како

сеќавањата на шумот на морето кое ги губи
туристите на крајот од сезоната. Ветерот тркала
сонцобран врз песокот, врз пената од брановите
што заостануваат зад белутраците. И невидливиот
акварелист е тука, за разливање на бурата,
да ги омекне линиите на раздвојување.
И тоа е само миг што ме одвлекува

од себе, од траумите на заминувањето заробени
во незабележливиот опстанок. Куферите ќе
добијат налепница на уште една дестинација.
Барем за кратко ќе станам нешто добро,
како осаменоста на фаровите од локомотивата низ
отуѓените клисури.

ОД ДНЕВНИКОТ НА КАПЕТАНОТ

На Сеферис

Врз кормилото удри еден бран,
а под палубата сончев зрак
остана како врз фотографија.

Капетанот во бродскиот дневник пишува:
„Бурата ги уништи топосите, морнарите
како галеби крескаат од глад,
Хомер /бродскиот пес/ светка со очите
во складиштето: страв! Копно
и сирени не сме виделе со денови.

Ветрот нè одвлече далеку, кон море
неозначено во картите и ѕвездите.
Палубата чкрипи од бурата и водата.
Не се знае што е повеќе искинато: едрата,
или нашите души.

Навигаторот Матиос Паскали се вознемирува:
Заминува на јарболот, меѓу громовите,
и очајува за розите.

Исчезнува мастилото. Ова го пишувам во мигот на
молњите.”

Препев на македонски јазик: Никола Маџиров

КРИТИКИ * ЕСЕИ * СТУДИИ

Васил Тоциновски

ВО ПОТРАГА ПО СОПСТВЕНИОТ ИДЕНТИТЕТ

(Сашо Огненовски, *Сивиот плоштад*, ПНВ Публикации, Скопје, 2019)

Секое ново книжевно дело на Сашо Огненовски (1964, Битола) го побудува интересот на читателите и на критиката во освојување/приопштувања на нови теми и мотиви и естетски вредности како врвно начело на творештвото. Поетот, драмски автор за деца и за возрасни, критичар и есеист, преведувач, како мајстор на пишаниот збор се потврдува и во својот прв роман *Сивиот плоштад*.

Најнапред неколку збора за одредени карактеристики кои точно го одредуваат автохтониот литературен испис на Огненовски. Станува збор за дарба и знаење кои се преточуваат со извонреден јазик и стил во дела кои се читаат со интерес и во еден здив. Инспиративниот врток во одговорноста пред пишаниот збор е мигот, современоста, животот/животите кои пулсираат и ги исполнуваат човекот, времето и просторот. Критичарскиот дух кон состојбите и манифестациите, случувањата и настаните, најразлични движења, процеси и појави се одразуваат или поточно се идентификуваат во богатство од метафори и симболи. Тоа се обележја со кои *Сивиот плоштад* е мошне близоқ/сроден со најновата поетска книга на Огненовски *Менување на минатото* (2019). Во овие дела доаѓа до полн израз модерниот творечки сензибилитет на авторот кој поседува многу информации кои сами по себе раздиплуваат дилеми, недоумици на субјектот како индивидуално битие од една и на општеството/колективот од друга страна. Кои се врските или поточно разидувањата меѓу нив! Секако, тоа се: јавниот настап, говорот, акциите на дејствувања, отворениот простор на плоштадот како место каде сивилото, поими содржани во насловот на книгата, ги изнесува на светлината од денот сите димензии на егзистен-

цијата со минливоста, неповратноста, бесмислата, апсурдот и парадоксот.

Сивиот плоштад е пален знак во свеста и совеста, умот и телото на главниот лик Патрик со второ име Леонард. Откако самотијата почнала да му претставува голем проблем, познатиот и почитуван универзитетски професор по семиотика тргнува во бескрајна потрага по сопствениот идентитет. Долг, непознат и трнлив пат да се дојде до коренот, до родот и породот без кои човекот и не е човек, туку е безимена и бесмислена сенка. Ниту видена, чуена, ниту разбрана без име и трага по себе. Животот има лице и опачина. Оттаму, сите нешта, човекот и зборот, просторот и времето имаат свои дуплекси, двојници, па вечно војуваат како што се спротивставени денот и ноќта, животот и смртта, љубовта и омразата, убавото наспрема грдото, лагата наспрема вистината, доброто со злото, вознесот и поразитјата. Богата галерија од ликови и карактери (Ангела, Богдан, Андреј, Небојша, Иван, Вера, Али, Соња, Вангелија, Ангелина) дури и оние како мигновени во приказната, се комплексно и синтетички идентификувани. Секој ја носи и доживува својата судбина, нема во неа и во нив ништо случајно, но во истовреме тие јасно ги одредуваат и потврдуваат универзалните, општочовечки димензии како единствени вредносни назнаки на човекот, животот и светот. Оттука и поставеното едноставно прашање на Патрик: „*Кој ме родил? Зошто сум одведен во сиропиталиште и зошто не можам да се сетам на важни работи од моето минато?*“ Исти ликови, места, амбиент како идентитет и лудило (мотив во романот) се појавуваат или поточно прераснуваат во балканска агонија точно препознаена во Скопје, Белград, Загреб и Сараево. Во тоа неминовно скитање на бесмислата Сашо Огненовски ги вградува своите творечки искуства и знаења од неговите големи љубови - филмот и театарот. Секој ред со својствена динамика е кадар од филм/филмови меѓу реалното и нестварното, а пак возвишениот театар дише во дијалогот, сценографијата и костимографијата кои создаваат една ретко видена и доживеана динамика во раскажувачката поетика. Поглавјето *Неочекуван appetih* поднасловен како снимени разговори од пронајдени мобилни телефони е драмски фрагмент.

Еден од стожерните ликови во романот, Богдан, иако е сенка од која нема бегство го пали и труе Балканот. Тој е дух во

еден/многу ликови во друго време, простор и случај, знак во ист амбиент (мебел, соба, улица, институција). Така настанува мисијата на сон во сонот во густо испишаниот текст на Огненовски. Моќта на авторот прераснала во магија, да повториме, кога секоја реченица е нова случка, настан, слика, нова ситуација. Тие и такви приказни се содржина на дневникот како еден релевантен аргумент на постоење и во епистоларијата каде човековата душа се отвора како школка за да ги доискаже приказните и судбините. *„Беше гладен, но уште повеќе му се спиеше. Надвор полека се стемнуваше, а нему му падна дневникот од раката врз креветот. Заспа. Гладен. Несреќен, без да најде нешто. Никаков резултат. Многу често размислуваше за тоа дека неговиот живот е бесцелен. Дека ќе цркне барајќи кој е и не забележувајќи дека станува човек без иднина, дека минатото како опсесија го затворило во кожурецот на матните мисли и дека почнува полека, но сигурно да станува суициден. Единственото суштество што го сакаше го напушта без збор.“* Постои ли Космосот без љубов!? Големите скитници или трагачи на Огненовски по едната и единствена вистина носат со себе многу/недоброј загатки. Нема да ги бараме одговорите зашто таа и таква можност однапред ја оневозможила вештата и даровита рака на писателот. Но, затоа, пак, од друга страна, сенката или злото именувано Богдан ја наметнува размислата на разнебитениот професор: *„Кога ќе помислам дека Богдан нашол некакви мои корени и дека конечно ќе дознаам од каде сум тргнал, кој сум, чиј сум и кои се моите најблиски. Не си ја знам крвта, потеклото и коренот. Сега работата е многу покомплицирана“*. Бесмислени се секакви мисли и постапки прифаќајќи ја пораката на Албер Ками оти човекот со раѓањето е осуден да биде сам и несреќен.

Соочувајќи се со приказната за Космосот во *Сивиот плоштад* на Сашо Огненовски ненаметливо како да сме повикани со авторската тенденција за вистината оти свеста го создаде мозокот. Да мислиме и размислуваме за противречностите или спротивставеноста на материјалниот наспрема нематеријалниот свет. Посебно, секако, треба да се задржиме на тоа како јас, како субјект, размислувам за себе како објект што, тенденциозно, нема, не постои дело без творечка тенденција, ни се наметнува како домашна задача. Во прологот и епилогот, во сите поглавја кои можат да функционираат посебно како целисти, но истовремено

и формираат цврста хомогена структура, авторот ги реafirмира моделот на потекло од една и моделот на развој, од друга страна. На припомош ги повикуваме последните две реченици кои ја заклучуваат магијата на *Сивиот плоштад*. Тие не се ни прашалник, ниту извичник. „*Сувиот човек во црн мантил седеше на кејот од реката и пушеше цигара. Сонцето веќе никогаш не се појави.*“ Крај на светот, потоп, апокалиптична состојба на Космосот. Најмалку сме повикани да судиме и да ги толкуваме основните, темелни егзистенцијални вредности од причина што романот на Огненовски по неговото исчитување го ставаме како убава/вредна книга на еден од рафтовите на домашната библиотека. Но, останува во нас една вистина оти егото е дел од телото и умот е дел од интелектот. Останува, исто така, притоа, нашата пожелба писателот да создава нови книжевни вредности како негова човечка и творечка возвишеност кои потоа како вековита и лековита вода ќе потечат во убавите и неповторливи доживувања на читателите. Имено, тоа е мислата и смислата на творештвото кое никогаш не било цел само за себе.

Катица Кулавкова

ЈАДРОТО НА „РАСКАЗИТЕ ЗА СВОЈА ДУША“ НА ГАБРИЕЛА СТОЈАНОСКА-СТАНОЕСКА¹

Септември минатата година, 2019, на барање на Габриела Стојаноска-Станоеска, напишав кус поентиран текст за нејзината книга во ракопис *Приказни за краткоста - раска(з)(ж)и за своја душа* (Скопје, Сигмапрес 2019) кој, потоа, се најде отпечатен на задната корица на книгата, како препорака за читање и како уводна аргументација на карактерот, жанрот, стилот, тематиката и квалитетот на книгата раскази. Врз основа на брзиот и со прескок прочит на расказите на Габриела, тогаш напишав:

„Книгата *Приказни за краткоста-раска(з)(ж)и за своја душа* на Габриела Стојаноска-Станоеска ја покажуваат вештината со којашто таа го устројува својот специфичен книжевен израз, богат со референци и евокации на современата стварност. Шеесетината раскази од оваа збирка гледаат со отворени очи во рапавата стварност, откривајќи ги нејзините јазли, нејзините пукнатини, нејзините лузни. Таа раскажувачка потрага по фалинките на реалноста или, како што таа во еден парадигматичен расказ за нејзината поетика вели, *барајќи влакно во јајцето*, гради една слика на свет обежана од зачуденост, меланхоличност и гнев.

Светот кој е пореметен до неверување, светот кој го има изгубено моралниот стожер, светот кој нема доволно чист воздух за да дише слободно, па ни услови за да опстане хумано и на подолг рок, таквиот свет е инспиративен за овие раскази на гневот и меланхолијата. Оттаму, во нив има сцени кои шокираат и кога опишуваат банални егзистенцијални сцени од македонското секојдневие. Затоа овие раскази се вивисекција на една разобличена стварност, толку неверојатно деформирана што делува фантастично или нерално. Во тој расцеп и јаз меѓу веројатната и неверојатната стварност се востановуваат фрагментите од раскажувачкиот свет на Габриела Стојаноска-Станоеска. Во таква раскажувачка ситуација се обликува нејзиниот жесток стил кој ги препорачува расказите од оваа книга за читање, читање кое нуди не само уживање, туку и поттик да се демистифицира стварноста што ја живееме, како неоп-

¹Промотивна реч на книгата *Приказни за краткоста- раска(з)(ж)и за своја душа* на Габриела Стојаноска-Станоеска, Скопје, 3.3.2020.

ходен услов за нејзина промена.“

Неколку месеци подоцна, повторно се навратив на оваа книга со цел да ја подготвам мојата промотивна реч за денес, 3 март 2020, со надеж дека ќе уживам како читател објаснувајќи ја нескриената врска меѓу светот на расказите на Габриела и нашиот свет сега-и-тука. Првото прашање кое ми се постави, при тоа, беше прашањето поврзано за реалистичноста на расказите, заправо за нивниот литерарен капацитет да кореспондираат со познатата стварност без да ја мистифицираат и да ја лажираат. Во што се состои нивната реалистичност, и кога таа се граничи со фантастиката. Самата авторка, во расказот „Надјазикот на болката“ од првиот циклус „Записи на болката“ самосвесно вели:

„Има приказни и онаму кај што мислите дека ги нема. Кај најобичните, среќните, просечните, по ништо непосебните, здодевните луѓе. Таква сум и јас, обична, дибидус просечна.“

Кога би сакале синтетички да ги опишеме расказите на Габриела С., би морале да го наведеме и овој цитат за „јадрот на нејзината приказна“, земен, исто така, од спомнатиот расказ:

„Една е од оние приказни кои писателите ги заобиколуваат со километри и побрзо ќе напишат десетици раскази, романи и песни за сè друго, од капка до универзум, освен за приказната што ги обележува и што ја кријат од светот и од себе. Тие приказни не се откинуваат од телото штом ќе ја покажат на јавноста нивната гнојна внатрешност, но некако поподносливо се носи нивната тежина што се израмнува со бројот на килограмите на нивниот раскажувач во кој, речиси, ништо друго не останува. Мојата приказна моли да биде раскажана зашто наивно верува дека раскажувањето е оживување, воскреснување, давање живот и продолжување на животот. Така сака да верува. И сега ќе ја послушам оти само таа ми остана од ќерка ми, откако си замина. Поточно, откако јас ја оставив. Ја оставив да умре. Тоа е вистината.“

Овој метапоетички исказ е дел од нејзината интерна/внатрешна поетика. Тој е знак покрај патот, му покажува на читателот до каде се протегаат границите на реалното, а каде започнува надреалното. Надреалното е сенката на реалното. Тоа не може без (макар бегол) увид во реалноста, но всушност е темната страна на реалноста, ја претставува нејзината искосеност, нејзината чувствителност на светлината. Надреалниот свет има капацитет да ја впише во себе реалноста на еден необичен начин, небаре се работи за илузија, за привид. Реалното и надреалното се впишуваат едно во

друго. Реалноста врз којашто се фокусира Габриела С., во нејзините најкарактеристични раскази, е рефлексивна на стигмите на современата жена од балкански тип. И не само балкански. Таа реалност има вкус на нешто презерено, срамно, квивр, нешто непристојно за јавно кажување, нешто кое отскокнува од традиционалниот патријархален морал, нешто кое е забрането или во најмала мера подложно на автоцензура.

Тука, по тие морализаторски и провинциски шефови на баналноста удираат расказите на Габриела. Тоа се назира во повеќето нејзини раскази од оваа книга. Тоа е важен аспект на наративниот амбиент во овие „раскази на краткоста“. Тоа го генерира стилот на расказите кој е комбинација на стандардниот литературен јазик со фамилијарниот и колоквијалниот говорен идиом, а токму таа комбинација ги прави расказите занимливи, смели, по малку ласцивни, по малку карневализирани (високиот и нискиот израз споени во една целина, како што баналната реалност е поврзана со квивр/срамната реалност). Во таа вештина на карневализирање на реалното со помош на „валканите“ настани и приказни поттурнати под чергичето на свеста и на паланечкиот морал, се таи раскажувачката дарба на Габриела С. и сплинот на нејзините најдобри раскази. Ќе ги посочиме како парадигматични нејзините куси раскази од циклусот „Животни чудо од скаски“ („Чистотница“, „Сонце и сенки“, „Баба“), па и расказите од циклусот „Писателски куси-куси и подолги раскази“, циклус составен од многу куси поетизирани раскази, раскази параболни, раскази – есеи, интертекстуални и хипертекстуални раскази, метапоетички раскази. Од овој последен циклус ќе го посочам за пример расказот „Во доверба“:

„Има раскази што се обраќаат на моето сострадание и жал и такви што сообраќаат со него. Има раскази што ме шибат во коска, `рскивица да не остане. Има раскази во црна, мистериозна, свилена органза, полни шокантни изненадребуили по џебовите во месо боја. Има раскази од кои чудото се крева како бесшумна, атомска печурка. Има раскази што чуда прават. Има катарза-раскази! Има раскази што ми побелуваат усни и прсти од ужас и страв. Има раскази што ми го прават истото од страст. Има раскази од кои добивам нагон за повраќање. Има раскази што навеваат благопријатни чувства. Има раскази заводливи, ме носат на гради поводливо. Има раскази кои ме кинат од смеа. Има раскази кои ми ја нагазуваат сенката со денови, каков било текст да потурам ко вода по нив. Има туѓомои раскази, скришум љубени, позајмени, посвоени, под чии зборови би сакала да си го

видев презимето. Има раскази-филиграни што ме оставаат со подзината уста. Има раскази со вирови длабоки, длабоки... Има раскази од кои губам ум. Има раскази пет во едно. Има раскази...

Има раскази кои ме оставаат индиферентна. Од нив се плашам најмногу."

Повеќето раскази на Габриела С. се тревожни и не го оставаат читателот рамнодушен. А тој, уморен од македонската, балканската и глобалната стварност, некако несвесно очекува од расказот да му покаже некој подруг, некој поинаков, некој различен свет. Сите ние имаме потреба од Разлика. Имаме потреба да го Различиме стварното од можното, затоа што токму нашиот современ домашен свет е неверојатен во својата стварност, толку е разобличен, несоодветен за векот во којшто се одвива, за цивилизацијата што треба да ја претстави и за националните клишеа од типот на „библиски народ“, да не речам повикан народ да го направи светот подобар и поубав за живеење. Инверзивно кажано, можеби мечтаам јас, а можеби и вие, светов да биде помалку место за страдање, а повеќе за уживање, помалку за нечовечност а повеќе за човечност, помалку за војна, а повеќе за мир.

Тука се поставува прашањето, каква е сликата на светот изградена во расказите на Габриела? Најпрвин, таа слика е мозаична, значи низ склоп од фрагменти или одломки е создадена една целина, па кога зборуваме за сликата на светот ние или зборуваме за целината и превидуваме некои одломки и подробности, или зборуваме за некоја одломка, а ја превидуваме целината. Сепак, со сиот ризик да превидам некои карактеристики, ќе се обидам да го доловам македонскиот хронотоп онака како што Габриела го скицира.

Значи, композицијата на збирката е показател на општата концепција на книгата по однос на сликата на светот, нејзините тематски циклуси, нејзините наративни камчиња и нејзините кадри или пиксели. Збирката има седум циклуси: *Записи на болката*, *Фамилијарни приказни*, *Љубовни стории*, *Животни чудо од скаски*, *Писателски куси-куси и подолги раскази*, *Коцкарски писанија*, *Расказ-песна*, *Расказ-анкета*, *Расказ-Фејсбук статус*, *Расказ-приказна*, *Расказ-реклама*, *Расказ-хумореска*, *Расказ-коментар*, *Расказ-дневник*, *Расказ-есеј* и др. *секојдневни пишуванки*. Не треба да ги наведувам насловите на расказите. Самиот состав на циклусите веќе го детектира тематскиот фокус на раскажувачот, врзан со папочна врска за нашето сега-и-тука: болка, семејни и љубовни стории (небаре во семејството нема љубов, небаре

семејството е резервирано за нељубовни теми!), разни видови и подвидови расказанија, хибридни раскази во коишто литературниот се комбинира со предлитературниот и нелитературниот израз – последниве карактеристични за социјалните мрежи, посебно за Фејсбук. Тоа упатува на сознанието дека Габриела С. се определила за слобода и слободен пристап кон книжевните норми и жанровските кодекси. Таа слобода е едновременно и признак на извесна авторска и раскажувачка само-свест, сигурност и стилска определба.

Затоа Габриела Стојаноска-Станоеска се впушта во ризикот да раскажува за банални и ефемерни нешта, затоа што умее да ја извлече нивната нетипична, главно хумористична страна. Раскажувачката постапка на Габриела подразбира критичен дух, слободен во критичноста, па и со доза на хумор и црн хумор. Оттаму, реализмот на нејзините раскази е критички настроен. Тој опсервира. Тој деконструира. Тој е револтиран и револтира. Тој е беспопштеден. А сепак не е тезисен, туку извира од самата раскажувачка ситуација, од самото дејство на расказот, од неговата драматичност.

Ќе го посочам примерот со трите раскази од циклусот „Коцкарски раскази“ („Лото тато“, „Другари“ и „Возен ред“). Овие раскази се соочуваат и не соочуваат со една темна страна на општеството, со една колективна опсесија својствена за општества кои се распаѓаат однатре, малигно, неолибералистички и мафијашки. Кога општеството смета на несреќата на поединците и семејствата и кога систематски создава патогени и трагични ситуации од коишто не се поштедени ни најмладите, тогаш тоа општество е гнило, и не само тоа, туку тоа е слика и прилика на дехуманизираната власт, увод во постхумана цивилизација. Не е доведен во прашање само опстанокот на еден режим, туку опстанокот на хуманоста и хуманата цивилизација.

Во такви ситуации на безграничност на алчноста и на сиромаштијата, и илузијата станува безгранична, бесконечна станува трескавичната коцкарска поама по каков било излез од кризата, поама по фиктивното, по имагинарното, по баналноста на мистериозното. Кога Небото е границата, нема граница, а кога нема граница, сè е можно, ризикот е неразумен, излегува од контрола, кругот се шири како спирала, „и по кругот има полукруг“, а игрите на среќа стануваат „игри на несреќа“, животот

станува лотарија, бројките стануваат моќна пара-религија или пари-религија, потрагата по смислата на постоењето се сведува на опсесивна комбинација на бројки, на кокетирање со сопствената Сенка и востоличување на колективната Сенка на местото на изгубената Човештина.

Расказите на Габриела, такви какви што се, едноставни и отворени пред реалноста, горчливи и иронични, самосвесни и критични, интровертни и екстравертни, сите заедно градат една отворена и живописна мозаична претстава за нашата стварност, а индиректно и за искушенијата пред коишто се соочува расказот како прозна фикција и книжевен жанр кој постојано освојува некој свој нов простор на изразување, освојувајќи ја својата слобода. Габриела тоа го прави со стил, би рекла, па затоа ги препорачувам нејзините раскази за читање и велам, вие, читателите сте на ред, сега е вашиот ред да читате и да раскажувате „за своја душа“. И, да пробам да погодам, со сиот ризик да згрешам, „Раскази за своја душа“ е вистинскиот наслов на оваа книга.

Скопје, 3.3.2020

Венко Андоновски

СЛОВО И ГЛИНА

- беседа за Рацин -

Рацин: човек загледан во идниот поредок. Поет на Големата Промена, на долго очекуваниот, конечен исход во изградбата на еден нов и поправеден свет.

*Другар, добар другар!
Иднината е наша на земјината топка
И наши се времињата и просторите!
Ние ќе појдеме со тебе!
Извалкани, измастени, гадни
Диви во одот
Слепи во омразата –
ќе му дадеме насока
на Хаосот, поизвалкан од нас!*

(На челичниот строј)

Ќе му дадеме насока на Хаосот, извика Рацин во оваа но и во другите свои експресионистички песни, во кои бараше смрт на претходниот, неправеден, и очекуваше раѓање на новиот, праведен свет. Растргнат меѓу елегијата, односно болката од љубовта и експресионистичката надеж за нов поредок, тој ги изговори оние зборови што обично им се припишуваат како компетенција само на боговите: да му се даде насока на Хаосот! Секоја космогонија, секое создавање свет, всушност, значи – да се насочи Хаосот, да се справи некој со него, од Хаосот да се направи ред, односно – Космос.

Со таа демијуршка, боговска енергија на Постанокот го читаме денес ние Рацина. Тој самоук интелегент од Велес, роден во време во кое очекуваше да „самне во противречности“, тој поет опседнат со муграта и раѓањето на новиот ден не е само поет на социјалистичката доминанта во книжевноста; тој не е дури ни само европски експресионист од калибарот на Гео Милев, иако и пред сè е тоа – европски експресионист кај кого Промената се однесува на Космосот, на поредокот на сите ствари, а не само на социјалистичката револуција. Во тоа е неговата уни-

верзална димензија како поет од малобројното европско семејство експресионисти кај кои песимизмот ескалираше во својата спротивност – оптимизмот и конструктивизмот. Само затоа што беше универзален дух, само затоа што и својата Револуција ја виде само како еден чекор кон Големата Промена, само затоа Рацин можеше да ги испише и следниве стихови, во стил на големиот и ненадминат експресионист Бертолд Брехт:

*Тоа не е небо што во последните болскоти на сонцето
крвави перверзно*

*Тоа не се водени огледала и слични измислици на
безделниците – будали*

Тоа е агонија на еден претсмртен поредок на нештата,

Тоа е лом и крах

Таинствени знаци на оние кои молат за промена

И сеопшто спасение

Во нас самите...

(Огномет).

Во горните стихови се чита неговата Брехтовска поетичка определба за ангажирана книжевност, а не за таква која ќе биде уметност заради уметност, l'art pour l'art, убавина заради себе самата. За Рацин таа самоцелна уметност, уметност која не е насочена кон реалноста е уметност на „безделниците – будали“, зашто тој е поет на делникот, работник. Како што негов наследник, наследникот на таа „делнична“ димензија во македонската поезија ќе биде ненадминатиот Гане Тодоровски, поетот кој напиша и книга „Апотеоза на делникот“. *Тоа не се водени огледала и слични измислици на безделниците – будали*, вели Рацин, а метафората „водени огледала“ очигледно се однесува на смислата на уметноста како што ја сфаќаат лартпурлартистите: во водено огледало се огледуваше само Нарцис, самовљубениот младич од грчката митологија. За Рацин е незамисливо уметноста да се огледува нарцистички самата себеси, да говори за сопствената убавина, а да не каже ништо за светот. За него уметноста треба да биде реалистичко, дури и сурово огледало во кое ќе се види *агонијата на еден претсмртен поредок на нештата*. Станува збор за уморен, дотраен космос, кој треба да се обнови, и тука Рацин е навистина во целосно актуелен дослух со тогашниот доминантен експресионизам: песимизам кој тврди дека уморни се луѓето, општествените поредоци и обрасци, уморни

се зборовите, симболите, но уморен е и космосот, кој се претвора во *претсмртен поредок*. Но, Рацин, за разлика од песимистичните европски експресионисти (а најмрачен во песимизмот меѓу нив е Кафка), верува дека од тој севселенски замор може да се излезе со големата експлозија, big beng-от на Револуцијата. Оттаму, за него Револуцијата (со големо „P“) не е само социјално, туку и космичко движење за воспоставување правда, која, пак, е синоним за ред, наспроти оној хаос. Затоа и Рацин очекува *лом и крах* и *Таинствени знаци на оние кои молат за промена*. Оваа чудна еклектика на космичкото и комунистичкото, на крајот од песната завршува во уште една мистерија: Рацин говори за *сепшто спасение / Во нас самите*, и со тоа ја уфрла и христијанската, религиозна опција за спасение на светот. Значи, во него се обединуваат космичката обнова, комунистичката обнова и христијанската обнова на светот; космичката правда, комунистичката (социјална) правда и христијанската правда олицетворена во Исус. Тоа значи дека Рацин е длабоко мистериозен поет кој обединува противречности, во духот на неговата омилена лектира – марксистичката теорија за дијалектичкиот материјализам или надминување на спротивностите во вишо единство. Кај него поимот човекова правда, олицетворен во комунистичката Револуција не е во спротивност со Божјата правда. А тие две нешта инаку се секогаш, традиционално спротивставени: едното е антропоцентризам, убеденост дека човекот е центар на светот, а другото е теоцентризам – убеденост дека Бог е центар на светот. Според првото – делењето правда е задача на човекот (револуционерот), според второто – човек не смее да дели правда, затоа што неговата правда е по дефиниција неправедна, а само Бог ја дели вистинската правда, без разлика колку нам, на луѓето, тоа ни се чинело неправедно. Дали тоа обединување на антропоцентризмот и теоцентризмот, на човека и Бога во оваа песна, значи дека Рацин верувал дека и човековата правда може да биде безгрешна како Божјата? Дали во суштина верува во постоење подобар, обожен човек, нешто за што мечтаат подвизниците на Христа со векови, па обожувањето на човекот го сметаат за трет, речиси недостижен стадиум на својот духовен подвиг?! Дали, можеби, токму поради експресионизмот, Рацин можеме да го читаме во исто време и како комунистички, и како библиски пророк? Не е непознато дека социјализмот и христи-

јанството имаат допирни точки: и двете вулгати сонуваат за праведен и совршен свет. Комунистите веруваат дека е можен уште и на земјата, верниците веруваат дека постои само на Небесата. Познато е дека блискоста на целите на овие две различни филозофии произведе и постоење на еден „среден пат“, познат во историјата на идеите како *христијански социјализам*: постигнување социјална правда со христијански начела уште на земјата.

Така, Рацин е и религиозен и револуционерен во исто време, а тоа воопшто не се доживува како расцеп на личноста. Впрочем, секој голем поет и е голем затоа што покажува дека навидум најразличните нешта се исти. Метафората е стилска фигура која е кралица на обединување на спротивностите: таа наоѓа сличности и аналогии дури и меѓу нешта кои навистина не би можеле да му изгледаат слични на здравиот, непоетски разум. На пример: сличноста во формата меѓу цветот „момина солза“ и моќните камбани на црквите и катедралите дозволува метафорично да се каже дека *камбаната шири звучен мирис, а цветот мириса на звук*. Или, сличноста во формата меѓу толку различни нешта како што е солзата во окото и восочната капка на надгробната свеќа, поради што може да се произведе метафората „свеќата солзи“. Рацин, очигледно е велик поет затоа што ги гледа сличностите во навидум противречните нешта.

Затоа на масата на Рацин биле во друштво навидум неспоивни книги: марксистичката „Анти Дириџ“ на Енгелс, книгите на нихилистот и анархистот Ниче (противник на марксистите, но сличен според констатацијата дека на светот му е потребна обнова) и Светото Писмо (како врвен идеал на најправедниот свет). Бил таму и Зборникот на Миладиновци, очигледно, зашто Рацин, како и Константин Миладинов својата поезија ја наводнува со живата изворска вода на нашиот фолклор, особено кога пишува стихови во носталгичниот, елегиски, таговен виолински клуч. На пример, фолклорните напеви и адверсативните конструкции од „Елегии за тебе“:

*Вчера си појдов, наминав,
низ таја гора зелена
под тија буки високи
по ќилим сенки широки.*

*Деј гиди горо зелена!
Дај гиди водо студена!
Пилците пеат – ти плачеш,
сонцето грее – ти темнеш.*

Интересна е паралелата меѓу овие два великани: Рацин и Миладинов. И едниот и другиот ја имаат како прв учител и прва ризница – народната поезија, но ги имаат како идеоли, и едниот и другиот, модерните европски предизвици, доминантните стилски формации од нивното време. Константин ги има романтичарите (особено руските), а Рацин експресионистите. И Миладинов и Рацин создаваат хибриден поетски идиом во кој народната лирика се комбинира со доминантните модерни европски искуства – романтизмот во едниот и експресионизмот во вториот случај. И затоа, и двајцата се уникатни и велики поети. Патем, и двајцата се Константинови: Константин Миладинов и – Константин Апостолов Солев, дури потоа познат како Коста или Кочо Рацин, па дури и под псевдонимот Невен Пејко.

Имајќи ја предвид елегијата, таа најтажна од сите можни тажни песни, би можело да се каже дека Рацин е песимист, мрачен поет, поет кој длабоко се ломи околу тоа дали воопшто е можен среќен човек. Но, за среќа, не е така. Неговиот експресионизам, парадоксално, му дава оптимизам, додека неговата елегија го турка во меланхолија. Велам парадоксално, зашто кај повеќето европски експресионисти токму песимизмот е главниот тоналитет. Земете го најмрачниот од нив, Франц Кафка: кај него, во неговиот роман „Процес“, на пример, светот е мрачно, студено, непријателско и сурово место во кое секој момент некој може да ти зарие нож во стомакот и да ти го заврти два-три пати како клуч во клучалница, извршувајќи смртна пресуда по очигледна судска грешка во која некој ги згрешил името и презимето на обвинетиот, односно по недокажана клевета која секој може да ја достави до тоталитарниот и недопирлив суд! Кај Рацин не е така. Особено не кај експресионистичкиот Рацин. Тој, иако како и Кафка знае дека светот е место на најдлабоката неправда, буи од револуционерен оптимизам и ведрина. Еве какво место е светот, и каде Рацин потсетува на Кафка:

*Педесет милиони скапуваат од глад,
а светот се дави во изобилство
педесет милиони се премногу за оваа*

планета

и тие можат да се преселат на Марс, на

шестиот и

седмиот

континент

само не овде,
каде секоја стапка е мета за профитот
на богот на златото,
или овде
каде сржта на балканската земја
ја цица француското злато!

Таков е кафкијанскиот свет, свет на богот на златото или клеветата, сеедно, зашто секое злато води кон клевета и секоја клевета кон злато. Но, кај Кафка романот завршува со ноќ, во една слепа уличка во која на главниот лик, неправедно обвинетиот Јозеф К. анонимни судски целати му ги вадат џигерите. Кај Рацин, антологиската песна „Огномет“ не само што завршува со ден, туку и со неговата опсесивна поетска слика – муграта, осамнувањето! Откако стариот свет ќе се урне во „лом и крах“, „последен пат“ и „засекогаш“, Рацин му се обраќа на окото, најсигурното сетило човеково (покрај допирот), за да се увери дека се раѓа новиот, сјаен свет, што кај Кафка го нема:

Гледајте!

Самнува!

Во противречности!

Но, Рацин! Рацин не е само демијург на еден постекспресионистички, нов поетски свет, искапен како новороденче во акушерската клиника на човештвото и неговите идеологии или поетики! Рацин е и демијург - мануелец кој создава свет ексно нихило во најпрвичната смисла на зборот: сетете се на неговиот жив контакт со глината, на неговите отпечатоци на прстите во таа света, жива земја, од која Господ го создаде и човекот, оставајќи му во аманет една вистина: од земја си сотворен и во неа ќе се вратиш! Замислете го Рацин, наведнат над грнчарското колце, замислете ги сите тие негови нежни допири на глината со рацете, на тој титански обид од неа да се создаде нов свет, свет на убавото и полезното! Зарем не е тој негов гест рамнозначен со поетскиот обид да се создаде праведен, човеколик свет? Зарем не е тој негов ментален отпечаток во земјата од која Господ

со божествена плунка ја сотвори плотта човекова – зарем не е тоа оној обид на Креаторот да создаде нешто од ништо, да се премости со енергетски скок невидливата граница меѓу непостоењето и постоењето, меѓу ништото и нештото, меѓу небитието и битието? Тој силен божествен порив да се создаде нов поредок на нештата, таа демијуршка стигма кај Рацина е видлива во сè што тој направи. А направи сè што направи со само две нешта: со глина и збор.

Тие две нешта, Слово и глина, му беа нужни и доволни и на Господа, кога го создаваше ова чудесно нешто што ние денес го именуваме како Космос, односно Свет. Глината беше нужна за плотта, а зборот за душата и духот, за дахот на човекот. И кога во 1997 година, овде, во Велес, бев почестен со Рациновото признание за литература, за мојата книга раскази „Фрески и гротески“, не случајно беше прочитан еден извадок од еден мој расказ во кој главен лик е Големиот Мајстор на стаклениот свет. Тој старец, имено, незадоволен од поредокот на сите нешта, како и Рацин, незадоволен од светот што е во агонија и треба да умре, решава “да му даде насока на Хаосот”, па започнува да го пресоздава целиот свет од стакло – создава цели планини, реки, мориња, билје и животни, мажи и жени од стакло. И вели: го пресоздадов светот од стакло, оти така е подобро – луѓето можат само да го гледаат тој свет, но не и да го допираат, оти ако го допрат - ќе го здробат. Во тој гест на ликот на Големиот Стаклар се препознава моето читање и допишување на Рацин, неговиот елегичен страв дека сè што е убаво е и кршливо но и неговиот упорен напор да се создаде траен свет. Сигурен сум дека во тој гест на мојот лик од расказот се гледа не само како јас го читам Рацина, туку дека се гледа и тоа како Рацин ме допишува мене, од онаа страна на животот и светот.

И затоа, денес, овде, во Велес, во спомен на нашиот Демијург, можам да се осмелам да кажам дека знам што беше Рацин. Тој беше: глина и Слово.

Сето друго беше резултат на неговиот божествен, создателски гест – нов и поправеден свет. Што уште го чекаме!

(16.12.2019, Велес)

Габриела Стојаноска-Станоеска

ЗА ВОДАТА ВО ГОВОРОТ И ГОВОРОТ НА ВОДАТА

(Поговор во збирката „Управната вода, тагата“ на Сузана Ѓорѓиевска /есеј за мајсторијата од сонувачницата под заветно чергиче)

„Управната вода, тагата“ е трета збирка поезија на Сузана Ѓорѓиевска по поетските збирки „Сенки“ (1997) и „Срна“ (2005) или шесто дело по ред во нејзиното досегашно разнородно и високо естетско творештво кое ги опфаќа и монодрамата „Мегдан“ (2003), романот за деца „Сонувачот, купувачот и уште нешто“ (2008) и збирката раскази „Влегување во песната“ (2019). И покрај тоа што оваа збирка поезија доаѓа да ни го облагороди животекот петнаесет години по претходната, вљубениците во нејзиното пишување знаат дека поетесата во авторката Сузана Ѓорѓиевска не престанува да потпевнува и натпевнува, лирски и вдахновено, и поетски да ја сонува и мисли речта и тогаш кога прстите се распишувале на покусо и на подолго возбудливи фабули на раскази и романи или пак вешто вкрстуваат драмски дијалози, пуштаат да течат монолози. Еднаш поетеса, секогаш поетеса! - можеби би била добра идентификација за писателскиот мантил или работната маѓосна ута за оваа македонска авторка која умее вешто да го врти-сучи, чепка, токми, бриси, витка, реси, везе, плете и претвора зборот во скапоцен книжевен накит за грлото на нашето и идните голи секојдневја.

И оваа збирка го одржува квалитетот и континуитетот на нејзината поезија која не е обичен пев туку поетска мајсторија со префинетост и избрусеност каква што имаат делата на најдобрите, не на калфите, учениците, помагачите и препишувачите меѓу авторите. На влезот на збирката, пред трите циклуси песни нè дочекува програмската песна „**Таква сум јас**“ како гостољубив домаќински гест со кој мајсторката штедро и човекољубно ни ја оддава тајната на занаетот, вклучувајќи нè во посетените:

ТАКВА СУМ ЈАС

И во доба неглуво
си поспивам -
легнувам,
со ирамчето заветно
се покривам,
песните засонувани
да ги досонувам.

Однатре, преку овие поетски слики, сирнуваме во нејзината работилница и сфаќаме дека е сонувачница во која се досонуваат засонуваните песни. Интерната поетика на Ѓорѓиевска е поетика на досонувањето, на доработувањето. Песните ги засонува јавето, а потоа се одлежуваат, се оставаат да преслијат, да ги доработи сонот. Сонувачницата е отворена и ноќе и во „доба неглуво“. Пламените јазици на несвесното и колективното ја жарат, коваат, вајаат, резбарат, ја филигранат песната, ги посребруваат и позлатуваат стиховите сè додека не се добие богато разресен ѓердан со фина и разиграна плетка како везот на мразот врз стаклото во зима (од нејзината песна **„Зимско утро“**). Ако ненарачаното будење ја скине мислата, авторката во новото јаве брзо-брзо посега по моливот да ја доведе, а неретко по расонувањето само го растерува вишокот златен прав подзатресувајќи го листот или дувнувајќи го. Прочистената поетска гравура се испакнува во тродимензионален гиздав ѓердан во кој светкаат ситни украси, со алем и други скапоцени камчиња, со бисери, кристалчиња како: сакретни, фуркети, копци, напрсток, врвеж, нарисано, опкрш, лунса, вихрогон, резе, цака, сакма, мартириса, паларија, самјак, лазаче, усул, цам, веленце, смраморува, лишка, непрокопсани, непомазани, галежен, уплав, подој, астал, јасстија, питуличарник, струшка, поскурниче, ненамнисан, лиот, чичка, софралак, фрча, вудве, мураќиплија, опул, тебешир, ѓувезно, бакам... Ваква лексика може да се сонува само под топлината, сигурноста, љубовноста, шаренилото и миризбата на заветно ирамче кое е дар од предците, во случајов – македонскиот народен говор и бабините приказки оставени како завет.

Песните од збирката се групирани во три тематски и духовни целини насловени: „Уплавната вода, тагата“, „Сакам да ти раскажам“ и „Оние места“.

Песните од првиот циклус се во знакот на водата, заеднички за насловот на циклусот и насловот на збирката. Во нивните водја течат оранжадата, лижалчињата, веленцата за под газ и зелникот со праз, играта „Писпиле-копанче“... низ нив пливаат дедото, бабата, мајката како сојузници кои имаат волја да го запрат времето и обврските за да ѝ направат место на играта и кога се игра како дете и на зрелост кога се сонува. Но, тука се и вистинските угурсузи меѓу возрасните, како сосетката Пара Дебелачкоска која со кочан ладна вода ја дави екскурзијата на децата под пенцере и го бранува сонот и по многу години. Низ циклусот „Уплавната водата, тагата“ пловат во засебни стаклени уметнички шишиња сликите на фамилијарниот албум, заштитено се испраќаат во вечноста интимните фамилијарни спомени за прерано починатиот татко и неговата љубов кон чедата воврена во стиховите како „сонце во чичка зрели зрна“ (**„Гроздоберите“**), за дедото и неговата тага поголема од уплавната вода со која им помага на луѓето, за бабата и нејзините нешта на кои благодарната внука и да сака не може да им најде поубави места од својата поезија, за мајчината баклава и табиетот со кој се кафтат сонца за саканите, песната за изгубената и повторно најдена сестричка на Велигден како еден од многуте љубодари што се даваат на дадето; потоа течат фотографиите на семејната куќа со визбата, лозјето, нивите, колибите надвор од градот и во селата, местата на кои се растело и созревало. Циклусот е блага таговина (како сокот од печена лубеница од песната по која се насловени и циклусот и збирката **„Уплавната вода, тагата“**) по саканите непрежалени луѓе кои ги нема. Уплавна вода е водата со која маѓиски се гони стравот од уплашениот, па со оваа песна/циклус/збирка се гони смртта, се победува отсуството и непостојењето со песна, па макар да е таа полна со непресушна тага. Уплавната вода им го враќа земениот сон на уплашените, збирката „Уплавната вода, тагата“ ѝ го враќа одземениот сон на авторката, а сонот го врти часовникот на животот во ново време во кое сите (од прадедовци до нивните правнуци спомнати во песните) се повторно заедно и на едно место. Лечебното дејство на уплавната вода на оваа поезија се состои во показот како се воскреснуваат мртвите, како се лечат на живите „душите од таги збигорени“, како се дарува живот преку љубовта.

Вториот циклус, соодветно на отворено искажаната интенција во неговиот наслов „Сакам да ти раскажам“ низ лирски пев „раскажува“ за настани и опева ликови. Циклусот започнува со шест песни кои оставаат грумци љубов (кажано во стилот на авторката) на патот на читателите во кои се кондензирани сакрални духовни содржини: има песни со библиски мотиви (**„Возљубени“**), со приказни за миракулите и мистериите на светците измешани со народни адети, со цитати од народни песни, со ликови од словенската и митологијата на античките Македонци (**„На Величетврток“**, **„Јарило“**, **„Иванденска“**, **„Свети Илија пред вдовицата од Сарепта Сидонска“**); се пее за спојот на природните убавини и духовниот мир во светите места (**„Паун во манастирот св. Наум“**).

Потоа циклусот продолжува да „раскажува“ профани содржини за ововремени настани, за познати места, за обичните секојдневни луѓе, но тие се само условно кажано световни, затоа што зад навидум најобичните, суштински се кријат содржини со значење на светост за авторката и за луѓето како неа коишто умеат вистински да го љубат животот, постоењето и космополитски сите луѓе, до еден во светот. Ако првиот циклус е фокусиран на фамилијарното претходие, вториот дел на вториот циклус „Сакам да раскажам“ е реминисцентно свртен кон историското назад и ги одмотува старите клопчиња заборавени под мадраците во подрумите на сегашноста за да ги спомне или опее херојските дела и на познатите историски херои и на незнајните обични јунаци од маалските приказни: Калеш Анѓа, Димко Могилчето, Ѓорѓи Сугаре, Трајко од Брник-Мариовчето, Стева Ѓуракова, Трајко Пенков и Трајкојца, Мара Загоранка, Пара Панејца, Василе Цутко и Цуткојца, Бездомникот, несреќниот свирач Александар Јованов и други. Во денешниот свет во кој секој гледа само за себе, слеп за туѓите проблеми и духовни патешествија, песните **„Бездомникот“** и **„Вечна ти памјат, свирачу“** прераснуваат од молбен крик по трошка човечност во химни на човекољубието. Авторката, заземајќи ја позицијата на Бездомникот и пеејќи од неговото лирско јас не само што му сида куќа од зборови туку и му прави место среде својата поезија баш како „човек човеку рамен“ (**„Бездомникот“**). Песните од овој циклус пеат за малку подзаборавените национални вредности и лирски ги галат не само лузните кои времето ги бележало врз

лицата и срцата на луѓето туку и оние врз лицата и душите на саканите места: Мртовачко сокаче, Зовиќ со воденицата и Зовичкиот камен мост, Градок, Градешка Река и Црна Река/Еригон, мариовските куќи, остатоците од некогашните црквени храмови, Маџир маало, Бошначки сокак, Муџахир џамија... Нејзините песни се, како што вели еден стих во песната **„Восторг неугаслив“** „мартир на турско и каурско“. Крајот на таа песна поентира: „алем е секој камен/од маџирмаалската калдрма“, а јас би рекла алем е секој стих од нејзината светната поетска калдрма, излижана од врвење со љубов по саканите предели, места, луѓе и спомени. И меѓу најдрагите авторката не може да не го встиха делото на Блаже Конески со кое е речиси фамилијарно, автобиографски поврзана, знаејќи му ги наизуст песните и интерпретирајќи ги најубаво можно. Искрено жалам што Конески ја немал можноста да чуе каква боја добиваат неговите песни низ нејзината емоција. Нему му посветува две лирски творби кои се во интертекстуален сооднос со неговите: песната **„По сокак со чекор бавен“** е нејзино Заминување посветено на неговото „Враќање“, а песната **„Зимско утро“** е родена од неговата последна пишана животна рожба „Зимско утро“. Со двете последни песни **„Вир“** и **„Водиштето“** овој циклус се надоврзува на симболот на водата, заеднички за целата збирка.

Од реката љубов истечена кон пошироката фамилија во првиот циклус, па океанот љубов кон татковината, светот, луѓето и добрите духовни дела во вториот, третиот циклус под наслов „Оние места“ нацрпува најтесно и најинтимно и ја чува во грстот преклопени песни љубовната напивка за двајца. Со дарбата на поетски кујунџија, инвентивно и посветено, авторката изработува мали поетски приврзоци за лежење на срце, тесни песни со стихови од три-четири, од два или од само еден збор, вечни вертикали од длабочина до нагоре го прстенисуваат минатото со сегашноста, сегашноста со иднината.

Приказната за една реализирана животна љубов, вредна за паметење и за опејување, пренесена со сестрински искрен исповеден тон, може да се скицира низ следниов мој прераспоред на неколку од песните на третиот циклус. Започнува со црвот (од финалната песна во збирката **„Црвот“**) кој ја илустрира народната „Ме јади црвот“, а тој црв е „За кого врвиш пред меана/кротка, насмеана?“ Желбата понекогаш наидува на

разни препреки кои треба да се прерипаат „Отаде порти трепет збива“ (**„Однекаде дува“**). Потоа следуваат скришните неименувани, со ишарет покажани, оние места за кои намерно се скршнува од патот кон дома, како во песната **„Скршнување“**, за да се „Сенка на сенката залеми/здив галежен по врат.“ Една од многуте такви средби најприродно ја испраќа поканата за веридба **„Сабота вечер на вечера“**, кога слатко и сосем непотребно, но сфатливо заради етичките норми на времето „Крај астал,/од јастија секакви потиснат,/ведне глава обран цвет.“ Свадбата се случува **„Во ден неделен“** – „Киниса по невеста/и светот друг му се стори-/кладенец не го лади/коприва не го гори:“. Па доаѓа раѓањето на најубавиот љубовен плод „Напни сега!“ (**„Раѓање“**) и незаборавниот **„Прв подој“**. А потоа редум се нижат едно по едно дечињата и од нив внучињата и не знаеш кое од кое послатко: „на устето разлигавено како шеќерна волна да се стопа“ (**„Бебе заспано“**). И тие си имаат свој пат на кој пропаткуваат, паѓаат и „љубим лека-полека се крева“ (**„Непроодено“**)... Времето тече и понекогаш ти се чини **„Како да не било“**, ама „доаѓаат да полежат врз мојата перница“ низ прекрасна градиција „оние наши места/каде месечината го зароби окоото,/ окоото ја зароби/светулката на твоето чело/а светулката –/срцево за навек“ (**„Оние места“**) и ја одржуваат жива љубовта и низ спомените за неа. Тоа е таа највредна животна вистина која би ја завршила со последните стихови од песната **„Вистина“**: „Тебе-лага/мене-вистина“.

За крај на овој текст ќе отворам еден мини-каталог со неколку избрани примери за мајсторијата од сонувачницата под заветно чергиче. Што е тоа што го започнува јавето, а го довршува сонот? Освен приказните за случките и личностите, се бриси до совршенство поетската слика: „напрај ми место/макар на крилце/бура што го дроби (метафора од **„Бездомникот“**)“, „Првнуваат небаре еребици/од загар в легло надушкани/мисли жалити“ (компарација од **„Како да не било“**), „Во камарата снегот плаче придушено“ (персонификација од **„На гробишта“**), „Тишвитјанину! (...) колку нему, колку тебе,/ти кажи“ (дел од апострофата во која е испеана песната **„Свети Илија пред вдовицата од Сарепта Сидонска“**), „во очите, од врвез излижана,/жолтее тесна врвица“ (метафора од **„Старицата со чадорот“**)...; се постигнува невозможното и се раѓа чиста музика од

букви со повторувањето на исти зборови и синтагми во еден стих: „со роса, со роса, со роса мома-роса,“ („**Иванденска**“), со строфи кои почнуваат со исти или слични искази: „Така дише куќата, старата,... / Така рида куќата, старата,.../ Така тажи куќата, старата...“ („**Куќата**“), при што речиси ономотопејски се доловува плачењето на куќата, потоа преку рефрени „никому требни/никому требни“ („**Куќата**“), а некогаш преку рефренот се постигнува и градација: „го прашувам,/го прашувам,/го прашувам! („**Водиштето**“)... Сонот на јаве и јавето на сонот прават најдобри избори и комбинации од гласовите во зборовите, па само во таква сонувачница може да се роди ваков кристал со повеќебоен стилски отсјај: „лази меѓу гробови долга/црна здолница“ („**Старицата со чадорот**“) – освен што е персонификација и синегдоха, со повторувањето на самогласките и согласките: л, ол, ол, з, з, г, г, р, р, д, д е пример и за асонанца и алитерација. Низ боите што се прелеваат една во друга, низ вкусовите што стрват, низ мирисите и звуците кои го прават некогашниот момент *овде и сега* се одвива дијалогот на лирското јас од оваа емоционална автобиографија/семејна биографија/национален животопис / човекољубопис со читателот претворен во интимен пријател, сведок и соживувач на некоја љубов што не умира или на човечки чин што се помни. „*Уплавната вода, тагата*“ надоаѓа како понорница елегии која неочекувано избива на површината, предизвикува поплава од најразлични силни емоции и на крајот смирува со изедначувањето кое го предизвикува нејзиното повлекување. Го затворам каталогот за да засјае под затворените очи на читателите со своето довршено овоземско и соновно совршенство комплетната поетска колекција за восхит и за незаборав. Е таква е: ем солзна вода, ем алем-камен под неа и од неа.

IN MEMORIAM

Тања Урошевиќ
(1936-2020)

Тања Урошевиќ е еминентна преведувачка и писателка, членка на Друштвото на писателите на Македонија. Авторка е на романите „Акварин“ (2004) и „Превид“ (2008), на збирките раскази „Црвена нишка - железен прстен“ (2009) и „Три новели“ (2017), како и на неодамна објавената повест „Ура, Арал!“ (2019). Романот „Акварин“ е преведен на руски јазик и објавен 2017 во Москва, во книгоиздателството „У Никитских ворот“.

Тања Урошевиќ е несомнено најплодната и најзаслужната преведувачка и афирматорка на руската литература во Македонија. Нејзина заслуга е што македонската публика, од една страна, добила верни и уметнички вредни преводи на значајни дела од класичната руска литература, а од друга - што македонските читатели имале можност навремено, во вистински момент, да се запознаат со најзначајните остварувања на руските писатели од понови времиња. Некои нејзини преводи („Идиот“ на Достоевски, „Доктор Живаго“ на Пастернак, „Мајсторот и Маргарита“ на Булгаков) доживеале и по десетина изданија и сè уште постојано се препечатуваат.

Тања Урошевиќ е родена 1936 година во Бендери (денес

во Р. Молдова) во семејство со измешана национална припадност: нејзиниот дедо по татко, дошол во почетокот на XX век, како економски емигрант, од Македонија во Русија, и се оженил со Русинка. Таткото на Тања Урошевиќ, роден од тој брак, се жени, исто така, со Русинка. Во време на Втората светска војна семејството се враќа во Македонија.

Тања Урошевиќ завршила Филозофски факултет во Скопје - група Историја на книжевноста на југословенските народи. Работела како професор по македонски и руски јазик во средните училишта во Скопје, како лектор по руски јазик на Економскиот факултет во Скопје и во Центарот за странски јазици, а подоцна како новинар на Радио Скопје. Како уредник на Редакцијата за култура на Третата програма на Радио Скопје посебно внимание посветувала на пласирањето на најновите научни сознанија и постигнувања во областа на лингвистиката, на литературата и на другите уметности. И самата пишува осврти, прикази на книги и списанија и прави преводи (особено од руската литература) за Програмата и објавува во списанието Трета програма и во друга периодика.

Со преведувањето на уметничка литература, главно од руски јазик, се занимава уште од студентските денови. Тоа е втората половина на педесеттите години, време кога во македонската литература се одигруваат значајни процеси и постои голема жед за книжевни сознанија и искуства што доаѓаат од другите простори. Во тие години во сите југословенски културни центри - вклучувајќи го тука, секако, и Скопје - постои извонредно голем интерес за руската литература од првите децении на XX век. Во македонските весници и списанија Тања Урошевиќ објавува препеви на песни на руските модерни поети од дваесеттите години на дваесеттиот век, меѓу кои и на Б.Л. Пастернак (за првпат на македонски јазик и значително пред името на овој поет да стане познато во широки размери поради Нобеловата награда). Нејзините први преводи од руски јазик, кои излегуваат како книги се „Кројцорова соната“ на Толстој (1965) и „Шарени ветрови“ на Всеволод Иванов (1967). Во тоа има нешто симболично, карактеристично за преведувачката дејност на Тања Урошевиќ: свртеноста и кон руската класика, но и кон остварувањата на руската литература од XX век со изразито модерни, иновативни тенденции. Преводот на „Кројцорова соната“

та" е еден од првите преводи на Толстој на македонски јазик, а појавата на преводот на романот на Всеволод Иванов ќе го привлече вниманието на помладите македонски писатели и ќе изврши значајно влијание врз натамошниот развој на еден дел од македонската проза.

Потоа делата на руските писатели во превод на Тања Урошевиќ, почнуваат да излегуваат во една импозантна низа. Од руските класици тука се: Н. Гогољ („Виј“, „Шинел“), А. Пушкин („Повестите на Белкин“, „Пикова дама“) М. Лермонтов („Кнегиња Лиговска“, „Фаталист“), Ф. Достоевски („Идиот“ и кратките прози во четири тома – „Белите ноки“, „Нечочка Незванова“ и др.), Л. Толстој („Козаци“, „Отец Сергиј“, „Смртта на Иван Илич“), А. Чехов („Човек во футрола“, „Смртта на чиновникот“), Ф. Сологуб („Ситниот демон“), Г. Плеханов, К. Станиславски („Системот“). Но, Тања Урошевиќ најмногу внимание им посветува на великаните на руската литература од XX век: Л. Леонов, А. Платонов, И. Бунин („Село“ и „Темните алеи“), Б. Пастернак („Доктор Живаго“ со опширен предговор), Марина Цветаева („Преписка со Борис Пастернак“, „Пороен дожд светлина“, „Автобиографски прози“- со опширни предговори), М. Булгаков (романите „Мајсторот и Маргарита“, „Театарски роман“ и повестите „Фатални јајца“ и „Песјо срце“), В. Набоков (романите „Покана за смртна казна“ и „Дарба“, со опширни поговори), Надежда Манделштам („Сеќавања“, со поговор), при што таа зема значајно учество со своите преводи во големите издавачки проекти на Министерството за култура на Република Македонија во втората деценија на XXI век.

Покрај овие дела објавувани во одделни книги и антологии, во нашите списанија се печатени повеќе избори на руските поети и раскажувачи во нејзин превод (А. Ремизов, Н. Гумиљов, А. Ахматова, Д. Хармс, В. Купријанов).

Тања Урошевиќ има подготвено две антологии.

Едната е „Ѓаволијада“ (1998) - избор на фантастични раскази во руската литература од првата половина на XX век, во која се застапени раскази на: В. Брјусов, Ф. Сологуб, А. Ремизов, Л. Андреев, Е. Замјатин, В. Каверин, Л. Леонов, А. Грин, М. Булгаков, М. Цветаева, В. Набоков, Д. Хармс, В. Иванов, А. Сињавски. Во оваа антологија изборот, преводот и белешките за застапените автори се нејзини.

Втората е „Кристален свет“ (2002) - избор од современиот руски расказ. Во антологијата се застапени раскази на: А. Вознесенски, С. Довлатов, Људмила Улицка, В. Купријанов, Викторија Токарјова, Ј. Мамлеев, Татјана Толста, Људмила Петрушевска, Венедикт Ерофеев, В. Пелевин, В. Сорокин, Виктор Ерофеев, Д. Пригов, Л. Рубинштајн, С. Соколов. Во оваа антологија изборот, преводот, поговорот и белешките за застапените автори се нејзини.

Најнов превод ѝ е книгата „Дванаесет руски поети“ (2015) која е направена според изборот на Екатерина Турчанова, како проект на соработка помеѓу рускиот и македонскиот ПЕН центар. Во изборот се застапени современите руски поети: Ина Лисњанска, Евгениј Рејн, Олег Чухонцев, Владимир Алејников, Јуриј Кублановски, Алексеј Аљохин, Ефим Бершин, Сергеј Гандлевски, Олесја Николаева, Евгениј Чигрин, Виктор Куле, Максим Амелин. Изборот и белешките за застапените автори се на Екатерина Турчанова, а препевот и поговорот се од Тања Урошевиќ.

На овој начин, Тања Урошевиќ го заокружува својот преведувачки опус во еден широк лак - од руската класика на XIX век, до најновите дела на современите руски прозаисти и поети. Нејзина заслуга е што руската литература (и руската култура) се длабоко вткаени во македонската културна меморија преку еден исклучително репрезентативен избор на делата што таа ги одбрала да ги преведе. Нејзиниот придонес за присуството на руската култура во денешна Република Македонија е извонредно голем и видлив.

Тања Урошевиќ е одликувана од Московската организација на Сојузот на писателите на Русија со медалот „Грибоедов“. Во Македонија таа за својот преведувачки опус е наградувана повеќе пати, а носител е и на највисоката награда за превод „Григор Прличев“ која се доделува за целокупно дело.

МИРИСАА БАГРЕМИТЕ, ЦВЕТАА ТОПОЛИТЕ

(Одломка од необјавениот роман на Тања Урошевиќ - „Еден сив мартovski ден“)

Се сеќава, беше еден мошне светол ден, некој празник – веројатно Први мај – кога, по заморната и бесмислена парада преку главната улица и плоштадот, сите средношколци појурија во паркот. Во Кермес беа испоседнале матурантите, дрско нарушувајќи ги правилата, во пресрет на својот веќе сосема близок академски статус. Помалите пак, седумнаесет и шеснаесетгодишници, кои мораа да ја почитуваат забраната да седат во кафеана без придружба на некој постар, шетаа по насипот, оставајќи им ги со презир на љубовните двојки позасолнетите врвици и клупи. Сонцето им ги омекнуваше зглобовите, ги зашметуваше слаткиот мирис на расцветаниот багрем, засилен уште и со по некоја дафина, затскриена во бујното зеленило на вториот дел од паркот. Мовта од тополите леташе низ воздухот, им се лепеше на трепките, се пикаше во носот. Маријана, Катја, Сергеј и Оливера чекореа тромо и без волја, небаре двоумејќи се дали и понатаму да продолжат или да си се разотидат дома. Полека се издвоија од соучениците, кои одеа несредено, подзастануваа, се туркаа со некои други, се довикуваа гласно. Четири-темина седмокласници се трудеа да одат во еден ред, но тоа не им успеваше. Хаотичноста и турканицата на недисциплинираната толпа ги натера да се разделат двајца по двајца. Оливера му се залепи на Сергеј и живо гестикулирајќи се трудеше да му го привлече вниманието кон себеси. Катја и Маријана одеа веднаш зад нив и млако си префрлуваа по некој збор од немајкаде. Оливера, пак, во метежот на противречни чувства кои ја беа опфатиле, не успеваше да ја исползува за себе пригодата што ја чекаше одамна да се најде насамо со Сергеј. Пелтечеше, се обидувааше да започне некој разговор, го прекинуваше нагло, обесхрабрена од неговата сосема јасно искажана незаинтересираност и рамнодушност. И тогаш, Оливера погледна кон групата која одеше во спротивна насока и како да доби вдахновение:

- Го гледаш новион од VII - а? – со еден омаловажувачки гест на главата, му се обрати таа на Сергеј.

- Кој нов? - расеано ја праша Сергеј.

- Па оној, новион, кој на полугодиево дојде од Дубровник ли, од Сплит ли, не знам од каде. Паметиш што чалам се крена околу него, син на некоја си воена сверка! Но мошне згодно момче е, нели?

- Па... - неодредено ѝ одврати Сергеј. – И што е со него?

- Па... - подзабави малку и Оливера. – Сакав да ти кажам дека некој не е баш рамнодушен спрема него.

- А! А кој тоа? – сè уште незаинтересирано ја праша Сергеј.

- Подобро е да речеш која! – викна наеднаш гласно Оливера и некако злокобно се втренчи во него. – Погоди!

Небаре насетувајќи нешто лошо, Сергеј сиот пламна. Му се вцрвенија образите, вратот се прекри со црвени дамки. Длабоко поставените црни очи му се вжарија за миг а потоа згаснаа, како да запливаа во некаква тага.

„Колку личи на птица“, си помисли Оливера. За миг се поколеба, дали да продолжи со својот наум. Срцето ѝ се стегна од жалост, но победи нејзината решеност да го сврти тркалото во своја полза.

- Катја, твојата Катја, - изговори со злобен шепот, а потоа, решена да ја зацврсти својата лага, го заби ножот до крајот. Малку нервозно, иако сакаше да изгледа незаинтересирано, го додаде коментарот: – Скроз е зацапана во него, не си забележал? Од авион се гледа!

Со тоа како да се исцрпи целата нејзина храброст и, исплашена од својата дрскост, но и од реакцијата на Сергеј, таа нагло молкна. Тој одеше како сосечен, не наоѓајќи сила да проговори што и да било. Оваа необична штама, која настапи толку неочекувано, не остана забележана од оние кои одеа зад нив. Прво Катја го забрза чекорот за да се израмни со нив, а потоа и Маријана, потскокнувајќи, бучно се втурна меѓу Сергеј и Оливера, ги фати за раце и ги протресе извикувајќи:

- Еј, насмевнете се малку, зар не гледате колку е убав денот? – А потоа и самата гледајќи дека нејзините зборови не ја постигнаа целта, наеднаш рече: - Ова нема врска, ајде кај мене дома. Ќе се напиеме лимонада, а мајка ми, чинам, го испече денеска оној свој колач со кајсии!

Кајсии?, си помисли Оливера. Мирисаше багремот и цветаа тополите, тоа добро се сеќавам. Но, кајсии, тие стигнуваат подоцна, нели? А матурантите постојано седеа во „Кермес“, таму традиционално ги подготвуваа матурските испити. Дали тоа беше навистина Први мај или некој друг празник? Се посомнева во точноста на своето паметење, но се утеша веднаш. Што е важно кој ден тоа било. Она на што добро се сеќава е дека еднодушно ја прифатија поканата на Маријана и го завршија тоа не многу ветувачко пролетно претпладне на големата тераса кај неа дома на Илинденска.

И таму низ воздухот пролетуваше здодевната мов од алејата на тополите во паркот. А мирисот на багремите? Да, го имаше и него. Во времето на цутењето на багремите градот цел мирисаше на нив, како што мирисаше на цутот на липите во јуни. А тој ден, во сеќавањето на Оливера, како да го содржеше и мирисот на липите, и вкусот на колачот со кајсии. А можеби бил со јаготки или со праски? И воопшто, тој ден, на некој чуден начин, како да беше собрал во себе и некои други денови од тој период на годината, прелеани од уште младата, несозреана и затоа палава сончевина, која зашметуваше, приспиваше и тревожеше, во исто време. Што е важно кој ден тоа било, си повтори Оливера, вслушувајќи се во свирењето на ученичката. Чувствувајќи дека ѝ остана долга, поради својата заскитаност на мислите, кимнувајќи во такт со главата великодушно ја охрабри:

- Така, така, само продолжи така, одлично, дете мое!

А самата, како мачка пробудена за миг, слатко се протегна во мислите и побрза да се врати во сончевината на онаа тераса. Таму се случуваше, како што засекогаш запамети Оливера, нешто толку битно и незадолжително во исто време, толку невинно, чисто, а и скокотливо грешно, што таа еве сè до денес не може да биде начисто колкава е нејзината вина, и дали воопшто ја има. Да, таа тогаш ја беше смислила и почнала да ја спроведува во дело целата игра – то ест лага – дека Катја е заљубена во тој некојси несреќен Давор, што значеше дека Сергеј треба да се откаже од неа. А кога виде каков болен удар му нанесе на Сергеј, дали од каење или заради воспоставување на некаква рамнотежа, почна да шири наоколу дека Маријана го сака Сергеј, а дека и тој е безумно заљубен во неа. Несебично, во овој случај, зашто од сето ова таа за себеси не добиваше

ништо. Освен, можеби, некој надомест за своите чувства, со којшто, беше свесна, немаше многу причини да се фали.

Како и да било, во секој случај, мрежата беше нафрлена, а времето, од своја страна, почна сериозно да ја плете и мрси.

Но зошто, по толку години, сè уште Оливера да чувствува вина за една лага започната на таа тераса? Или, поточно, зошто само таа? Кој од нив не лажел или, во најмала рака, не ги прикривал, не ги камуфлирал со измислици, своите вистински чувства? Зар сите четворица тогаш, онака глумејќи ги опфатените од некоја светска тага, но несовладливо привлечни и нон-шалантни Хемингвееви ликови, или, пак, раскошно шарените и површни ликови од „Бал на вода“, се разладуваа со штотуку исцедената лимонада, небаре в раце држат некој егзотичен коктел на кубанска плажа, биле способни јасно да разграничат што е вистина а што е лага, и дали воопшто тоа им била целта. Дали воопшто, додека мовта од тополите им ги лепеше клепките а блескавото сонце ги тераше да мижат и врз нив просто се истураа каскадите на Дворжаковата „Хумореска“, која им ја свиреше на виолина мајката на Маријана, застаната во рамката на вратата, тие сакале да знаат што е, а што не е, што е мечта, а што е живот, што е зло, а што добро? Подоцна, многу подоцна, кога во една пригода Оливера им раскажуваше на некои свои ученици за тие нивни собирања кај Маријана, и за тоа дека мајка ѝ им свирела на виолина, сосема аматерски, но, се разбира, Оливера го премолчуваше тоа, едно од момчињата изреагира мошне неочекувано за неа: „Боже, колку многу ја сакала ќерка си и сите вас таа жена!“ Оливера прво се запрепасти од оваа констатација на инаку дрзок и не многу прилежен ученик, но кога подразмисли сфати - да, имаше таму многу сакање, многу љубов. Што замислена, што стварна. А покрај сето тоа и многу тага. Необјаснива, беспричинска, би можело да се каже, но упорна, сепрониклива, која се разлеваше не само низ нивната душа, туку и низ телото до најситните капилари. Ги растажуваше ли неизвесноста од животот кој, ете, само што не им тропнал на вратата, или, пак, од извесноста дека сето тоа што го доживуваат во тој миг, е само миг, неповратно краток? И самата таа госпоѓа Маргарита, за нив тетка Марга, мајката на Маријана, со сета убавина и љубов што ја ширеше околу себе – не само мајчинска, туку и некоја општа, непозната и, како што понеко-

гаш насетуваа тие, по малку грешна - беше олицетворение на таа минливост и на таа тага.

И навистина, имаше нешто толку трогливо, непостојано, минливо во нејзината присутност, тука пред нив, со виолината в раце, и отсутноста, во исто време, во одлутаноста некаде, не толку во друг простор, колку во некое друго време, си го продолжи Оливера својот монолог во себе. Чиниш таа од нив како да очекувала некоја поддршка, некој напор, за да ја задржат неа - средовечна жена, во домашна роба од јапонска свила со крупни цветни шари, чие извиено, сè уште еластично тело се ниша и трепери сообразно со гудалото, одвај се додржува да не одлета, да не исчезне од пред нивните очи. Во тие мигови, инаку секогаш насмеаната и добродушна, по малку површна Маријана, добиваше мошне сериозен и сосредоточен израз. Небаре, и покрај сета блискост со својата мајка, таа наеднаш откривала во неа и некоја друга, недоволно позната жена. Ја мразела ли или се обидувала да ја сфати? Иако сите ја забележуваа оваа чудна промена кај Маријана, ни Оливера, а и никој друг од нивното мало друштво не си го поставуваше тоа прашање тогаш. Идејата дека Маријана се обидувала да ја процени мајка си и да ѝ суди со сета жестокост на својата седумнаесетгодишна возраст, ѝ се беше јавила на Оливера дури откако, многу, многу години подоцна го препозна истото однесување на Весна кон Катарина. Ќерките се толку строги кон своите мајки, воздивна длабоко Оливера, не без извесна злорадост и, којзнае зошто, се загледа во ученичката покрај пијаното. Девојчето сè уште беше мало. Уште е рано, уште е рано за тоа! Како да ѝ се закани во мислите Оливера на мајка ѝ, во случајов – непозната и за неа сосема ирелевантна жена. Но Маријана?.. можно ли е да не се прашувала, да не забележувала ништо дури ни на таа возраст?

По војната госпоѓа Маргарита се нашла сама со малечка ќерка. Нејзиниот маж, успешниот стоматолог, кој, по завршувањето на студиите во Швајцарија, отворил ординација во приземјето на нивната нова двокатна куќа на Илинденска, што му ја беше донела како мираз неговата млада и убава жена, беше исчезнал незнајно каде. Всушност, „паметен бил“, со нескриена злоба, но и со добро прикриена завист, зборуваа некои од неговите некогашни пријатели и пациенти, „не седел дома до крајот,

туку, откако му станало јасно колку е часот, кој победува и што таа победа може да им носи нему и на сите оние кои ги зачувале своите определби и врски уште од она швајцарско време, успеал навремено да исчезне којзнае каде!" Но тоа беа само некои гласови, „непроверени и недобронамерни“ како што понекогаш ќе речеше Марга. Дали самата се досетувала или, пак, знаела што се случило со него, никому никогаш не му зборувала за тоа. Ни неговото име, ни судбината - жив ли е или мртов – не смееше да се спомене дури ни пред малата ќерка. Својот убав голем стан на Илинденска, во време кога станбените квадрати се делеа, како и лебот, на минимални порции, на квадрати, на „точки“, таа успеа да го зачува само под една среќна околност: кај неа беше вселен управникот на Воената болница, дојден, ако не се лаже Оливера, од Љубљана. Постар, немтурест човек со крупно, несмасно тело. Семец, барем во Скопје. Имал ли некое семејство, му било ли одамна растурено или пак неодамна во војната, сето тоа беше доста матно. Во секој случај, тој беше строг и принципиелен човек, коректен, со отмени животни навики и, како што се покажа подоцна, крајно благороден и грижлив. Госпоѓа Маргарита и натаму остана госпоѓа во времето на другарките, на АФЖ-активистките, на лошо-облечените и изгладнети службенички и работнички, благодарение на оваа среќна околност. Некако, небаре тоа дошло само од себе, таа не само што почна да му готви на Докторот, да му го обезбедува целиот животен комфор, туку му создаде и топол дом, со својата ненаметлива присутност и грижа. Големата, најубавата, некогаш приемна соба, му беше отстапена нему. Самата со својата ќерка се смести во спалната, сè додека девојчето не порасна толку, што му затреба одделна соба. Станот располагаше и со една, речиси заборавена, зашто никогаш не се загреваше, мала соба, која ѝ ја дадоа на Маријана, со што никакви други поместувања во станот не се покажале нужни. Излезе некако најприродно Докторот да го пополни испразнетото место во спалната, покрај госпоѓа Маргарита. Ништо скандалозно! Сите веќе беа свикнале на овој убаво среден, хармоничен и, што е најважно, во сите тие тешки времиња, обезбеден семеен живот. На некој дискретен начин како да се зачувуваше достоинството на секој негов член, без жртви, принуди, неразумни ограничувања. Но, тоа важеше само во нивните односи внатре. За светот надвор, кој, и покрај

слободоумните идеи, бараше озаконување, општествен увид и потврда на исправноста дури и на најинтимни животни детали, госпоѓа Маргарита остануваше една буржоаска жена која го изгубила мажот на сомнителен начин. За позлобните – таа беше „држанка“, „како не се срами пред детето!“ „Денес секоја жена може чесно да се издржува себеси. За децата се прима детски додаток, а државата помага и на друг начин!“- велеа посвесните граѓани.

Маргарита, што е вистина, се обиде своевремено да побара работа за себе, но насекаде само наидуваше, небаре по договор, на подолг молк и краток одговор на крајот: „да, да, ќе видиме“, дури без она „јавете се пак“ или „ќе ви се јавиме ние“. Тоа беше уште најјучтивата форма на одбивање жена за чиј маж се знаело дека не само што за време на војната преминал на другата страна, туку уште од деновите на неговите студии во Лозана, биле запаметени и следени неговите политички активности и врски. Во прво време, кутрата Маргарита, продаваше по нешто свое на Бит-пазар; по некое палто, чевли од мажот, костум. Но тоа не можеше да трае подолго време. Се обиде да држи приватни часови на деца по француски јазик, но кој во тоа време можеше да оддели, макар и ситни парички, за таков луксуз? Таа одлично го знаеше јазикот - беше завршила француски колеж во Солун, но ни таа диплома, ни општата образованост не ѝ помогнаа да биде доволно конкурентна во однос на другарките кои завршиле забрзани алфаветски курсеви и ги пополнуваа местата во блоковската, градската и републичката администрација. Тогаш се всели Докторот и овој проблем се реши сам од себе. Официјално, за сите тој остана станар. За некакво друго определување или и озаконување на таа врска никогаш не станало збор, ниту од самите актери внатре, ниту пак од душегрижниците надвор. Со својата висока и одговорна положба Докторот беше заштитен од какви било прашања од тој вид.

Остануваше, на крајот, само Маријана. Прво мало девојче, а потоа девојка која расте и зрее и сè повеќе се обидува да ги одгатне тајните на светот, сосе оние на своето најблиско опкружување, со својата блескава, маѓосна појава и весел, добродушен карактер, никогаш не оставаше место за сомнеж дека е можеби незадоволна, дека страда од необичниот стек на окол-

ностите во кои се одвиваше животот кај неа дома. Секогаш го носеше оној непоматен со ништо насмев на лицето, и израз на задоволство од своите блиски, од училиштето, од другарите, од професорите, од колачите на мама. Таква беше: добро и среќно дете. Не ја збунуваше дури ни тоа што живее во, за тогашните времиња, ретко избилство. Со радост ги носеше убавите фустани, со богати жипони, што ѝ ги шиеше мама од материјали добиени во специјалните магацини до кои имаше пристап нивниот Доктор. Со најприродна добродушност ги делеше своите обилни ужинки со полугладните деца во класот, на школските излети носеше храна како за мала чета. Својот најблизок круг пријатели често го канеше дома. Ги послужуваше секогаш со нешто вкусно што го подготвила мама Марга. Мама Марга која имаше доволно време за сето тоа, зашто мама Марга беше единствената мајка која не одеше на работа, не се туркаше во бескрајните редици пред ГРАНАП-от – Градска народна продавница – кој беше сместен во дел од некогашната ординација но нивната сопствена куќа, за да набави некаква храна, која не мораше да оди на состаноците на БЛОКОТ – некој вид месна заедница со силен политички предзнак – исто така, сместен во другиот дел – на кои беа принудени да одат сите. Таа беше одморена, убаво исчешлана и намирисана, внимателна и љубезна со нив. Ги честеше со нешто кое тукушто го испекла, сварила, подготвила. И, им свиреше на виолина.

Кутрата. Тие не знаеле дека таа, во својот осаменички живот, исполнет со некоја бескрајно присутна и не наполно осознаена вина, само на овој начин, макар за малку, можела да ја симне својата маска, да им се предаде на своите чувства, на својата тага. Душата најлесно се отвора пред децата, зашто тие на ништо не му се чудат. Но за она за што чувствувала потреба да им кажува таа ни пред нив не смееше да употребува зборови и затоа, преку музиката, која ја изведуваше не премногу вешто, таа допираше до нивните срца. Сето тоа беше толку убаво, освен онаа невообичаена втреченост на Маријана.

Ја осудувала ли премногу строго во тие мигови својата мајка? - се праша Оливера. Но тоа можел да биде само еден период, побрза да си одговори самата на себе. Зашто, на крајот, сето тоа се смени. Паднаа сите резерви кои, покрај Маријана, ги имаше и целото нивно мало друштво во однос на тој Доктор.

Кога на почетокот на новата, и последна, школска година, на редовното флуорографско снимање на учениците, кај Сергеј се открија мошне сериозни дамки на белите дробови, Маријана и мајка ѝ побрзаа да ја изложат ситуацијата на својот Доктор и тој ги вложил своите не мали сили по најитна постапка Сергеј да биде испратен на лекување во Словенија. Пред вратите на славниот санаториум ГОЛНИК во Словенските Алпи, во тоа време, кога градоболни имаше повеќе отколку здрави, чекаше на ред една мала Југославија, а место се добиваше, главно, според заслугите за државата и народот. Затоа оваа итно упатување на Сергеј за сите беше рамно на чудо и беше јасно дека Докторот морал да ги употреби сиот свој авторитет и дебелиите врски за едно момче, ни сковец, ни младински активист, ниту, пак, од работничко или, барем, селско потекло, чиј татко, згора, исчезнал на некаков сомнителен начин во виорите на војната, да биде пратен таму. И тоа под итно!

По овој настан, кој сериозно го потресе нивното мало друштво, трите девојчиња станаа неразделни. Времето останато од школските обврски го минуваа главно, кај Маријана, во нејзината мала соба, но и во „салонот“ каде што често со нив седеше и Докторот, сега наполно преобразен во нивните очи во еден драг и добродушен старец. Мајката Марга во ваквите пригоди веќе не им свиреше туку тивко приседнуваше некаде скраја со благ насмев на задоволство. Иако длабоко загрижени поради болеста на Сергеј, кај Маријана, Катја и Оља, небаре на некој чудесен начин исчезнале сите нивни сомнежливости, незадоволства, беспричински таги. Оваа сосема стварна опасност што му се закани на нивниот другар како да им даде една полетна и зрела сила да се погледнат со животот очи в очи. Со Докторот тие расправаа за предностите на санаториумската терапија, црпејќи ги своите сознанија од „Волшебниот рид“ на Томас Ман, кој колективно го читаа таа зима. Докторот, пак, со неочекувано трпение им одговараше опширно и сериозно, добродушно замижувајќи пред нивната наивна самоувереност. Се разбира, шепотењата и придушените кикотења за мадам Шоша, за еротските доживувања под „туберкулозно“ повишената температура, тие ги одлагаа за кога ќе седнат стиснати една покрај друга во малата соба на Маријана. Во таквите пригоди во кафето што го пиеја ќе додадеа понекогаш по некоја капка вињак, ако

Маријана успееше да исцеди од Докторовото шише, без тој да го забележи тоа. Така завладуваше помеѓу нив трите едно пријатно чувство на заговорништво, на тајност.

Задоволството од самите себе се зголемуваше уште и со тоа што редовно ја посетуваа мајката на Сергеј, тетка Цветанка, како што ја викаа со нежност. Таа, веќе не млада жена со мошне чувствително здравје, живееше повлечено и скромно. Сè уште одеше на работа во својата железничка амбуланта, но таму веќе го немаше стариот доктор Михаил Василевич, чичко Миша и онаа топла, пријателска атмосфера што тој ја ширеше околу себе. Меѓу помладите доктори и сестри, сите „проверени“, дојдени со препорака од новите власти, одвреме-навреме ќе почувствуваае опасни сомнежи: „да, да, таа е во ред, но сепак, сепак, нејзиниот маж?..“ Сосема доволно за таа да се чувствува несигурно и исплашено. А сега, кога Сергеј беше отсутен, тоа чувство не ја напушташе ни дома. Во единствената соба, во која живееше со синот, зашто толку им беше доделено, откако мораа да ја напуштат сопствената куќичка во Влае, во стан, кој го делеа неколку семејства, наеднаш како да беше зината една огромна празнина. Редок случај кога отсутното е поопипливо отколку што беше самото присуство на сувикавото и скромно момче. Во раните самраци таа зима, додека мајката беше зафатена со приготвувањето на чајот од „лечебни тревки“, повторувајќи го изразот научен од рускиот доктор, како што се изразуваае таа и кои ги берела „лично“ на своите осаменички прошетки на падините на Водно, над самиот свијок на Вардар во Влае, Оља, Катја и Маријана и на своја кожа ја чувствуваа сегдеприсутноста на сивата и со ништо ненадоместливата штама. И врз нив преминуваае тагата, која владееше во претрупаниот а празен простор. Но тие наоѓаа сили да ѝ дадат отпор не само заради самите себе, туку и да го ублажат тоа чувство и да внесат барем малку ведрина и надеж кај кутрата жена. Тие ги разменуваа со неа писмата што ги добиваа од Сергеј, ѝ ги пренесуваа охрабрувачките пораки од Докторот, разговараа за важни и неважни нешта. По секоја од овие посети тие се чувствуваа некако просветлени, добри и се гордееја со самите себе. Се чини дека токму таа зима, кога Сергеј беше недосеглив за нив, во некои далечни снежни простори и под сериозна закана за своето здравје, тие трите, Катја, Маријана и Оља, беа најмногу блиски и дружни. Она што така подмол-

но му се закани на нивниот другар сосема како да ги избриша личните интереси на секоја од нив, наполно ги сплоти, тројно ја зголеми нивната сила, за небаре тој да има на што да се потпре.

Со приближувањето на пролетта, од онаму, од сè уште снежните Алпи, пристигнуваа сè подобри вести. Дамките во градите на Сергеј бледнееја пред напливот на сончевата светлина и, веќе кога сосема се запролети, во април тој се врати дома. Зацврнат, малку поправен и созреан на некој чуден начин. Веќе не оној затворен во себе, срамежлив момчак, но не и како оние сосила созреани и несмасни матуранти, што глумат возрасни мажи. Тоа беше и натаму истиот стар Сергеј, но кон него како да се приклучило нешто ново, одвај забележливо, непоимливо ни за Катја, ни за Оља, ни за Маријана. Дали некое ново искуство, со кое се здобил во санаториумот, или тоа беше она нагло созревање, што го носи соочувањето со сериозна болест? Насетуваа можеби и тие по нешто од сето тоа, и тоа како да им влеваше извесна стравопочит, претпазливост во однесувањето со него и раѓаше рој запрашаности во нивните глави. Но, над сè, преовладуваше чувството на радост и наплив на силна сеопфатна љубов. Сите се чувствуваа некако зајакнати, небаре оздравени заедно со Сергеј.

Сите овие околности, како што можеше и да се очекува, во нивната мала дружина ја кренаа на херојски пиедестал Маријана. Сергеј, сосема оправдано ѝ должеше благодарност. А благодарност чувствуваа и Катја и Оливера. И под такви услови, се разбира, интригата околу нивната заемна љубов, која толку произволно ја беше започнала Оливера, сега се зацврсти и доби убедливост во очите на сите. Дури и самите Маријана и Сергеј како да почувствуваа нешто од тоа. Не дека тие наеднаш се издвоиле од друштвото како двојка. Не, напротив! Нивното четиричлено друштво беше цврсто и еднодушно како никогаш дотогаш, но јасно можеше да се забележи меѓу нив некоја душевност и блискост, која Катја и Оливера го беа протолкувале секоја на свој начин.

Впрочем, тоа, најпосле, и немаше голема важност, зашто сите беа просто записнати, озарени од една сеопшта, голема љубов и немаше место за себичност, за љубомора, за завист. Сите беа заљубени, среќни, никој од нив не ни помислуваше да се праша кој и во кого.

Кица Колбе

„КРАЈОТ НА СЕЗОНАТА“- ПОСЛЕДНАТА НОВЕЛА НА ТАЊА УРОШЕВИЌ

За Тања, како благодарност и ветување

Познатата македонска писателка и преведувачка, Тања Урошевиќ, почина на 10 февруари 2020-тата. На крајот на 2019-тата списанието „Стремеж“ ја објави нејзината последна прозна творба, новелата „Крајот на сезоната“. Според информациите од фамилијата на Тања Урошевиќ, таа новелата ја напишала во време кога воопшто не помислувала дека може да е тешко болна. Што значи, неколку месеци пред да ја дознае дијагнозата за својата кобна болест. На редакцијата на „Стремеж“ таа новелата ѝ ја понудила за печат во октомври 2019-тата, со забелешката дека се работи за „нешто ново и интересно“.

Новелата „Крајот на сезоната“ ја одликува мајсторство на раскажувачката вештина. Таа пленува од првата реченица со необичната атмосфера која полека се создава во нејзиниот наративен простор. Во многу нешто атмосферата потсетува на онаа во прочуената новела на Томас Ман, „Смрт во Венеција“ (Thomas Mann, „Tod in Venedig“, 1911). Првите три реченици во „Крајот од сезоната“ ја сугерираат со својата кусост мигновноста, но и решителноста со која Поетот ја донесува, барем за него, животна важната одлука. Откако завршил Фестивалот, на кој му е доделена престижната награда за животното дело. Откако завршила и сезоната во хотелот крај езерото, во кој бил сместен заедно со другите учесници. Да остане уште некој ден. Да не замине со сите други во главниот град, каде што треба уште еднаш свечено да биде прославена неговата награда. За Поетот одлуката е чин на храброст и остварување на дамнешен сон и длабок копнеж на неговата отсутна *Најмила*. Сега тој останува сам во хотелот. Заради себе и заради споменот на својата *Најмила*. Притоа хотелот секој ден станува сè попразен. На крајот тој е последниот гостин.

Приказната на Поетот во „Крајот на сезоната“, како и онаа во „Смрт во Венеција“, е небаре целосно потоната во меланхолијата на староста. Тагата заради сите нешта, кои Поетот не ги сторил додека уште со него била неговата сега отсутна *Најмила*, за него го исполнува секој миг.

„Крај на сезоната е, навистина, но сè уште е само крај и тој треба да потрае. Му треба време. Треба да појде до ветениот овоштарник, да го почувствува мирисот на јаболката конечно, па да го напише писмото.“ (Тања Урошевиќ, „Крајот на сезоната“, „Стремеж“, бр. 2, 2019, стр.20).

Над сè демне близината на смртта, прикриена зад шифрата на „крајот“. Зборот смрт никаде не се појавува, туку само еднаш, повеќе посредно, се навестува преку цитатот од поемата на рускиот поет Николај Гумиљов, „Свездениот ужас“ (Николај Гумилёв „Звёздный ужас“, 1921). Гумиљов во таа поема пишува за првите луѓе кои се осмелиле да го вперат погледот угоре, кон свезденото небо, во една „златна ноќ безмесечина“. И умираат, или го губат умот, од страв и ужас. Тие го чувствуваат погледот врз човекот од небото на „Темниот“, Кој ги знае сите негови тајни. Тоа е погледот на „Deus absconditus“, на „скриениот Бог“ (Исаија, 45,15). Овој стих ја изразува и неумоливоста на смртта. Само на тоа место Поетот во „Крајот на сезоната“ ја споменува кобната болест на отсутната *Најмила*.

„Зазвучеа во мене наеднаш стиховите од песната на Гумиљов „Свездениот ужас“ и за првпат, ми се стори, ја допрев нивната длабоко скриена смисла. Истргнав. Во твоите очи го препознав истиот тој ужас. Се потсети ли и ти на истата песна или, пак, веќе знаеше или ја насетуваше само својата кобна болест?“ (исто, стр. 34).

Погледот врз сопствениот живот од перспективата на отсуството на *Најмилата*, разбудува во Поетот желба за навидум неразумна одлука. Тој посакува да избега од поредокот во кој досега биле затворени и тој и неговото дело. Се осмелува да се спротивстави на разумот, според кој, очигледно, тој дотогаш се раководел. За разлика од отсутната *Најмила*, која сонувала и копнеела по нешта кои се противат на разумот и на вообичаениот ред. Таа, се чини, била постојано свесна за неповторливоста на мигот. Особено оној на среќата на двајца луѓе, обединети во љубовта еден за друг. Неговата *Најмила* посакувала барем еднаш мигот да трае вечно! Затоа секогаш одново поса-

кувала да останат подолго таму, каде што биле среќни. ТАА и ТОЈ, барем кусо време, да се скријат од светот – да исчезнат, да станат невидливи за него. Дури во нејзиното отсуство, Поетот добива храброст да го прифати и да му се предаде на тоа *искушение*, како што мигновената, спонтанa желба да останат некаде сами во празниот хотел, ја нарекувала неговата отсутна *Љубена*.

„Се сеќаваш, кога си одевме од некој хотел, ти секогаш ќе застанеше во последен миг, кога куферите се веќе спакувани а вратата отворена, ќе речеше: „А како би било да останеме? Ете така, наеднаш, да ја вратиме облеката во орманите, несесерите да ги однесеме во бањата, а книгите што ги понесовме за читање, на наткаските? Потоа да слеземе во холот како ништо да не било, а хотелот празен, зашто е крајот на сезоната“. Ти, притоа ме посматраше љубопитно и по малку предизвикувачки – нема ли да се фатам и јас на вакво искушение? А јас само велев: „Ајде, ајде, не се занесувај, земи ја помалава торба. Време е да тргнеме“.

Се преправав дека не го гледам тој предизвик во твоите очи, ниту, пак, дека сум ги дочул твоите зборови. Се преправав зашто се плашев, а не дека сум бил попаметен од тебе. Неколкупати сакав тоа и да ти го кажам – но ни за тоа не наоѓав храброст.” (исто, стр.10)

Да се остане, кога сите заминуваат, всушност, е желбата да застане времето. Барем во желбата да се остане, да се разбуди привидот дека за тие што не заминале, времето не изминува. Затоа отсутната *Најмила* во новелата е сеприсутна токму во отсуството. Луцидноста на раскажувачката Тања Урошевиќ ѝ помага да се скрие себеси во новелата – „без трага и глас“. Таа станува невидлива за читачот, кој со тоа ја доживува состојбата на Поетот и неговата отсутна *Најмила* како архетипска слика. Тоа значи, тој што ја толкува оваа длабоко загадочна новела, ќе згреша доколку во отсутната *Најмила* и во Поетот ќе бара да ги препознае Тања и Влада Урошевиќ. Новелата не е биографска. Иако, како секое уметничко дело, таа е „градена“ и од искусствен, биографски материјал. Тања Урошевиќ мајсторски ја обликува својата лична книжевна верзија на познатиот литературен мотив за длабокиот човечки копнеж по промена во закостенетиот животен ред. Тоа е желбата за преобразба која го избиструва погледот, за да се сознат појасно најзначајните нешта во животот. Таа желба за преобразба, за *рекапитулација* на изми-

натиот живот, станува многу силна по загубата на љубена личност, која ги потресува темелите и на најстабилното секојдневие.

Сиве овие моменти многу го доближуваат расположението со кое почнува новелата на Тања Урошевиќ до расположението кое владее во новелата на Томас Ман, „Смрт во Венеција“. Кај Ман, славниот и почитуван писател Густав фон Ашенбах ненадејно посакува да отпатува кога, на секојдневната попладневна прошетка низ *Англиската градина* во Минхен (Englischer Garten), на враќање дома, додека чека на трамвајот спроти влезот во северните гробишта, од другата страна на улицата, пред портата на византиската гробјанска капела, здогледува чуден туѓинец. По сиот изглед, тој е од некоја друга земја. Се чини дека само што излегол од капелата. Тој на грбот носи ранец, голема сламена шапка, лесен летен костум, а во раката држи бастун за прошетка (Spazierstock). Очигледно е на пропатување, на излет или на планинарење. Фон Ашенбах не може да го издржи дрскиот поглед, со кој туѓинецот одговара на неговиот долг љубопитен поглед. И брзо заминува пешки дома. Сепак, нешто кај туѓинецот го разбудува во него копнежот по далечината, по патувањето на Југ. И тој навистина заминува на едно за него судбоносно патување во Венеција!

Да се замине, кога разумот диктира да се остане дома, како во „Смрт во Венеција“. *Да се остане* некаде, кога разумот диктира да се замине, како во „Крајот на сезоната“, претпоставува мигновено сознание за потребата од „превреднување“ на сите нешта кои некогаш се сметале за најважните во животот. Таков пресврт предизвикува во човека само близината на сопствената смрт („Смрт во Венеција“). Или смртта на *Најмилиот*, на *Најмилата* („Крајот на сезоната“). Раскажувањето на Тања Урошевиќ создава фикционален наративен простор во кој, во Поетот, полека се шири небаре апокалиптично расположение. „Крајот на сезоната“ асоцира и крај на светот. Полека се пројавува неодредена, магловата перспектива која, напати, разбудува исконски страв од изминот на времето. Затоа што веќе во мотото, во цитатот од романот на Антонио Табуки, „Секој миг има сè помалку време“, (Antonio Tabucchi, „Si sta facendo sempre più tardie“, 2001), е веќе изговорен движечкиот мотив на новелата: неостварените копнежи, одложените одлуки, неиска-

жаните нешта. Оригиналниот италијански наслов многу појасно го истакнува сознанието дека многу нешта правиме дури кога е веќе многу доцна. За да го изрази тоа сознание, Табуки се служи со симболиката на „ненапишаните писма“ на големите љубови. Писма кои, доколку биле напишани, можеби целосно ќе го променеле животот на испраќачот.

Кај Тања Урошевиќ во „Крајот на сезоната“ „ненапишаните писма“ се обединуваат со желбата (по Фестивалот – *post festum*?) да се оствари долго копнеената желба на отсутната *Најмила*. Која не се остварила, само затоа што Поетот порано немал доволно храброст.

„А сега, еве, баш сакам тоа да ти го кажам: попуштив. Попуштив на предизвикот и останав. Претстави си, добра шега, нели? Ме чекаат таму на завршните свечености во нашиот град, а јас решив да не дојдам. Колку е убаво – таму ме нема. А јас си седам тука и замислувам како е кога ме нема!“ (исто, стр.11)

Со одлуката да не отиде на завршните свечености во својот град, Поетот не само што си ја замислува состојбата во која е неговата отсутна *Најмила*. Тој така доживува и *како е кога го нема!* Како е да се биде отсутен во својот живот. Навистина, како се чувствува човекот што знае дека од неговото време на овој свет останува само уште многу малку? Како ќе биде кога ќе го нема? Литературата дозволува да се доживее таа состојба како вообразба, како фикција. Во приказна да се испроба како може да изгледа животот од кој смртта го одделила починатиот или починатата. Како може да изгледа кога него ќе го нема / неа ќе ја нема меѓу тие што го сочинуваат неговиот/ нејзиниот свет. Може да се претпостави дека тоа е и чувствената, мисловната состојба во која Тања Урошевиќ почнала да ја пишува новелата. Во приказната авторката станува невидлива во фикционалното наративно отсуство на *Најмилата* на Поетот. А со тоа таа направила од личното чувство пред смртта приказна и слика која има универзално значење за секој човек во таква „гранична ситуација“ („Grenzsituation“, Karl Jaspers). Авторката „се скрива“ во приказната, за да може, како луциден набљудувач на животот, само со силата на творечката фантазија, да „сирне“ во времето кое настапува за другите по смртта на љубената личност. Овој мајсторски разработен суштествен мотив во човековото соочување со смртта, ја прави новелата „Крајот на сезоната“

исклучително значајна за македонската литература.

Синтагмите *крајот на сезоната* (Тања Урошевиќ) и *крајот на играта* (Самуел Бекет) во литературата се познати и како есхатолошки слики. Тие се книжевни шифри за крајот на животот и за крајот на светот. Во доживувањето тие за личноста не се ниту малку различни. Тие за неа се една комплементарна слика која предизвикува ужас и трепет. Смртта за личноста е и нејзиниот крај на животот и нејзиниот крај на светот. Затоа што сè ќе биде уште тука. Светот ќе продолжи да постои. Ама за НЕА тој ќе престане да постои! Само НЕА, личноста замината во молкот и невидливоста на смртта, *НЕА ќе ја нема во светот*. Двете метафори – и *крајот на сезоната* и *крајот на играта* – кријат во себе една друга уште позагадочна шифра. Онаа за тајната на времето. Тие двете се шифра и за оној човечки копнеж, кој е толку длабоко поврзан со неодгатливата тајна на времето: да се запре или да се врати изминатото, изгубеното време (Марсел Пруст). *Крајот на сезоната* и *крајотна играта* се и симбол за ужасот на умот, на чувството, на творечката интуиција, на самиот живот пред крајот на времето во смртта. Таа за човекот е крајот на неговото *житејско време*. Конечно, *крајот на сезоната*, во најинтимната смисла, го навестува крајот на животот, доживеан како навидум *бескрајно лето*. Животот како *подарено време*. Сознанијата за овие суштествени теми за човекот, Тања Урошевиќ ги загатнува и разгатнува на стилски суптилен, префинет, скриен начин – како *скришно писмо*, како *последно писмо*, како шифра и симбол за минатата среќа, за младоста. Особено мирисот на јаболката по кој трага Поетот, е прочуена литературна шифра за потрагата по изминатото време. Затоа што мирисот има сила да ги повика и минатото време и чувствата доживеани во него, за што секако најблескав пример е „Потрагата по изгубеното време“ на Марсел Пруст (Marcel Proust, *À la recherche du temps perdu*, 1913 и 1927).

Да го врати изминатото време преку мирисот се обидува и Поетот во „Крајот на сезоната“, останат сам во хотелот, во градот крај езерото. Тој трага по мирисот на јаболката, затоа што неговата *Најмила* го сакала.

„Нешто го вознемируваше, но му требаше време за да си признае дека не престанува да го копка оној мирис на јаболката. Всушност, мирисот го немаше, но тој не престануваше да мисли на него и насекаде да го бара. Одеше дури и

на пазар. Душкеше низ воздухот и се обидуваше да го фати, но попусто. Најпосле, почна да го чека келнерот Димко да се врати од боледувањето, со надеж дека ќе го наговори да го одведе во неговиот овоштарник, та таму конечно да го фати тој мирис.“(исто, стр.18)

Отсутната верувала дека крајот на летото мириса на јаболка. „Значи тука е крајот, летото си оди“, велела таа. Одеа на пазар и оттаму дома ги носела сите видови јаболка. Не за јадење, туку за да ги стави во длабоки чинии. За да мирисаат! Поетот вели за себе дека тој и нема некое многу развиено сетило за мирис, како што имала неговата *Најмила*. Тој само трага по мирисот на јаболката, затоа што во него сака пак да ја сретне *Неа*. Ама мирисот на јаболката никаде го нема! Сета надеж е келнерот што има овоштарник со јаболкници. На крајот, келнерот му носи само парче од пита со јаболка што ја направила жена му. Поетот сфаќа дека во питата со јаболка не е сочуван ниту вкусот, ниту мирисот на свежите јаболка.

Сепак, ритуалите на повикување на изминатото време во „Крајот на сезоната“ се ослободени од патетичност. Тие често стануваат смешни, се извртуваат во својата спротивност. Нивниот опис е проследен со блага иронија, со гротескност и со чеховска тага. Тие ефекти Тања Урошевиќ ги постигнува раскажувајќи едноставно, низ најобични ситуации, преполни со двосмисленост и хумор. Џемперот од шетланд-волна, во боја на париско сино, кој Поетот, следејќи го советот по телефон на загрижената ќерка, го купува во градот крај езерото, е изработен во Турција, а мекиот шал од кашмир, во Кина. Кога никако не му успева на пазарот да најде јаболка што мирисаат, Поетот се прашува во писмото до отсутната *Најмила*, „дали ги прскаат уште на дрво со некоја смеса за да не го испуштаат, да го задржуваат внатре во себе...“(стр. 20) мирисот. Раскажувачката, притоа, не суди. Таа само внимателно набљудува и бележи. Раскажувањето е многуслојно, играјќи си лесно, леконого со двозначноста и повеќе-значноста на дијалозите и зборовите. *Писмотекот* одминува лесно, жуборливо како бистар планиски поток, а притоа тој е напати мрачно длабок, застрашувачки според тоа што го прикрива и не го изговара. Со тоа во „Крајот на сезоната“ писателката Тања Урошевиќ ни се открива на блескав начин со сета нејзина несекојдневна дарба на суптилна, длабоко продуховена, луцидна раскажувачка на приказни.

Како во ретките случаи кога, како кај неа, писателската дарба е обединета со долгото преведувачко искуство и со извонредното познавање на литературата, таа раскажува постојано во *соговор* со големите теми и со големите автори од историјата на литературата. Тања Урошевиќ го доживуваше романописот и преводот како „највнатрешен дијалог“ со животот, со литературните дела и со нивните автори. Во таа смисла, и јас го доживувам толкувањето или разгатнувањето на шифрите во нејзината последна новела во овој есеј како „највнатрешен дијалог“ со неа. Кажано на нејзиниот љубен руски јазик, затоа што таа по мајка беше Русинка, моето читање и разгатнување на новелата мора да биде „беседа наедине“, како што дијалог се нарекува на руски. *Беседа насамо* или *беседа во осамата*. Или, како што таа вели на едно место во новелата „Крајот на сезоната“, разговор на двајца во осамата - „еден-на-еден“.

Во приказната на новелата централниот мотив е *беседата насамо* на Поетот со неговата отсутна *Најмила* во вид на *ненапишани писма*. Писма кои тој не успева да ги напише. Писма кои не може да се напишат. Туку може само немо да се изговораат во себе – како „највнатрешен дијалог“ со *Отсутната*. Сите обиди на Поетот да напише писмо во деновите што самиот си ги подарува, остварувајќи ја неостварената желба на отсутната *Најмила своја*, се само обиди да ѝ раскаже дека сознал што бил нејзиниот копнеж и сега го претворил во свое искуство. Само Таа сега не е со него. Затоа и секој обид да го напише *Тоа писмо, најважното писмо*, не му успева. Двата збора што ги запишува на листот се само „*Драга моја*“. Ама и тие му се чинат празни и туѓи. Сето она што, навидум, се чини дека е напишано писмо, всушност, е само замисла. Нем говор со *Отсутната* во себе. Поетот, мајсторот на зборот, не ги наоѓа вистински зборови за да го изрази тоа што сака да ѝ го каже на *Најмилата*.

„Не беше задоволен. Толку му изгледаа недостојни и лажни. Дури и се згнаси. Секогаш се плашеше од сите тие фрази, излитени и изабени, кои никогаш не може да се поврзат со нешто вистинито и суштинско, и ги одбегнуваше. Затоа, со извесна лутина, ги прецрта и сега, го повртка уште малку пенкалото меѓу прстите и стана.“ (исто, стр.12)

Тања Урошевиќ со својата верзија на „ненапишаните писма“ оди дури и понатаму од Антонио Табуки. Протагонистот кај Табуки ги пишува писмата. Во „Крајот на сезоната“ на Поетот

му станува јасно дека тие писма не само што не може да се напишат. Туку дека тие токму затоа и не биле напишани! Со тоа новелата станува и последната порака на авторката до тие што *останаа*, кога таа си *замина*. Тања Урошевиќ им го дава одговорот за *ненапишаните писма* и до неа на сите оние, кои по нејзината смрт, покрај болката за загубата на милата личност, ги измачува и тагата што не биле кадарни да го напишат писмото до неа, за кое можеби со години се кандисувале да го напишат. Мајсторски таа во својата последна творба, преку однесувањето на Поетот, ни го покажува не само механизмот со кој ние во животот, додека уште има време, вешто го одбегнуваме сознанието на Табуки, дека „со секој миг има сè помалку време“. Туку таа ни ја открива и причината зошто тие, *најважните писма*, некогаш не може да се напишат.

На ТАА, за која Поетот, на крајот, ги наоѓа единствените два вистинити збора, тој не може да ѝ го каже во писмо тоа, што го изговараат тие: „НАЈМИЛА МОЈА“! Тие зборови се изговараат само кога *Најмилата* е присутна, кога животот е целосен и неповреден. Или во „највнатрешен“, нем говор на душата со неа. Кога Поетот и таа се во љубовен *договор*, во блага, тивка *беседа наедине* - кога тие постојат само еден за друг. Кога за нив повеќе не постои ниту време, ниту свет. Кога се само тие двајца во својата среќа, а времето како да застанало. Има богослови кои веруваат дека миговите кога ни се чини дека времето стои, всушност, се пробиви на вечноста во нашиот живот. И секој што ги доживеал, има јасно чувство дека тие мигови се вечни. Дека тие никогаш нема да престанат да постојат. Богословите како Русинот Александар Шмеман, веруваат дека тоа што од нашите животи ќе биде сочувано во паметењето Божје, се токму тие мигови на слеаност со друг човек, што се случува при безграничната, безусловна, длабока љубов. Секако, и миговите на чиста, искрена радост и среќа. А од тие мигови, збрани од Бога во нова целина, ќе биде сочинет вечниот живот на секој од нас, верува Александар Шмеман. Доколку сме имале среќа да ја доживееме вечноста уште овде, во овој живот. Таа, *Најмилата* на Поетот од новелата „Крајот на сезоната“, веројатно посакувала тој и таа да останат подолго таму, каде што ја доживувале таквата бескрајна среќа. И затоа посакувала тој миг никогаш да не престане, да стане вечност. И тој сигурно станал вечност!

На крајот, состојбата за Поетот станува сè поапсурдна. Тој не само што не сака да се врати во главниот град. Тој, всушност, не знае зошто би требало да се врати таму. Сите нешта ја губат важноста во неговата осама во хотелот кој наскоро се затвора. И хотелот му станува неподнослив. Тој е последниот гостин, кој не знае што да прави со себе.

„Ништо кое би му помогнало да ѝ се спротивстави на паниката, која сè повидливо го обземаше поради неизвесноста што понатаму, што да прави со себе во времето што му претстои – утре, денеска, во дадениот миг?(...)Тие ден-два, всушност два, плус денешниот на кој сè уште не му се гледаше крајот, зинаа наеднаш како огромна бездна. Што со нив?“ (исто, 28, 29)

Сознанието дека има само два вистинити збора, кои потекнуваат од него внатре, оние „Најмила моја“, му даваат сила да го направи „главното“. Тој ги остава во хотелската соба сите книги. Дури и преводите на странски јазици на своите книги. Наредени се накуп, на масата. Заедно со валканата облека и со шетланд-џемперот и шалот од кашмир, купени во градот крај езерото. Поетот го облекува црниот костум, што го носел на свадбата на ќерка си, на доделувањето на наградата на Фестивалот и уште при еден повод, на кој не сака да мисли. Само што читачот веќе претпоставува кој бил тој повод. Поетот го пушта хотелот и решително тргнува во темната ноќ. Кон езерото - „...и нема ни друг пат ни избор!“ (исто, стр.41) Езерото е непознатото што буди страв и ужас, како свезденото небо во „Златната ноќ без месечина“ во поемата на Гумиљов. Како застрашувачката тајна на смртта за секое живо суштество! Само уште тоа искуство Поетот не го има споделено со отсутната *Најмила своја*.

Келн, 14 јуни 2020

ТЕАТАР

Каролина Мицевска

ПРОМОТОР НА ДОМАШНОТО ДРАМСКО ТВОРЕШТВО

По повод 70 години Театар „Војдан Чернодрински“

Осумнаесетти февруари 2020 година. Сала исполнета до последното место. Засветлија рефлекторите. Како и пред 70 години се крена завесата во театарот „Војдан Чернодрински“. На сцената - актери и музичари. Проектот „Move the beat with actors & The Hounds“ во чест на седум-деценискиот јубилеј на театарот „Војдан Чернодрински“.

Убавина за гледање, милина за душата. Публиката се потсети на официјалниот почеток на театарскиот живот во градот. Претходната вечер беше премиерата на претставата „Лажговци“ во режија на Коле Ангеловски. Насмевка и задоволство на лицата на љубителите на театарот. Магија која повторно нè плени, која ќе плени и понатаму и покрај тоа што театарот не е самостоен субјект од 2004 година. На иницијативата повторно да биде ТЕАТАР и на доставеното барање, сè уште нема одговор. Ќе биде еден ден, така велат актерите, не губејќи надеж. Па нели „Театарот не може да умре. Тој е тревожен микроскоп во кој се огледува светот“.

Седум децении постоење на една театарска куќа е за респект, но не е многу голем временски интервал за неговите валоризации, систематизации, периодизации. Но, сепак, континуираната дејност придонесе за неговото созревање низ годините, за профилирањето, за професионализирањето и, пред сè, за репертоарското консолидирање.

Низ годините се ределе премиерите една по друга, се нижеле успесите и падовите на Театарот. Колективот се збогатувал со искуство во катадневната практика, за денес да биде врвен ансамбл со 18 актери, кој реди успеси не само во Македонија, туку и во странство.

Завесата во театарот „Војдан Чернодрински“ се крнала на 18.2.1950 година со изведбата на претставата „Кир Јања“ од Ј.С.Поповиќ, во режија на Аце Михајлоски. Редно е да се споменат првите актери: Рампо Ачески, Борка Димкароски, Благоја Кепески, Борка Солески, Блага Алампиоска, Блага Батаклиева, Рада Смилеска, Маре Русеска, Владо Спиркоски, Аце Михајлоски, Нада Галеска, Цане Настоски, Димче Шилоски... кои го дале својот придонес во првите години од театарскиот ѓд, за потоа на сцената да „согоруваат“: Мирко Стефановски, Рампо Конески, Кирил Кортошев, Благоја Дамески, Правда Илиќ, Нада Стефановска, Кирил Жежоски, Јосиф Јосифоски, Димитар Гешоски, Љубиша Трајковски, Нада Гешоска, Живка Лабетиќ, Блага Алампиоска, Методија Петкоски, Блаже Алексоски, Лилјана Ракициева, Ева Глишиќ, Лидија Иваноска, Кирил Ристоски, Трајче Иваноски, Благоја Ивчески, Благоја Спиркоски Џумерко, Димитар Вандески, Петар Димоски... Па следуваат, сега повозрасните: Марјан Чамакоски, Андон Јованоски, Цветанка Чавлеска, Најдо Тодески, Виолета Чакарова, Игор Трпчески; помладите: Марија Спиркоска Илијеска, Наташа Ачански, Зоран Иваноски, Даниела Иваноска, Димитар Црцороски, Јасмина Мицовска Станкоска, Димитар Ѓорѓиевски, Александар Тодески, Катерина Чакмакоска Клинческа, Ангела Наумоска, Михајло Миленкоски, Никола Настоски, Александар Степанулески, Илија Волчески...

Во изминатите 70 години, Театарот прикажал околу 350 премиери и околу 7000 претстави, кои ги гледале над 1,5 милиони луѓе.

Првите премиери биле прифатени со воодушевување и со симпатии од публиката, а го носеле духот на почетништвото. Таа прва етапа траела кусо, за да се продолжи многу поангажирано во следната фаза, побогата и посодржајна со ангажирање на интелектуалното јадро околу театарот. Период во кој ансамблот вистински созрева, постигнувајќи одлични уметнички вредности, со искористувањето на актерските и со режисерските потенцијали. Во периодот од 60 до 70 години постоење, се појавуваат првите школувани актери и режисери, кои оставија длабок печат во професионалната театарска и драмска сцена. Четвртата фаза за театарот е со впечатливи поставки, но, за жал, театарската сезона во 1974 година не се одржала, немало ниту една сценска реализација.

Следува периодот на обновување, закрепнување, финансиско консолидирање, за, во оваа нова, петта фаза на театарот излезот да се побара во отворањето спрема најосведочените вредности на македонската актерска уметност и режија, со ангажирање врвни актерски имиња и режисери и со зголемувањето на професионалното ниво на изведбите. Во овој период се случуваат релевантни праизведби на дела од македонските драмски автори, вонсериски, кои се од големо значење за македонскиот театар. Видлива е перманентната ангажираност за повисоки сценски вредности, за афирмацијата и за валоризацијата на македонското драмско творештво и за нашето драмско наследство. Тука ќе ги споменеме претставите „Спиро Црне“, „Силјан Штркот“, „Колобан“, „Лулка“.

Проблесоците на театарот доаѓаат по 1996 година со претставите „Медеја“, „Опера за три гроша“, „Полковникот птица“, во режија на Владо Цветановски, најдобрата претстава на МТФ „Војдан Чернодрински“, која беше врвно театарско остварување не само во Македонија, туку и на меѓународната сцена. Култна претстава.

Шестата фаза на театарот е во последниве 15 години. Со врвната претстава „Тапани во ноќта“, од Брехт, во режија на Мартин Кочовски започнува блескавиот ѓд на Театарот, со младиот талентиран, образован актерски ансамбл, кога се освоија бројни награди не само на МТФ, туку и на МЕСС во Сараево, на „Експонто“ во Љубљана... Следуваа и другите одлични, вонсериски претстави: „Крпен живот“, „Кавкаскиот круг со креда“, „Швејк во Втората светска војна“, „Змејовата невеста“, „Клетници“,... со кои Театарот се искачи на пиедесталот на македонската театарска уметност.

Не помалку успех низ годините се постигна со претставите „Цена“, „Од глаата си патиме“, „Кумови“, „Собирен центар“, „Туѓо сакаме, свое не даваме“, „Градење црква“, „Коста Саруфте“ „Глоговиот џбун“.....

Низ децениите најгледани и најиграни претстави се „Од кол на кол“ во режија на Коле Ангеловски и „Солунски патрдии“ од Миле Попоски, исто така, во режија на Коле Ангеловски кој, како режисер, остави печат како најплоден во историјата на театарот.

Наградите се многубројни, не само за Театарот, туку и за актерите. Во оваа пригода не би ги набројувале, но би потенцирале дека биле и ќе бидат поттик за поголеми успеси и остварувања.

Ако, Театарот, како што вели Фредерико Гарсија Лорка, е еден од најкорисните и најизразени инструменти во обликувањето на една земја и барометар за покажувањето на нејзината величина или пак паѓање, тогаш театарот „Војдан Чернодрински“ е токму тоа. Тој преку вечните закони на човековото срце и на неговите чувства, иако нема објект, каков што заслужува, опстојува со вистинска творечка активност.

Да се множат!

Користена литература:

Архива на Театарот „Војдан Чернодрински“

Иван Иваноски. Монографија „Живот, сцена, игра“, 2000. (50 години театар „Војдан Чернодрински“).

**Национална установа – Центар за култура
„Марко Цепенков“ – Прилеп**

Адреса

бул. „Гоце Делчев“ б.б. Прилеп

Интернет-страница

www.markocепенkov.org

Е-пошта: markocепенkovpp@yahoo.com

Телефони: (048) 421-703, 425-520, п. факс. 208

Жиро-сметка

180101030878716, Народна банка на Република Македонија

ISSN 0039-2294